

Utjecaj izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirka: na primjeru hrvatskih visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica

Kraljev, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:141296>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti
Diplomski sveučilišni studij Informacijske znanosti

Lucija Kraljev

**Utjecaj izvora u otvorenom pristupu na upravljanje
knjižničnim zbirka: na primjeru hrvatskih
visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica**

Diplomski rad

Zadar, 2021.

Sveučilište u Zadru

Odjel za informacijske znanosti
Diplomski sveučilišni studij Informacijske znanosti

**Utjecaj izvora u otvorenom pristupu na upravljanje
knjižničnim zbirka: na primjeru hrvatskih
visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica**

Diplomski rad

Student/ica:

Lucija Kraljev

Mentor/ica:

Doc. dr. sc. Martina Dragija Ivanović

Zadar, 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Lucija Kraljev**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Utjecaj izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirkama: na primjeru hrvatskih visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 24. ožujka 2021.

Sažetak:

Kako bi uspješno odgovorila na potrebe svojih korisnika, knjižnice trebaju sustavno i planski provoditi procese upravljanja i izgradnje knjižničnih zbirki. Razvijanjem digitalnih tehnologija događa se odmak u poimanju knjižničnih zbirki kao građi koja se jedino nalazi fizički u knjižnici. Dolazi do nastajanja elektroničkih izvora informacija na koje se knjižnice moraju pretplatiti kako bi ih učinili dostupnima i omogućile svojim korisnicima pristup. Iz velike količine izvora, koji dolaze u različitim vrstama i formatima, knjižnice trebaju selektirati one koje će najbolje odgovoriti na informacijske potrebe njihovih korisnika. Sredstva za nabavu izvora nisu velika, cijena relevantnih izvora sve više rastu pa knjižnice nisu u mogućnosti nabavljati potrebne informacijske izvore. Otvoreni pristup predstavlja slobodan i neometan pristup mrežno dostupnim informacijskih izvorima, a od krajnjeg korisnika ne zahtijeva novčanu naknadu. Informacijski izvori u otvorenom pristupu knjižnicama daju priliku graditi knjižnične zbirke relevantnim izvorima informacija bez financijskog troška, no zahtijevaju ulaganje vremena zaposlenika u njihov pronalazak, vrednovanje i uključivanje u ostatak zbirke. Cilj istraživanja u okviru ovog rada je istražiti utjecaj izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirkama visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica te ispitati stav visokoškolskih i sveučilišnih knjižničara o upravljanju izvorima u otvorenom pristupu u okviru postojećih zbirki. Rezultati istraživanja pokazuju kako knjižnice selektiraju, organiziraju i uključuju izvore u otvorenom pristupu u mrežne stranice/središta i knjižnični katalog, no pri upravljanju izvorima nailaze na poteškoće. Također, rezultati istraživanja pokazuju kako se upravljanje izvorima u otvorenom pristupu djelomično odrazilo na nabavnu politiku pojedinih knjižnica.

Ključne riječi: izgradnja knjižničnih zbirki; upravljanje knjižničnim zbirkama; otvoreni pristup; izvori u otvorenom pristupu; visokoškolske i sveučilišne knjižnice.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. O izgradnji i upravljanju knjižničnim zbirka.....	2
2.1. Smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki.....	5
2.2. Zbirke nekad i danas.....	6
3. Znanstvena komunikacija.....	9
3.1. Kriza znanstvenog izdavaštva.....	10
3.2. Monopolizacija znanstvenih informacija.....	12
4. Otvoreni pristup.....	14
4.1. Vrste otvorenog pristupa.....	15
4.2. Otvoreni pristup i visokoškolske i sveučilišne knjižnice.....	16
4.3. Izvori u otvorenom pristupu u kontekstu knjižničnih zbirki.....	20
5. Istraživanje o utjecaju izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirka.....	24
5.1. Cilj i svrha istraživanja.....	24
5.2. Metodologija.....	24
5.2.1. Polustrukturirani intervju.....	25
5.2.2. Anketa.....	26
6. Rezultati.....	26
6.1. Intervju.....	26
6.1.1. Prva tematska cjelina: općenito o nabavnoj politici knjižnice i smjericama.....	26
6.1.2. Druga tematska cjelina: općenito o institucijskom repozitoriju.....	29
6.1.3. Treća tematska cjelina: promocija i vidljivost institucijskog repozitorija i izvora u otvorenom pristupu.....	31
6.1.4. Četvrta tematska cjelina: izvori u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka.....	32
6.1.5. Peta tematska cjelina: upravljanje i organizacija izvora u otvorenom pristupu.....	37
6.2. Anketa.....	39
6.2.1. Prva tematska cjelina: općenito o nabavnoj politici knjižnice i smjericama.....	39
6.2.2. Druga tematska cjelina: općenito o institucijskom repozitoriju.....	42
6.2.3. Treća tematska cjelina: izvori u otvorenom pristupu na mrežnim stranicama knjižnice i u knjižničnom katalogu.....	43
6.2.4. Četvrta tematska cjelina: traženje i vrednovanje izvora u otvorenom pristupu.....	47
6.2.5. Peta tematska cjelina: kontrola i poteškoće pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu.....	49
6.2.6. Šesta tematska cjelina: promoviranje izvora u otvorenom pristupu.....	50
6.2.7. Sedma tematska cjelina: izvoru u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka.....	51
7. Rasprava.....	54

8. Zaključak	63
9. Popis literature:.....	65
10. Prilozi	72
Prilog 1. Protokol intervjua	72
Prilog 2. Anketni upitnik	73
Prilog 3. Kodiranje	77

Kazalo slika

Slika 1. Financijska korist izdavača od objavljivanja znanstvenih članaka (Hebrang Grgić 2003, 91)	11
Slika 2. Broj knjižnica s pisanim smjernicama	40
Slika 3. Kriteriji za selekciju publikacija za nabavu	41
Slika 4. Izvori u otvorenom pristupu koje knjižnice uključuju na mrežne stranice/sjedišta	43
Slika 5. Kriteriji na temelju kojih knjižnice selektiraju izvore u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja na mrežne stranice/sjedišta	44
Slika 6. Kriteriji za selekciju izvora u otvorenom pristupu u svrhu opisa istih u knjižničnom katalogu	45
Slika 7. Načini na koje knjižnice organiziraju izvore u otvorenom pristupu	46
Slika 8. Učestalost traženja i vrednovanja izvora u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja istih u knjižnični katalog i mrežne stranice/sjedišta knjižnice	47
Slika 9. Učestalost korištenja četiri načina traženja i vrednovanja izvora u otvorenom pristupu	48
Slika 10. Prepreke na koje knjižničari nailaze pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu.....	49
Slika 11. Jesu li, prema mišljenju knjižničara, izvori u otvorenom pristupu dio knjižnične zbirke?	51
Slika 12. Jesu li, prema mišljenju knjižničara, izvori u otvorenom pristupu direktno utjecali na nabavnu politiku knjižnice?.....	52
Slika 13. Izjave o upravljanju izvorima u otvorenom pristupu za koje ispitanici smatraju da se najviše odnose na njihovu knjižnicu.....	53

Kazalo tablica

Tablica 1. Uključivanje elektroničkih izvora u smjernice	40
Tablica 2. Smjernice i odnos prema izvorima u otvorenom pristupu.....	40
Tablica 3. Smjernice i uključivanje i upravljanje otvorenih izvora u fond knjižnice	41

1. Uvod

Visokoškolske i sveučilišne knjižnice važni su informacijski centri ustanova i institucija pri visokom obrazovanju. Njihov cilj je identificirati, odabrati, obraditi, učiniti dostupnim i dati na korištenje informacijske izvore koji su od interesa znanstveno-nastavnog osoblja i studenata te odgovoriti na suvremene zahtjeve korisnika i struke. Kako bi uspješno zadovoljavale potrebe znanstveno-nastavnog osoblja i studenata, visokoškolske knjižnice trebaju planski provoditi nabavu knjižnične građe i sustavno razvijati knjižnične zbirke i fondove. Polazište izgradnje knjižničnih zbirki je definiranje nabavne politike i postojanje *Smjernica za izgradnju knjižničnih zbirki*. Razvijanjem digitalnih tehnologija događa se odmak u poimanju knjižničnih zbirki kao onoj u kojoj se nalazi samo ona građa koja se fizički nalazi u knjižnici. Dolazi do pokretanja elektroničkih časopisa i elektroničkih knjiga te drugih digitalnih objekata na koje se knjižnice moraju pretplatiti kako bi ih učinile dostupnima i omogućile svojim korisnicima pristup. Knjižnice raspolažu ograničenim sredstvima za nabavu, a preplate na baze podataka i časopise su skupe, stoga knjižnice nisu u mogućnosti odgovoriti na sve korisničke zahtjeve. Korisnici znanstvenih informacija, tj. znanstveno-nastavno osoblje i studenti, ponekad ostaju bez kvalitetnih i provjerenih informacija na kojima žele temeljiti svoj znanstvenoistraživački i nastavni rad (Hebrang Grgić 2018, 8). Kako bi osigurale dostupnost i takvih informacija knjižnice se okreću prema izvorima u otvorenom pristupu. Otvoreni pristup danas je važna tema u svim znanstvenim krugovima i ima velik značaj za razvoj znanosti. Otvorenost znanosti je pravi korak ka napretku, jer omogućava bolju vidljivost, korištenje i utjecaj istraživanja, a ujedno je velika korist znanstvenicima, istraživačima, kao i široj javnosti. S obzirom na ograničena sredstva za nabavu građe, visokoškolske i sveučilišne knjižnice imaju velike koristi od izvora u otvorenom pristupu. Ipak, korištenje izvora u otvorenom pristupu ovisi o tome kako knjižnica organizira i promovira takav sadržaj.

Na početku rada definiraju se temeljni pojmovi kao što su knjižnični fond i knjižnična zbirka, procesi upravljanja i izgradnje knjižničnih zbirki te smjernice za izgradnju fonda/zbirke. Nakon toga se objašnjavaju promjene nastale utjecajem digitalnih tehnologija koje su se odrazile na tip knjižnične građe te poimanje knjižničnih zbirki. U nastavku rada definira se pojam znanstvene komunikacije te njezini dionici, a na to se nastavljaju poglavlja o krizi znanstvenih informacija i monopolizaciji znanstvenih informacija te se objašnjava kako se to odrazilo na visokoškolske i sveučilišne knjižnice. Taj dio rada služi kao uvod u temu otvorenog pristupa. Naposljetku, objašnjava se odnos visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica prema

otvorenom pristupu te se prikazuje uloga izvora u otvorenom pristupu u kontekstu knjižničnih zbirki.

Cilj istraživanja provedenog u okviru ovog rada je istražiti utjecaj izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirkama visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica te ispitati stav visokoškolskih i sveučilišnih knjižničara o upravljanju izvorima u otvorenom pristupu u okviru postojećih zbirki. Svrha istraživanja je dobiti uvid u proces upravljanja knjižničnim zbirkama i izvora u otvorenom pristupu. U ovom istraživanju postavljeno je pet istraživačkih pitanja i tri hipoteze. U istraživanju koristile su se dvije metode: polustrukturirani intervju i anketa.

2. O izgradnji i upravljanju knjižničnim zbirkama

Prema *Zakonu o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti* (NN 17/2019) knjižnični fond je definiran kao “skup knjižnične građe koju određena vrsta knjižnice posjeduje”. Knjižnični fond se neprestano mijenja, a može se povećavati ili smanjivati. S obzirom na to da knjižnice prikupljaju raznovrsnu građu, fond knjižnice je raspoređen prema određenim cjelinama koje se nazivaju zbirkama (Tadić 1994, pogl. 2). Knjižnična zbirka je “dio knjižničnog fonda sastavljen prema općeprihvaćenim stručnim načelima i kriterijima” (Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti NN 17/2019). Kako bi knjižnica uspješno gradila i razvijala svoj fond te udovoljila suvremenim zahtjevima korisnika i struke, u knjižnici se provode postupci izgradnje i upravljanja knjižničnim zbirkama. Evans (1979, 340) definira izgradnju knjižničnog fonda kao “proces kojim se nastoji otkriti njegova snaga i slabost s obzirom na potrebe korisnika i raspoložive izvore znanja i obavijesti unutar zajednice korisnika, te ispraviti njegove slabosti” (prema Tadić 1994, pogl.2). Slično, Johnson (2018, 1) definira izgradnju fonda kao pažljiv proces razvoja ili izgradnje knjižničnih zbirki kao odgovor na institucionalne prioritete i prioritete zajednice ili interese i potrebe korisnika.¹ Iz definicija je vidljivo kako se u procesu izgradnje zbirki prvenstveno promišlja o korisnicima knjižnica i o njihovim potrebama, što predstavlja jedno od polazišnih misli o tome kako će izgledati zbirka jedne knjižnice.

Izgradnja knjižničnog fonda je podijeljena u šest faza (Tadić 1994, pogl. 2):

1. “istraživanje zajednice korisnika i njezinih potreba,

¹ Prema slobodnom prijevodu autorice.

2. plan nabave,
3. selekcija ili odabir knjižnične građe,
4. postupci nabave (predakcesija i akcesija),
5. pročišćavanje fonda,
6. procjena vrijednosti fonda i evaluacija.”

Prema Tadić (1994, pogl. 2), izgradnja se provodi prema već utvrđenom planu nabave kojim se želi postići uravnoteženo razvijanje fonda te izbjeći improvizacija i utjecaj pojedinaca ili skupine. Djelatnici koji sudjeluju u izgradnji trebaju biti dobro teorijski potkovani,iskusni i snalažljivi. U istom radu navodi se kako nakon planiranja nabave slijedi faza selekcije gdje se utvrđuje koja će se točno građa nabaviti, koja sve vrsta građe i u koliko primjeraka. Odabir građe vrši se prema kriterijima za selekciju, a to mogu biti: ugled autora i nakladnika, recentnost, obuhvatnost i važnost teme, predmetno područje, oblik i format građe i sl. Također, autorica navodi kako se u knjižnicama često održava i desiderata, tj. popis građe gdje knjižničari navode građu od interesa knjižnice koja bi se potencijalno mogla nabaviti. Selekcija knjižnične građe često se vrši uz različita bibliografska pomagala (katalozi nakladnika, nacionalne bibliografije, bilteni prinova i sl.) pomoću kojih knjižničari prate stanje tržištu i koje sve publikacije pristižu. Danas postoje i drugi načini komunikacije između knjižničara i nakladnika poput društvenih mreža, mrežnih stranica nakladnika, newslettera i sl.

Selekcija građe odvija se prema dva načela: potražnje i vrijednosti. Načelo potražnje predstavlja želje korisnika, dok načelo vrijednosti predstavlja stručno mišljenje knjižničara o tome što bi knjižnica trebala nabaviti (Tadić 1994, pogl. 2). Znanstvena produkcija iz svakoga dana sve više raste. Pretragom baze podataka *Web of Science Core Collection* dolazi se do brojke od 3,175,867 indeksiranih publikacija za 2020. godinu, no stvarna brojka objavljenih publikacija je puno veća. Kad uzmemo u obzir veliki broj novih naslova svake godine, pred knjižnicama je zahtjevan posao selekcije publikacija koji će najbolje odgovoriti na informacijske potrebe njihovih korisnika.

Clayton i Gorman (2001, 98) smatraju kako je važno ustanoviti ravnotežu između načela potražnje i načela vrijednosti, a to je moguće postići promišljanjem i uzimajući u obzir misiju ustanove. Nakon selekcije željene građe kreće se u nabavu. U fazi predakcesije vrši se kontrola podataka o selektiranoj i željenoj građi i građa se naručuje, dok se u fazi akcesije provjerava se da li prispjela građa odgovara onome što je naručeno (Tadić 1994, pogl. 2). Katica Tadić jedna

je od rijetkih praktičarki koja je u Hrvatskoj pisala o izgradnji fonda. U publikaciji *Rad u knjižnici* koja je objavljena 1994.g. navodi se da se građa u knjižnici može nabaviti preko četiri načina: kupnja, zamjena, dar, obvezni primjerak i vlastitom izdavačkom djelatnosti. Kupnja knjižnične građe je najzastupljeniji način nabave građe i direktno ocrta plan nabave neke knjižnice i ukazuje na uspjeh i/ili neuspjeh nabavne politike. Građa pristiže i zamjenom publikacija s drugom knjižnicom ili ustanovom, a na takav način knjižnica može doći do građe koju bi u protivnom bilo vrlo teško nabaviti. Građu mogu darovati pojedinci i ustanove, a važno je utvrditi hoće li se primjerak prihvatiti s obzirom na nabavnu politiku. Knjižnice svoj fond također mogu nabaviti putem obveznog primjerka (samo određene knjižnice) i objavljivanjem vlastitih izdanja (Tadić 1994, pogl. 2). Načini nabave koje navodi citirana autorica u pravilu podrazumijevaju nabavu tiskane građe, a u slučaju kupnje jednokratnu naplatu, i ne razmatraju elektroničke izvore, posebice one u udaljenom pristupu.

Proces izgradnje zbirke je dio šireg procesa koji se naziva upravljanje knjižničnim zbirkama. Upravljanje zbirkom predstavlja niz aktivnosti i, općenito, je proces u kojem se odlučuje što napraviti sa zbirkom nakon procesa izgradnje (Johnson 2018, 1). Prema C. Jenkins i M. Morley (1999) upravljanje zbirkom predstavlja sustavno upravljanje planiranjem, izgradnjom, financiranjem, vrednovanjem i korištenjem knjižničnih zbirki tijekom duljeg vremenskog razdoblja, zbog ostvarivanja ciljeva ustanove² (prema Clayton i Gorman 2001, 17). Bryant (1987) smatra kako je cilj upravljanja i izgradnje opremiti knjižnicu zbirkom koja će ispuniti potrebe ciljanje populacije u granicama svojih financijskih i kadrovskih resursa. Svaki segment zbirke treba biti razvijen u skladu s misijom ustanove i potrebama svojih korisnika³ (prema Johnson 2018, 1). S vremenom se događa odmak od stajališta kada su knjižnice smatrale zbirke svojim najvažnijim segmentom, no danas su usmjerene na korisnike i njihove potrebe i u skladu s tim vrše izgradnju i upravljaju svojim zbirkama. Pojavom elektroničkih izvora dolazi do promjene paradigme unutar knjižničarstva, s fizičkih zbirki na pristup izvorima. Stoga je pri upravljanju zbirkama bitno razmotriti: koji korisnici imaju pristup zbirkama lokalno, a koji na daljinu, optičaj i politiku korištenja građe, ugovore o nabavi, licencije i lakoću pronalaska izvora od strane korisnika (Johnson 2018, 1-2).

Izgradnja i upravljanje knjižničnim zbirkama složeni su i dinamični procesi koji se neprestano odvijaju u knjižnicama. Izgradnja se provodi planski, a prvenstveno se razmatraju

² Prema slobodnom prijevodu autorice.

³ Prema slobodnom prijevodu autorice.

korisnici i njihove potrebe te se nabavlja raznolika građa po mjeri korisnika. Svi procesi se provode unutar fiskalnih mogućnosti knjižnice u cilju ostvarivanja misije ustanove.

2.1. Smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki

Kako bi knjižnica imala uspješno poslovanje i uspješno zadovoljila potrebe svojih korisnika treba neprestano planirati i provoditi postupke izgradnje i upravljanja fondom. Jedan od načina sustavnog provođenja procesa izgradnje i upravljanja je izrada formalnog plana, tj. smjernica za izgradnju knjižničkog fonda. U IFLA-inom dokumentu *Guidelines for a Collection Development Policy using the Conspectus Model* (2001) smjernice su definirane kao svojevrsni okvir i skup parametara u okviru kojih zaposlenici rade. Bez obzira na davnu godinu objavljivanja, ove upute ističu da smjernice ne predstavljaju samo alat za selekciju građe, nego su i uporište u ostalim postupcima izgradnje i upravljanja zbirki, što i jesu danas. Smjernice od djelatnika zahtijevaju njihovo konstantno nadopunjavanje i izmjenjivanje zbog promjenjive okoline i promjenjivih zahtjeva korisnika, promišljanje o dugotrajnim i kratkotrajnim ciljevima organizacije te promišljanje o prioritetnim uslugama i aktivnostima unutar ustanove. Dokument također opisuje smjernice i kao komunikacijski alat između knjižnice, njenih osnivača i financijera te korisnika koji preko smjernica znaju što mogu očekivati od ustanove. Zahtjevi okoline za odgovornost poslovanja, osobito u smislu financijskih sredstava, obvezuju knjižnice na transparentno donošenje odluka (Clayton i Gorman 2001, 19). Smjernice su jedan od temelja za uspješnu izgradnju knjižničnih zbirki.

Na problem nedostatka formalnog planiranja izgradnje knjižničnih zbirki visokoškolskih knjižnica upozoravaju Krajna i Markulin (2011, 25) koje su provele istraživanje u visokoškolskim knjižnicama pri Sveučilištu u Zagrebu i čiji rezultat istraživanja ukazuju da visokoškolske knjižnice nemaju osiguran proračun, aktivno i sustavno ne provode nabavnu politiku i uglavnom nabavljaju tiskanu građu, a rijetko elektroničku. Knjižna građa se nabavlja stihijski, prema trenutnim potrebama, ne zadovoljava potrebe studenata i znanstveno-nastavnog osoblja, a uporište problema se nalazi u neosiguranim proračunskim sredstvima. O problemu neusklađenosti i nepostojanju politike izgradnje fonda već je pisao Gajo Peleš (1990), a Dragija Ivanović i Aparac-Jelušić (2000) ponovno upozoravaju na nezainteresiranost sveučilišne zajednice za probleme vezane uz izgradnju knjižničnih zbirki. Neplanirano i neracionalno vođenje politike izgradnje knjižničnih zbirki je problem koji duboko ukorijenjen u poslovanje visokoškolskih knjižnica. Johnson (2018, 83) knjižnice bez napisanih i navedenih

formalnih planova uspoređuje s tvrtkama bez poslovnog plana, jer bez plana ne znamo što naša organizacija trenutno radi, a ne znamo ni što će raditi u budućnosti. U tom slučaju, odluke se donose bez konteksta, u izolaciji i bez koordinacije. Knjižnice tada loše upravljaju te raspolažu neuravnoteženim i nekvalitetnim knjižničnim zbirkama. Za razliku od visokoškolskih knjižnica, narodne knjižnice obraćaju pažnju na formalno planiranje izgradnje zbirke te na svojim mrežnim sjedištima, uz ostale formalne dokumente, javno navode i smjernice za izgradnju zbirke. Samo neki od primjera dobre prakse su: Smjernice za nabavu Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ (2015), Smjernice za nabavu knjižnične građe u Gradskoj knjižnici Zadar (2016) i Smjernice za nabavu knjižnične građe Gradske knjižnice “Ivan Goran Kovačić” (2017).

Iako je izgradnja i upravljanje knjižničnim zbirkama važna tema za knjižnice, pregledom stručne literature utvrđeno je da je to tema u kojoj se često ne piše. U zbornicima skupova *Dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica* o toj temi se piše u okviru izgradnje zbirke fakultetske knjižnica (Frigo-Haltrich 2006), sveučilišne knjižnice (Grujić 2013) i primjeni *Conspectus* metodologije u praksi (Leščić i Majstorović 2010). Uz prije citirane izvore, u *Vjesniku bibliotekara Hrvatske* piše se i o konzorcijskoj nabavi (Martek 2011), izgradnji zbirke unutar sveučilišnog sustava (Majstorović i Ivić 2011) i razvoju knjižničnih zbirki (Vrana i Kovačević 2017).

2.2. Zbirke nekad i danas

Tradicionalno shvaćanje knjižničnih zbirki podrazumijeva tiskanu knjižničnu građu koja se nalazi lokalno u knjižnici. U literaturi i normativnim aktima nailazimo na izraze poput “posjedovanja i čuvanja” (Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti NN 17/2019, članak 3.) pri definiranju knjižnične građe; smatra se da je fizički dostupna i prisutna na policama i u skladištu knjižnice, a zadaća knjižnice je njeno čuvanje i davanje na korištenje svojim korisnicima u prostorijama knjižnice ili kod kuće. Razvojem tehnologije dolazi do pojave elektroničke građe, prvenstveno serijskih publikacija, koje postaju sastavni dio knjižničnih zbirki. Njih knjižnice kupuju ili se pretplaćuju na njih. Upravo pojavom elektroničkih izvora informacija dolazi do velike promjene, a Corral (2012, 8) tu promjenu opisuje kao radikalnu promjenu prirode knjižnične građe. Pomak iz zbirke većinski tiskane građe u onu koja sve više uključuje elektroničku građu mijenja prirodu samih knjižnica i otvara strateška pitanja o granicama knjižničnih usluga i zbirki. Kada se razmatraju mrežno dostupni dokumenti, govori

se o udaljenim resursima, fizički se ne nalaze u knjižnici, ali knjižnica svojim korisnicima nudi pristup tim izvorima kako bi ih mogli koristiti. Sukladno tome definicije knjižničnih zbirki se mijenjaju kako bi se uključilo i nove izvore informacija. Uz fizičke izvore informacija, priključuju se i novi izrazi, poput izvora u “virtualnom pristupu” (Clayton i Gorman 2001, XII) ili “udaljenom pristupu” (Johnson 2018, 1). Elektronička građa dolazi u raznim oblicima; može biti izvorno digitalna (eng. *born digital*) ili digitalizirana iz analognih oblika, može biti smještena lokalno ili je dostupna kao udaljeni resurs, u različitim oblicima i formatima, kao samostalni primjerak ili u paketu s više dokumenata (Johnson 2013, 12).

Mnogi izazovi s kojima se knjižnice susreću u izgradnji i upravljanju elektroničkim izvorima slične su onima koje su svojstvene razvoju i upravljanju različitom vrstom sadržaja. Johnson (2013, 12) smatra kako je glavni cilj rješavanja ovih izazova pružanje jedinstvenog informacijskog okruženja, tj. smanjivanje zbunjenosti korisnika stvarajući okruženje koje je praktično i jednostavno za koristiti. S obzirom na veliku ponudu različitih izvora, autorica navodi kako knjižnice trebaju donositi informiranu odluku o tome žele li nešto uključiti u zbirku ili ne, ovisno o zahtjevima i potrebama korisnika i očekivanjima u kontekstu misije i ciljeva ustanove.

Velika količina dokumenata prisutna na različitim medijima, formatima i servisima predstavlja izazove s kojima se knjižnice susreću u svakodnevnom poslovanju. Ne razmišljajući o njima iz perspektive korisnika može dovesti do nesrazmjera u tome što knjižnice rade i ono što korisnici očekuju. Stoga je važno, u kontekstu upravljanja elektroničkim izvorima, djelovati u okvirima misije i ciljeva knjižnice, konzultirajući plan nabave, ponajviše smjernice.

Kako bi pomogle knjižnicama pri novim izazovima IFLA je priredila dokument *Key Issues for e-Resource Collection Development: A Guide for Libraries* (Johnson et al. 2012, 4). Dokument je organiziran u četiri poglavlja, od kojih je svaki fokusiran na ključne aspekte vezane za elektroničku građu: upravljanje, selekciju, vrednovanje i licenciranje zbirki, dok dokument ne obuhvaća: nabavu, upravljanje pristupom, promociju te obuku korisnika i podršku korisnicima. IFLA-ina dokumenti *Guidelines* (2001) i *Guide* (Johnson et al. 2012, 4-5) dotiču se i važnosti navođenja elektroničkih izvora u smjernicama, dok *Guide* sugerira koje sve elemente važne za upravljanje elektroničkim izvorima i način postupanja s njima dokument treba sadržavati, i to u okviru: tehničke izvedivosti, funkcionalnosti i pouzdanosti, podrške dobavljača, nabave (eng. *supply*) i licenciranja. *Guidelines* (2001) predstavljaju kvalitetan i

vrijedan okvir na koji knjižnice mogu utemeljiti neke od svojih praksi, no zbog njihovog vremena izrade, ne odražavaju najbolje praksu suvremenih knjižnica u kontekstu elektroničkih izvora.

Knjižničarka i predavačica Peggy Johnson (2013, 12-13) na primjerima objašnjava upravo zašto je važno da knjižničari posjeduju znanja o poslovnim modelima povezanim s cijenom građe i licencijama. Gotovo sva elektronička građa podrazumijeva licenciju koja obvezuje knjižnicu na određene uvjete korištenja. Pri ugovaranju licencije, knjižnice kupuju pristup sadržaju u određenom razdoblju. Nakon prestanka licencije, knjižnice često gube pristup sadržaju koje su kupile. Danas knjižnice mogu, sukladno ugovoru, zadržati građu u trajnom pristupu (eng. *perpetual access*) nakon isteka licencije. Autorica smatra kako je uz licenciranje i načine korištenja važno znati na koji način dobavljači nude sadržaj. Izdavači i agregatori elektroničkih izvora često nude elektroničku građu u obliku paketa. Takvi paketi mogu sadržavati građu koja nije od interesa knjižnice, ali su puno isplativiji od kupnje zasebnih dokumenata od interesa knjižnice. Također, agregatori različitih izdavača često ne mogu garantirati stabilan i dugoročan pristup sadržaju. Kako bi bile sigurne da građe zbirke po mjeri svih korisnika, knjižnice balansiraju između nabave elektroničkih i tiskanih publikacija, a odluke koje donose trebaju biti u skladu s dugoročnim financijskim mogućnostima knjižnice. Bez obzira na to o kojoj je vrsti građe riječ, zadaća knjižnice ostaje ista, a to je prikupljanje, organiziranje, osiguravanje vidljivosti i dostupnosti te davanje na korištenje knjižnične građe.

Pojava elektroničkih izvora promijenila je način na koji knjižničari sagledavaju zbirke. Danas su, iz gledišta jedne suvremene knjižnice, elektronički izvori neizostavan i važan dio knjižničnih zbirki. U kontekstu izgradnje i upravljanja elektroničkim izvorima, knjižnice izlaze iz tradicionalnih okvira tiskanih publikacija, a nove izazove predstavljaju promišljanje o načinu nabave, pristupu građi te licencijama. Kako bi planirale izgradnju i gradile uravnotežene zbirke, knjižnice izrađuju i konzultiraju dokument koji se nazivaju smjernicama. S obzirom na različite vrste i formate elektroničkih izvora, velik broj nakladnika i agregatora knjižnice trebaju dobro istražiti i upoznati se sa stanjem na tržištu te selektirati ono što najbolje odražava potrebe korisnika u skladu s fiskalnim mogućnostima ustanove te osigurati vidljivost i dostupnost elektroničkih izvora na korisnicima jednostavan i razumljiv način.

3. Znanstvena komunikacija

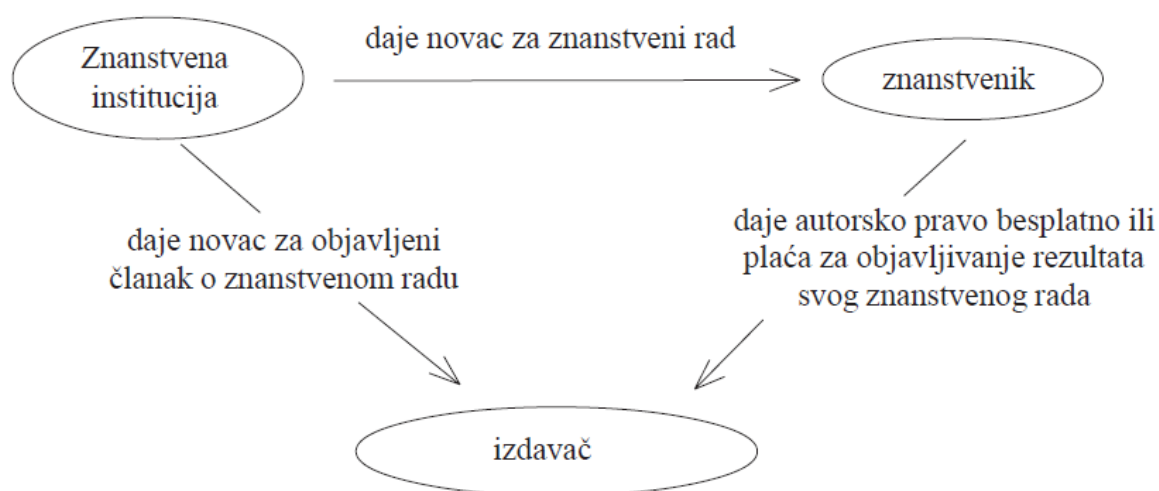
Zadaća visokoškolskih knjižnica je, prvenstveno, prikupljanje, obrada i osiguravanje dostupnosti znanstvenih informacija. Znanstvena informacija podrazumijeva “sve plodove istraživačkog, razvojnog, stručnog i obrazovnog rada” (Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu 2012) i produkt je sustava znanstvene komunikacije. U sustavu znanstvene komunikacije stvorene informacije se vrednuju, diseminiraju znanstvenoj zajednici i čuvaju za buduću upotrebu (ACRL 2003). Roosendaal i Geurts (1997, u „Functions in scientific communication“) kategorizirali su četiri ključne funkcije znanstvene komunikacije: 1) registracija: identifikacija vlasnika intelektualnog vlasništva, 2) certificiranje: uspostava kvalitete istraživanja, 3) svijest: stavljanje istraživanja na raspolaganje drugima i 4) arhiviranje: dugoročno čuvanje radi dostupnosti rezultata. Nastale spoznaje smatraju se javnim dobrom i neophodne su za napredak društva, pojedinca i čovječanstva. Sustav uključuje formalne i neformalne komunikacijske kanale. Formalni komunikacijski kanali tradicionalno obuhvaćaju znanstveno izdavaštvo, to jest publikacije objavljene u recenziranim znanstvenim publikacijama, dok neformalni kanali podrazumijevaju e-mail liste, društvene mreže za znanstvenike kao što su LinkedIn, ResearchGate i sl. (ACRL 2003).

Hebrang Grgić (2003, 88-89) izdvaja znanstvenike, izdavače i knjižnice kao ključne dionike sustava znanstvene komunikacije. Prema autorici, znanstvenici imaju dvostruku ulogu unutar ciklusa. Kao autori stvaraju i objavljuju znanstvene informacije, a kao korisnici služe se već objavljenim informacijama za svoje znanstveno djelovanje, što podrazumijeva i stvaranje novih informacija. Izdavači su, uz knjižnice, prenositelji i posrednici znanstvenih informacija. Izdavači objavljivanjem znanstvenih publikacija omogućuju okupljanje i dostupnost znanstvenih informacija. Knjižnice su, uz izdavače, glavni distributeri znanstvenih informacija i o njima ovise korisnici znanstvenih informacija. Hebrang Grgić (2003, 88-89) navodi kako su knjižnice pri visokom obrazovanju i ostalim znanstvenim ustanovama glavni su posrednici između znanstvenika i izdavača a u cilju im je osigurati dostupnost znanstvene informacije svima. Uz pomoć knjižnica koje prikupljaju, obrađuju, organiziraju i daju izvore na korištenje, znanstvenici se drže u korak s najvažnijim otkrićima i spoznajama u svom znanstvenom području koje kasnije koriste za vlastiti rad, bilo u nastavi ili znanstvenom djelovanju. Knjižnice žele graditi i upotpunjavati svoje zbirke kvalitetnim izvorima znanstvenih informacija pa kupuju ili pretplaćuju relevantne časopise i ostale izvore.

3.1. Kriza znanstvenog izdavaštva

U svom radu Hebrang Grgić (2003, 90) iznosi kako je nagli ekonomski rast nakon Drugog svjetskog rata utjecao i na znanost i znanstvena istraživanja, što je dovelo do sve većeg porasta broja znanstvenika, znanstvenih informacija, a time i časopisa u kojem su iste objavljuju. Svu tu veliku količinu informacija izdavači nisu mogli objavljivati te su stvorili sustav kontrole kvalitete kako bi bili sigurni da plasiraju kvalitetne i pouzdane informacije. Taj sustav kontrole naziva se recenzijski postupak, a definira se kao “vrsta kvalitativne prosudbe pri kojoj jedan ili više stručnjaka sličnih kompetencija kao i autor(i) djela ocjenjuju značaj i originalnost određenog djela i kao takav predstavlja okosnicu sustava znanstvenog izdavaštva” (Mornar et al. 2018, 24). Hebrang Grgić (2003, 89) navodi kako znanstvenici žele čitati i koristiti one časopise i radove koji su percipirani kao kvalitetni, a naposljetku u njima i objavljivati svoje znanstvene produkte. Uz to, razvitak tehnologije uzrokuje promjene u formalnim oblicima znanstvene komunikacija. Nastaju elektroničke inačice tiskanih časopisa, novi medij čijem se korištenju suprotstavljaju izdavači znanstvenih informacija jer je ugrožavao njihovu ustaljenu politiku poslovanja. No, uvidjevši nove načine donošenja još veće zarade, izdavači kreću u iskorištavanje novog medija u vlastite svrhe.

Novi medij omogućuje smanjenje dugoročnih troškova (vrlo mali troškovi proizvodnje, skladištenja i distribucije) i dostupne su na korištenje bilo kada i bilo gdje (Matheson 2002, 158-159). Tiskane publikacije podrazumijevaju veće troškove proizvodnje, nespretni su za korištenje i sporije su dostupni. Najveći problem elektroničkog medija je njegovo dugoročno očuvanje i arhiviranje, dok je tiskana publikacija dugotrajnija. Matheson ističe kako jednom kada su izdavači znanstvenih informacija shvatili kako se ne bave poslom tiskanja publikacija, nego poslom distribucije, prodaje informacija, počeli su na drugačiji način sagledavati svoju ulogu. U istom radu autor objašnjava kako koristeći virtualne alate za isporuku svojih proizvoda, izdavači smanjuju svoje dugoročne troškove proizvodnje, pružaju veću vrijednost svojim kupcima (informacije su brže dostupne, a jeftinije za proizvesti), naplaćuju više za iste informacije koje se iznova mogu kupiti, i što je najvažnije, stvaraju kontinuirani i neprekidni tok prihoda kako bi zadovoljili vlastitu potražnju i potražnju svojih dioničara.

Slika 1. Financijska korist izdavača od objavljivanja znanstvenih članaka (Hebrang Grgić 2003, 91)

Akvizicijom najpopularnijih i najkvalitetnijih časopisa veliki komercijalni izdavači stvaraju monopol na tržištu znanstvenih informacija (Hebrang Grgić 2003, 91). Autorica objašnjava da znanstvene institucije financiraju znanstvene radove, a znanstvenici ih zbog napredovanja u struci objavljuju u publikacijama u vlasništvu komercijalnih izdavača. U svrhu objave, autori znanstvenici vrše predaju svojih autorskih prava na izdavača gdje gube pravo na reprodukciju i diseminaciju vlastitih znanstvenih radova. Uz to, znanstvenici često moraju i platiti tzv. autorsku naknadu za objavljivanje (eng. *article processing charge* - APC). Izdavači objave znanstvene radove u svojim publikacijama koje kasnije ponovno prodaju i znanstvenim institucijama koje su financirale te iste radove. Način poslovanja prikazan na Slici 1. omogućuje izdavačima kontinuirano naplaćivanje jednih te istih znanstvenih informacija. Upravo zbog ovog problema, institucije postavljaju pitanje: zašto kupovati pristup istim informacijama te na koji način knjižnice mogu osigurati pristupu istim informacijama bez kontinuiranih troškova? Jer, dokle god imaju potrebu za tim informacijama, institucije će biti prisiljene iznova i iznova kupovati pristup istim informacijama. U ovom slučaju institucije nisu vlasnici informacija, nego samo pretplatnici koji često na kraju pretplate ne zadržavaju ono što su kupili (Matheson 2002, 159). Na zbirke visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica najviše se oslanjaju znanstvenici koji ih koriste za svoj znanstveni, istraživački i nastavni rad. Knjižnice su te koje vrednuju različite izvore, selektiraju one koje smatraju najkvalitetnijima i najrelevantnijima za svoje korisnike. Taj način rada primjenjuju i na elektroničke izvore koje uključuju u nove zbirke, no priroda i količina nove građe pokazala se izazovnim, a kriza istih

se negativno odrazila na izgradnju knjižničnih zbirki, o čemu će se više pisati u narednom poglavlju.

Objavljivanje na elektroničkom mediju donijelo je brojne prednosti u dijeljenju znanstvenih informacija na mreži, a formalni kanali znanstvene komunikacije se nalaze pred novom promjenom i izazovom. Znanstvenici, kao dionici sustava znanstvene komunikacije, također iskorištavaju prednosti novog medija i mrežnog objavljivanja. Kako bi njihovo istraživanje bilo što dostupnije i vidljivije, kreću sa samoarhiviranjem radova (Balaji i Dhanamjaya 2019, u „Introduction“). U postupku samoarhiviranja znanstvenici na mreži postavljaju verziju rada koji nije prošao službeni recenzijski postupak (eng. *preprint*) i javno je dostupan svima na čitanje i korištenje. S obzirom na to da rad nije objavljen, autor u tom trenutku zadržava svoja autorska prava. Potreba za pristupom novim istraživanjima je sve veća što potiče institucije i organizacije na osnivanje platformi za objavljivanje nereguliranih verzija znanstvenih radova, kao npr. ArXiv, Social Sciences Research Network, Academia.edu, ResearchGate.net i dr. Eysenbach (2000) navodi kako se ovakav sustav našao pod kritikom komercijalnih znanstvenih izdavača koji su smatrali kako ovako javno dostupni neregulirani radovi nemaju ustanovljenu kontrolu kvalitete i mogu biti štetni za znanost i širu javnost. (prema Balaji i Dhanamjaya 2019).

Sve navedeno predstavlja nove izazove u izgradnji zbirki s kojima se knjižnice trebaju suočiti. Građe na mreži je sve više, a cijena im se neprestano povećava. Uz to, knjižnice se suočavaju s efemernom prirodom elektroničkih izvora, problemima dugoročnog pristupa i licenciranja te pitanjima autorskog prava. Kako znanstvenici sve više kreću u samoarhiviranje radova na *preprint* servisima, tako se knjižnicama stvaraju prilike za mrežni pristup javno dostupnim produktima znanstvenog rada. Također, knjižnicama se nudi mogućnost uključivanja istih na popise izvora svojih elektroničkih zbirki.

3.2. Monopolizacija znanstvenih informacija

Visokoškolske i sveučilišne knjižnice, kao dionike znanstvene komunikacije, također pogađa kriza znanstvenog izdavaštva. Melinščak Zlodi (2014, 73) mišljenja je kako su za znanstvene knjige iz društvenih i humanističkih znanosti, „knjižnice oduvijek bile glavno tržište“. Slično se može reći i za znanstvenu literaturu općenito, jer su upravo visokoškolske i sveučilišne knjižnice, uz izdavače, glavni posrednici između znanstvenih informacija i korisnika. Autorica također navodi kako je financijski aspekt krize dostupnosti znanstvenih informacija zamjetniji

knjižnicama nego znanstvenicima (Melinščak Zlodi 2018, 44). Za vrijeme trajanja krize knjižnice se suočavaju s još jednim problemom, a to je smanjenje financijskih sredstava (Davis 2012) što utječe na nabavu knjižnične građe. Rossmann i Arlitsch (2015, 395) navode kako knjižnice, otprilike, u isto vrijeme kreću s nabavom elektroničkih informacijskih izvora, a neprestan rast cijena građe negativno se odražava na izgradnju knjižničnih zbirki. Knjižnicama, u to vrijeme, jedino preostaje tražiti više sredstava od financijera ili ukidati pretplate i smanjivati količine nabavljene građe. Problemi u nabavi odražavaju se i kod nabave elektroničkih izvora i kod nabave tiskanih publikacija. Eskalacija cijena građe događa se simultano kao i općeniti rast količine znanstvenih informacija, a ove situacije dovode do velikog smanjivanja pristupa produktima znanstvene komunikacije i znanstvenog djelovanja (ACRL 2003). Kriza dostupnosti znanstvenih informacija podrazumijeva kako znanstveno-nastavno osoblje i studenti ostaju bez literature na kojima temelje svoj znanstveno-istraživački i nastavni rad (Hebrang Grgić 2018, 8). Knjižnica i istraživači djeluju pod istom institucijom koja financira znanstveni rad i istraživanja i daje sredstva za rad knjižnice i nabavu knjižnične građe. Na Slici. 1. već je prikazan i opisan „začarani krug“ unutar kojeg funkcioniraju svi dionici znanstvene komunikacije, a izdavači su ti koji naposljetku izlaze s najviše dobiti.

Negativne reakcije na ovakav slijed događaja pristižu od knjižnica i znanstvenog-nastavnog osoblja. Istraživači gube pristup ključnim znanstvenim spoznajama koje su kao zajednica stvorili te optužuju izdavače na poslovanje iz čistog profita na štetu znanja, koje ne služi znanosti i interesima javnosti (Cullen i Chawner 2011, 461). Lachenmayer (2019, 70) ističe kako monopolizacija znanstvenih informacija ima negativan utjecaj i ograničavajuće posljedice na društvo; onemogućuje napredak i inovacije u okviru mišljenja i razumijevanja, a posebno unutar znanosti i znanstvenih disciplina. Korist demokratskog društva je pružanje pristupa znanstvenim informacijama, a i samom znanju. Društva napreduju zahvaljujući formalnim i neformalnim kanalima znanstvene komunikacije, gdje profesionalci dijele ideje i spoznaje, grade istraživanja na već postojećim rezultatima rada i suprotstavljaju svoja mišljenja. Naposljetku, ovi postupci bi trebali biti i ishodište sustava znanstvene komunikacije. Lachenmayer također smatra kako kontekstualna priroda informacija zahtjeva njihovu otvorenost, kako bi se koristile i primijenile u najvećoj mogućoj mjeri. Institucije pri visokom obrazovanju te znanstveni i istraživački centri ne mogu napredovati, diseminirati informacije i educirati idealnom brzinom bez nesmetanog pristupa informacijama.

Sve što je opisano u proteklom poglavlju usmjerava nas prema inicijativi koja se naziva otvoreni pristup, koja je početkom 21. stoljeća uzela pravi zamah. Razloga za podržavanje je

mного, a važnost inicijative prepoznale su međunarodne znanstvene organizacije i institucije, ali i različite institucije na razini država. Jednu od glavnih uloga u podržavanju i zagovaranja otvorenog pristupa imale su upravo i knjižnice.

4. Otvoreni pristup

Otvoreni pristup (eng. *open access*) podrazumijeva slobodan i neograničen pristup znanstvenim i stručnim radovima. Otvoreni pristup zahtijeva od autora ili nositelja prava da omogući svima neopozivo pravo pristupa, korištenja, distribuiranja i prenošenja radova, u bilo kojem obliku i za bilo koje zakonite aktivnosti, s odgovarajućim pripisivanjem prava izvornom autoru (Swan 2012, 6).

Iako se već i 90-ih godina prošlog stoljeća govorilo o potrebi za slobodnim pristupom znanstvenim informacijama, odnosno znanstvenim i stručnim radovima, izraz otvoreni pristup počeo se koristiti tek početkom 21. stoljeća, kada je pokrenuto nekoliko inicijativa čiji je cilj bio promicanje otvorenog pristupa: *Budimpeštanska inicijativa za slobodan pristup (Budapest Open Access Initiative)* 2002. godine, te *Izjava o objavljivanju sa slobodnim pristupom iz Bethesde (Bethesda Statement on Open Access Publishing)* i *Berlinska deklaracija o slobodnom pristupu znanju u prirodnim, društvenim i humanističkim znanostima (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities)* 2003. godine. Sve tri inicijative ponudile su definicije otvorenog pristupa koje se, iako neznatno različite, u osnovi slažu kako je svrha otvorenog pristupa da korisnicima omogući čitanje, preuzimanje, kopiranje, distribuiranje i pretraživanje znanstvenih radova, dopuštajući upotrebu u bilo koju zakonsku svrhu (...) funkcionira u skladu s postojećim zakonom o autorskim pravima tako što autorima dopušta zadržavanje prava objavljivanja radova na institucionalnim poslužiteljima (otvoreno arhiviranje) ili prijenos prava izdavačima koji će omogućiti otvoreni pristup njihovim radovima⁴ (Albert 2006, u „What is open access?“). Krovna knjižničarska organizacija IFLA, kao potpisnik Berlinske deklaracije, 2011. godine objavljuje *Izjavu o otvorenom pristupu (Statement on Open Access)* u kojoj navodi prednosti otvorenog pristupa i ulogu knjižnica u dugoročnoj održivosti otvorenog pristupa. Na temelju svih ovih inicijativa i dokumenata nastala je *Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu* (objavljena 2012. godine) koja naglašava „temeljnu važnost znanstvenih informacija, nužnost njihove dostupnosti svima i obvezu

⁴ Prema slobodnom prijevodu autorice.

njihovog trajnog čuvanja”. *Hrvatska deklaracija* (2012) definira otvoreni pristup kao „slobodan (slobodan od bilo kakvih ograničenja i postavljanja uvjeta za pristup i korištenje), besplatan i neometan mrežni pristup digitalnim znanstvenim informacijama koji omogućava čitanje, pohranjivanje, distribuciju, pretraživanje, dohvaćanje, indeksiranje i/ili drugo zakonito korištenje”. Količina dostupnih radova razlikuje se od područja do područja; u nekim znanstvenim disciplinama, kao što su primjerice fizika, astronomija, te računalne i informacijske znanosti, postoji dugogodišnja kultura dijeljenja informacija, dok je u drugim poljima koncept dijeljenja noviji i manje se provodi u praksi. Također, na otvoreni pristup utječe i infrastruktura, kao i norme, te kultura zajednice (Swan 2012, 26). Koncept otvorenog pristupa donosi niz prednosti: poboljšava brzinu, efikasnost i efektivnost istraživanja, te poboljšava interdisciplinarna istraživanja. Nove tehnologije analize i rudarenja teksta najbolje i najuspješnije funkcioniraju u okruženju otvorenih istraživačkih podataka. Također, otvoreni pristup povećava vidljivost, korištenje i utjecaj istraživanja, te omogućava znanstvenicima, istraživačima, kao i široj javnosti da imaju koristi od istraživačkih podataka (Swan 2012, 28-29).

4.1. Vrste otvorenog pristupa

Najčešće razlikujemo dvije vrste otvorenog pristupa: zlatni i zeleni put. Zlatni put podrazumijeva neposredan i besplatan pristup digitalnim publikacijama objavljenima na mrežnim stranicama izdavača. Neke publikacije sadrže samo radove u otvorenom pristupu, dok drugi, poznati pod nazivom hibridni časopisi (eng. *hybrid journals*), mogu ponuditi kombinaciju otvorenog i pretplatničkog sadržaja. U oba slučaja, postoje troškovi povezani s izdavanjem. Autori ili institucija/organizacija koja financira rad plaćaju naknadu za objavljivanje rada (eng. *article processing charge - APC*), a krajnjem korisniku taj rad je besplatan za čitanje i korištenje. Neki časopisi ne naplaćuju naknade za objavljivanje autorima, nego troškove subvencionira treća strana. To se ponekad naziva “platinasti” ili “dijamantni” otvoreni pristup. Zeleni put uključuje objavljivanje u tradicionalnim časopisima koji se pretplaćuju, ali se članci također samoarhiviraju u repozitorije. Verzija samoarhiviranog rada (predrecenzirani (eng. *preprint*), recenzirani i objavljeni rad) ovisi o ugovoru s izdavačem i obično se stavlja na raspolaganje nakon razdoblja embarga koji je izdavač postavio, bez plaćanje naknada (Jisc 2019). U kontekstu tehnologija i informacijskih znanosti, digitalni repozitorij ili arhiv predstavlja okruženje koje podržava prikupljanje, trajnu pohranu i diseminaciju digitalnih objekata. U tom okruženju digitalna građa se razvija i održava.

Digitalni objekt predstavlja digitalni sadržaj koji se sprema u digitalni repozitorij, zajedno s pripadajućim metapodacima (Srce 2015, 4). Digitalni repozitoriji se dijele na institucijske (npr. Digitalni repozitorij ocjenskih radova Sveučilišta u Zadru - <https://repozitorij.unizd.hr>) i tematske (npr. ArXiv - <http://arxiv.org>) repozitorije. Institucijski repozitorij sadrži digitalne objekte koji se definiraju kao imovina neke institucije ili ustanove. Najčešće, produkte predstavljaju radovi djelatnika i suradnika (znanstveni i stručni radovi), te radovi studenata (završni i diplomski radovi te doktorske disertacije). Prema *Pravilniku sustava Dabar* (Sveučilišni računski centar - Srce 2015, 4) svrha institucijskog repozitorija je „povećanje dostupnosti takve građe, povećanje ugleda i vidljivosti institucije i rezultata njezinog djelovanja, te evidentiranje, trajna pohrana i diseminacija rezultata i postignuća institucije“. Tematski repozitoriji sadrži digitalne objekte vezane za neku temu, znanstveno područje, polju ili granu. Slično kao i kod institucijskog repozitorija, predstavlja središte za prikupljanje i diseminaciju objekata određene grupe ustanova ili pojedinaca. Uz okupljanje i diseminaciju radova, pozitivan aspekt digitalnih repozitorija je i (većinsko) pružanje informacija u slobodnom, otvorenom pristupu. Jedni od najpoznatijih repozitorija u otvorenom pristupu su: DOAJ (Directory of Open Access Journals) koji predstavlja zbirku recenziranih stručnih i znanstvenih časopisa u otvorenom pristupu i nudi pristup cjelovitim radovima, te OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories) koji predstavlja nadzirani, kvalitetni popis institucijskih repozitorija u otvorenom pristupu.

Autorsko-pravni odnosi pri otvorenom pristupu rješavaju se Creative Commons - CC licencama. CC licence omogućavaju besplatan, jednostavan i standardiziran način prepoznavanja autorskih i srodnih prava za umjetnička i znanstvena djela, osiguravaju pravilno pripisivanje prava i omogućuju drugima načine kopiranja, distribucije i korištenja tih istih radova (CreativeCommons.org). Iako inicijativa otvorenog pristupa ima dobru namjenu, pronašli su se određeni dionici koji su se odlučili okoristiti na podjednaku štetu inicijative, autora i znanstvenog izdavaštva općenito. Izdavačima publikacija upitne kvalitete, tj. predatorskim izdavačima (eng. *predatory publishers*), glavni je cilj zaraditi te zbog toga objavljuju u otvorenom pristupu, uredno naplaćuju naknadu za objavljivanje, a ne provode kontrolu kvalitete radova tj. recenzijski postupak (Hebrang Grgić 2016, 278-279).

4.2. Otvoreni pristup i visokoškolske i sveučilišne knjižnice

Visokoškolske i sveučilišne knjižnice neizostavan su dio institucije pri visokom obrazovanju i ispunjavaju tri osnovne zadaće: obrazovnu, informacijsku i komunikacijsku (Dragija i Aparac

Jelušić 2000, 164). Njihova glavna zadaća je pružiti potporu u znanstveno-istraživačkom radu djelatnika i potporu u obrazovnom aspektu visokoškolske ustanove. Baker i Lancaster (1991) navode četiri osnovne usluge knjižnice (prema Dragija i Aparac Jelušić 2000, 164):

- 1) selektivna diseminacija informacija,
- 2) pristup i opskrba dokumentima,
- 3) identificiranje građe koja je podrška nastavnim materijalima,
- 4) praćenje novosti vezanih uz područje koje knjižnica pokriva.

Kao ustanove koje se prvenstveno bave prikupljanjem, obradom, organizacijom i diseminacijom znanstvenih informacija u bilo kojem obliku i formatu, izvori u otvorenom pristupu su od velike važnosti za visokoškolske i sveučilišne knjižnice, posebice jer od knjižnica ne zahtijevaju naknadu za pristup.

Krovna knjižničarska organizacija IFLA u *Izjavi* (2011) navodi načine kako knjižnice mogu pružati potporu otvorenom pristupu:

- promicanjem otvorenog pristupa na razini nacionalnih strategija;
- poticanjem knjižničara na promicanje otvorenog pristupa u svojoj zajednici i implementacija mjera za povećanje utjecaja otvorenog pristupa;
- obogaćivanjem lokalne i nacionalne infrastrukture u svrhu poticanja otvorenog pristupa;
- pomaganjem u radu na nacionalnim strategijama vezanim za otvoreni pristup znanju, kao i istraživanjima i kulturnoj baštini od javnog interesa;
- potporom organizacijama, programima i inicijativama koje rade na promociji otvorenog pristupa.⁵

Uzimajući u obzir zadaće knjižnice i IFLA-ine preporuke, uloga visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica bi bila pronalazak i vrednovanje izvora u otvorenom pristupu, odabir, organiziranje i navođenje onih zadovoljavajuće kvalitete (ovisno o području znanosti koje pokriva visokoškolska ustanova), osiguravanje vidljivosti i dostupnosti izvora, potpora infrastrukturi i strategijama i promicanje ideje otvorenog pristupa znanstveno-nastavnom osoblju.

⁵ Prema slobodnom prijevodu autorice.

Knjižnice u Hrvatskoj prepoznale su važnost otvorenog pristupa znanstvenim informacijama, a knjižničari su pružili svoja stručna zvanja i podršku pri izgradnji informacijske arhitekture (Stojanovski 2013, 453). Na početku je zagovaranje i podrška otvorenom pristupu krenula sa skupova knjižničara i informacijskih stručnjaka, i nedugo nakon toga se pri Hrvatskom informacijskom i dokumentacijskom centru okupila radna skupina za otvoreni pristup, a 2006. godine nastaju prvi repozitoriji hrvatskih visokoškolskih i znanstvenih ustanova, pri čijem su stvaranju veliku ulogu imali knjižničari (Melinščak Zlodi 2018, 45-48). Hebrang Grgić (2010, 114) mišljenja je kako upravo to „ukazuje na visoku svijest knjižničara o važnosti otvorenog pristupa i na njihovu upoznatost s načinom provođenja i s važnošću otvorenog pristupa.“ Mnogi autori se slažu kako je logično to da knjižničari sudjeluju u razvoju digitalnih institucijskih repozitorija zbog njihovih postojećih znanja i vještina pri upravljanju različitim informacijskim izvorima, posebice elektroničkim izvorima. Pri uspostavljanju repozitorija Instituta Ruđer Bošković djelatnici Knjižnice imali su veliku odgovornost tako što: “oblikuju sustav, prilagođavaju i implementiraju repozitorij, osiguravaju nadzor i usklađenost s međunarodnim normama, standardima i protokolima, definiraju sustav metapodataka (...) osiguravaju decentralizirani unos i nadzor obrade i pohrane, administriraju sadržaj repozitorija, odabiru, digitaliziraju (...)“ (Mihalić i Vodopijevec 2010, 145). Uz osiguravanje dostupnosti, distribucije i trajnog čuvanja digitalnog sadržaja (Melinščak Zlodi 2014, 86), knjižnice također igraju veliku ulogu u obrazovanju i savjetovanju autora za pohranjivanje radova u repozitorijima (Štimac i Banić Tomišić 2017, 358). Zadaća knjižničara može biti i administracija repozitorija i unos radova, ako ih ne unose autori. U prilog knjižničarima, kao odgovornima za unos, ide to što dobro poznaju autorsko-pravne odnose (Škorić i Markulin 2018, 246) te mogu savjetovati znanstvenike koju verziju rada mogu (ili ne mogu) arhivirati u skladu s autorskim ugovorom sklopljenim s izdavačem (Macan 2018, 60).

Institucijskih repozitorija je na početku bilo nekolicina te najčešće nisu bila korištena ista programska rješenja i metapodatkovne sheme. Melinščak Zlodi (2018, 49) zaključuje kako je tada samostalno pokretanje institucijskih repozitorija nadilazilo sposobnosti knjižničara. Ako su autori htjeli pohraniti rad repozitorij, a njihova institucija nije imala potrebnu infrastrukturu, to su mogli postići pohranjivanjem u CROSBIB (Hrvatska znanstvena bibliografija). Pomak u pravom smjeru stiže u obliku *Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* (NN 94/2013) koji obvezuje visoka učilišta na trajno arhiviranje završnih radova na „javno dostupne internetske baze sveučilišne knjižnice“ i „javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice“, te doktorske disertacije

na „javno dostupnu bazu doktorskih disertacija Nacionalne i sveučilišne knjižnice.“ Legislativnom podrškom omogućava se daljnji napredak otvorenog pristupa u Hrvatskoj i otvaraju se mogućnosti za razvoj infrastrukture na ostalim institucijama visokog obrazovanja. Teret razvoja infrastrukture preuzima Srce (Sveučilišni računski centar Sveučilišta u Zagrebu) te je pokrenut Dabar (Digitalni akademski arhivi i repozitoriji) koji omogućuje osnivanje i razvoj institucijskih repozitorija u sustavu visokoškolskog obrazovanja i znanosti. U radnoj skupini sudjeluje i krovna knjižničarska ustanova u Hrvatskoj – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (Melinščak Zlodi 2018, 49). Trenutno⁶ Dabar broji 142 repozitorija i 138349 digitalnih objekata, od kojih su većina (84.1%) završni i diplomski radovi. Samo je 46.0% objekata u otvorenom pristupu, 40.9% u ograničenom pristupu, 11.9% u zatvorenom pristupu, a 1.1% pod embargom (Srce 2020). Ovakav mali broj digitalnih objekata u otvorenom pristupu je suprotno od onoga što je trebala donijeti uspostava digitalnih institucijskih repozitorija, budući da im je primarna funkcija ostvarivanje slobodnog pristupa mrežno dostupnim dokumentima, produktima djelatnika institucije i studenata. Mali broj drugih vrsta radova i objekata u otvorenom pristupu su možda direktna posljedica *Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* (NN 94/2013) jer zakon ne razmatra druge vrste radova (samo završne radove i doktorske disertacije), niti se spominje obaveza arhiviranja istih, što omogućuje različite interpretacije zakona.

Škorić i Markulin (2018, 250) mišljenja su kako uspjeh institucijskog repozitorija ovisi i o spremnosti autora na samoarhiviranje radova. To će od autora zahtijevati dodatno ulaganje vremena i truda u razumijevanje autorsko-pravnih odnosa te u korake potrebne za unos radova, a problem predstavljaju neupućenost u institucijske repozitorije i otvoreni pristup i njihove prednosti te opterećenost autora kao dionika procesa znanstvene komunikacije. Jedan od načina uspješnog ostvarivanja otvorenog pristupa je donošenje odluke o obvezi samoarhiviranja radova, a primjer ustanove koja uspješno provodi takvu praksu je Institut Ruđer Bošković (Macan 2017, 163).

Zagovaranjem institucijskih repozitorija omogućuje se vidljivost znanstvenog, obrazovnog i stručnog rada institucija, a na takav način se vrši svojevrsna promocija institucija i njenih sastavnica (Škorić i Markulin 2018, 242), kao i promocija nacionalne znanosti na globalnoj razini (Hebrang Grgić 2010, 117). Knjižnice bi stoga trebale kontinuirano zalagati

⁶ Na dan pisanja ovih podataka: 19.11.2020.

samoarhiviranje radova i promovirati otvoreni pristup i institucijske repozitorije te pružiti podršku korisnicima u obliku savjetovanja i edukacija.

4.3. Izvori u otvorenom pristupu u kontekstu knjižničnih zbirki

Iz perspektive jedne visokoškolske i sveučilišne knjižnice mnogo je prednosti institucijskih repozitorija, osim očitog financijskog aspekta u kojoj knjižnice ne plaćaju pretplatu za pristup izvorima. Institucijski repozitoriji predstavljaju upravljaju zbirku slobodno dostupnih znanstvenih informacija gdje je većina objekata prošla određenu vrstu kontrole kako bi mogla biti pohranjena, a pripadnost određenoj instituciji im osigurava kredibilitet. Također, jedna od temeljnih prednosti informacija pohranjenih u institucijski repozitorij je njihova kumulativnost i stalnost, jer repozitoriji predstavljaju zbirke koje se kontinuirano nadopunjuju novim objektima, a obveza institucija je dugoročno čuvanje, arhiviranje i osiguravanje dostupnosti informacijama (Škorić i Markulin 2018, 241). Navedeno je od velike važnosti knjižnicama s obzirom na to da se knjižnice svakodnevno suočavaju s problemima održavanja pristupa elektroničkim dokumentima.

Istraživanje provedeno u knjižnicama Sveučilišta J.J. Strossmayer u Osijeku pokazuje kako većina ispitanika smatra da su institucijski repozitoriji potrebni sastavnicama, ponajviše zbog dostupnosti sadržaja i promicanja vrijednosti sastavnica. Istraživanje je u jednom dijelu pokazalo kako iako zaposlenici misle da je repozitorij potreban, nisu sigurni u tome što to sve točno podrazumijeva, što ukazuje na nepoznavanje dublje problematike institucijskih repozitorija (Zubac 2017). Istraživanje slične tematike provedeno je nad visokoškolskim knjižničarima Sveučilišta u Zagrebu gdje su ispitanici mišljena kako su izvori u otvorenom pristupu važni za uspjeh institucijskog repozitorija i prepoznali su različite razloge za postojanje istih; dio ispitanika je procijenilo kako ne posjeduju vještine potrebne za upravljanje repozitorijem, no spremni su za dodatne edukacije (Vrana 2016). Važno je napomenuti kako su ova istraživanja provedena 2015. i 2014. godine prije uspostave Dabra te kada institucijski repozitoriji nisu bili toliko prisutni u ustanovama visokog obrazovanja, te da knjižničari tada nisu bili toliko upoznati s otvorenim pristupom i institucijskim e repozitorijima. Danas se od knjižničara više ne očekuju tehnička znanja potrebna za izgradnju repozitorija, nego naglasak leži na znanjima vezanima za upravljanje digitalnim sadržajem, to jest informacijskih izvorima u otvorenom pristupu.

Tijekom pregleda literature obuhvaćeni su *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* (u razdoblju od 2008. do 2020. godine) i zbornici skupa *Dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica* (u razdoblju od 2010. do 2019. godine) te je utvrđeno da se u navedenim hrvatskim publikacijama iz knjižničarstva rijetko piše o izvorima u otvorenom pristupu i njihovom utjecaju na knjižnične zbirke te njihovom položaju u kontekstu upravljanja i izgradnje knjižničnih zbirki. Tema digitalnih repozitorija dobro je zastupljena u hrvatskoj stručnoj literaturi. Najčešće se u tim izvorima piše u kontekstu: mogućnosti razvoja institucijskih repozitorija (Hebrang Grgić 2010), prikaza repozitorija ustanova (Krajna, Markulin i Levančić 2008, Vitković 2012), pokretanja repozitorija (Mihalić i Vodopijevec 2010), repozitorija i interoperabilnosti podataka (Holub i Jertec 2018), autorskih prava (Nemec 2016, Štimac i Banić Tomišić 2017), odnosa samoarhiviranja i uspješnosti repozitorija (Macan 2017). Zatim, provedena su istraživanja na temu analize dokumenata na mrežnim stranicama visokih učilišta u kontekstu spremnosti javne objave ocjenskih radova (Čadovska i Milanović 2019), istraživanje stavova zaposlenika o repozitoriju (Zubac 2017), istraživanja stavova studenata o javnoj objavi ocjenskih radova (Majstorović 2016) i ustanovljivanje stanja razvoja digitalnih repozitorija i stavova zaposlenika (Vrana 2016). Također, objavljena je monografija *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju* (2018) urednice Ivane Hebrang Grgić koja se u potpunosti bavi pitanjima otvorene znanosti i otvorenog pristupa, no ovdje također ne nailazimo na radove koji se dotiču izvora u otvorenom pristupu u kontekstu izgradnje knjižničnih zbirki. Ostali mrežno dostupni izvori u otvorenom pristupu u kontekstu knjižničnih zbirki se rijetko spominju ili pak ne spominju. Nisu svi izvori dostupni putem repozitorija; neki izdavači omogućuju pristup serijskim, monografskim publikacijama i ostaloj građi putem vlastitih mrežnih stranica i platformi.

Za razliku od domaćih publikacija, u inozemnom časopisu *The Serials Librarian*, nailazi se na članke koji se dotiču teme izvora u otvorenom pristupu u kontekstu izgradnje i upravljanja knjižničnim zbirkama. O tome kratko piše i Johnson u četvrtom izdanju knjige *Fundamentals of collection development and management* (2018, 147 - 148) gdje selekciju slobodno dostupnih izvora smatra produžetkom „normalnih“ aktivnosti vezanih za knjižnične zbirke. Iako knjižnice ne plaćaju pristup sadržaju, cijena te građe se očituje u obliku vremena koje knjižničari trebaju utrošiti za pronalazak, vrednovanje i općenito upravljanje izvorima. Izvora je mnogo i knjižnice odlučuju o tome žele li ih uključiti na svoje stranice u obliku poveznica ili ih pak uvrstiti u knjižnični katalog. U istom radu navodi se kako takvi postupci podrazumijevaju periodičku provjeru valjanosti linkova i dostupnosti digitalnog sadržaja. Slično kao i kod nabave tiskanih izvora i elektroničkih izvora, knjižnice trebaju balansirati

između dobrobiti koje im donose izvori u otvorenom pristupu naspram vremena i truda koji ulažu zaposlenici pri upravljanjem istih, s obzirom na to da se mogu pronaći jednostavnom pretragom mrežnih tražilica. Također, Johnson navodi da odlučivanje o tome koje izvore knjižnice selektiraju i na kakav način ih uključuju u zbirke treba se raditi u skladu s poslanjem ustanove, smjernicama za nabavu i potrebama korisnika. Neke su knjižnice prepoznale potrebu da formalno uvrste izvore u otvorenom pristupu u svoje smjernice ili kao zaseban dokument, a neki od primjera su: J. Willard Marriott Library (University of Utah) – *Digital Resources Policy: Open Access and Free Materials (Policy)*, University Libraries (University of Northern Texas) - *Collection Development Policy for Open Access and Born-Digital Resources* (2020), California Digital Library (University of California) - *Open Access Resources at the UC Libraries: Policies and Procedures for Shared Cataloging, Linking, and Management* (2019) i dr.

Bruner i Bromelia (2020, 235 – 237) smatraju kako se pri upravljanju izvora u otvorenom pristupu javljaju jedinstveni izazovi koji uključuju selekciju, katalogizaciju, promidžbu i vrednovanje građe. Ključnim smatraju uključivanje izvora u otvorenom pristupu u smjernice ili drugi zaseban dokument, te izradu detaljnog plana i programa koji će omogućiti sustavno pregledavanje i vrednovanje građe u svrhu selekcije izvora, te upravljanje izvorima jednom kada se uključe u zbirku. Uključivanjem izvora u strateške dokumente korisnicima se daje do znanja kako je ta građa vrijedna pronalaska i korištenja. Autorice smatraju kako se pri selekciji građe u otvorenom pristupu trebaju koristiti isti kriteriji kao i kod selekcije ostale vrste knjižnične građe međutim knjižničari trebaju biti svjesni kako neki uhodani, strogi kriteriji ne mogu biti u potpunosti primjenjivi na izvore u otvorenom pristupu. Također su mišljenja kako izvore u otvorenom pristupu treba okupljati zajedno s onima koji su kupljeni i/ili pretplaćeni, bilo u katalozima, popisima ili *discovery servisima*. Tako im se pridodaje vrijednost, promovira ih se, olakšava se njihovo otkrivanje i pronalazak, a autorima se daje do znanja da, iako objavljuju u otvorenom pristupu, knjižnica ih tretira podjednako kao i ostale izvore promovirajući identifikaciju i pristup.

Postoji mali broj istraživačkih radova koji se bave tematikom utjecaja izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirkama. Jedno je istraživanje pokazalo kako se razumijevanje položaja izvora u otvorenom pristupu unutar knjižničnih zbirki pokazao izazovnim za knjižničare. Najviše poteškoća proizlazi iz broja dostupnih informacijskih izvora, raznih nepouzdanosti i nedostatak kriterija za izgradnju zbirki vezano uz izvore u otvorenom pristupu (Bullock, Hosburgh i Mann 2015). Rezultati drugog istraživanja slični su

razmišljanjima koje donose Bruner i Bromelia u kontekstu planskog upravljanja izvorima, te važnosti dobre komunikacije između knjižnice i korisnika (Shelton et al. 2015).

Upravljanje izvorima u otvorenom pristupu se ne razlikuje mnogo od općenito upravljanja elektroničkom građom, ali može se reći da donose neke jedinstvene izazove, ali i prilike. Dodatno naglašavaju efemernost i nestalnost elektroničkih izvora i probleme dugotrajnog, održivog pristupa digitalnom sadržaju. Najveći problem uz količinu i trajnu dostupnost sadržaju čini nepostojanje sustavnog provođenja kontrole kvalitete i načina okupljanja svog relevantnog sadržaja na jedno mjesto. Iako postoje platforme kao što su DOAJ, OpenDOAR, DOAB, CORE(...) od znanstvenika podrazumijevaju prepoznavanje i korištenje različitih vrsta servisa te oslanjanje na nesavršene besplatne tražilice (Bruner i Bromelia 2020, 236). Postoje popisi koji navode izvore upitne ili nezadovoljavajuće kvalitete (*Beall's list of potential predatory journals and publishers*), no knjižničari se ne mogu pouzdati u takve liste kao jedina i službena mjerila. Često je knjižničar taj, koji sam mora odrediti da li je nešto što želi uključiti u zbirku relevantno za korisnike i zadovoljavajuće kvalitete, no teško je za očekivati kako je svaki knjižničar u visokoškolskim knjižnicama predmetni stručnjak u jednom ili više područja. Lynch (2017, 128) napominje kako je najveći problem slobodno dostupnih izvora na mreži to što se svi na njih oslanjaju, ali nitko ne želi preuzeti odgovornost za njihovo okupljanje i čuvanje.

U zadnje vrijeme knjižničari sve više dolaze u doticaj s izvorima u otvorenom pristupu, a za očekivati je kako će ih ubuduće biti i više, svakodnevni, zato što knjižnice, kao dionici sustava znanstvene komunikacije, to ne mogu izbjeći. Izvori u otvorenom pristupu i ostali slobodno dostupni izvori predstavljaju vrijedne resurse koje knjižnice ne mogu ignorirati i o njima trebaju voditi brigu tako da ih selektiraju prema otprije utvrđenim kriterijima, opisuju, daju na korištenje i promoviraju. Knjižnice imaju odgovornost prema svojim korisnicima i trebaju im ponuditi najprikladnije izvore koje će zadovoljiti njihove potrebe, bez obzira na način njihove nabave. Također, knjižnice trebaju uključiti izvore u otvorenom pristupu unutar svojih zbirki i usluga i organizirati ih na korisnicima razumljiv način, kako bi se jednostavnije pronalazili i koristili. Preduvjeti za uspješno upravljanje izvorima u otvorenom pristupu je njihovo uključivanje u strateške dokumente i izrada planova za upravljanje izvorima. Uzimajući u obzir količinu izvora u otvorenom pristupu, nedostatak formalnog planiranja izgradnje zbirki u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama, mali broj djelatnika zaposlenih u hrvatskim visokoškolskim knjižnicama (Krajna i Markulin 2011, 28; Stojanovski 2013, 55) te specifične izazove s kojima se knjižničari susreću pri upravljanju izvorima u otvorenom

pristupu, pred knjižničarima se nalazi zahtjevan i odgovoran rad pri upravljanju i izgradnji knjižničnih zbirki u odnosu na otvoreni pristup.

5. Istraživanje o utjecaju izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirka

5.1. Cilj i svrha istraživanja

Cilj istraživanja je istražiti utjecaj izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirka visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica te ispitati stav visokoškolskih i sveučilišnih knjižničara o upravljanju izvorima u otvorenom pristupu u okviru postojećih zbirki.

Svrha istraživanja je dobiti uvid u proces upravljanja knjižničnim zbirka i izvora u otvorenom pristupu.

Ovo istraživanje nastoji odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

1. Na temelju kojih kriterija knjižnice uvrstavaju izvore u otvorenom pristupu u knjižnični katalog i/ili popise i kataloge mrežnih izvora?
2. Promoviraju li knjižnice i na koji način informacijske izvore u otvorenom pristupu?
3. Kako knjižnice organiziraju informacijske izvore u otvorenom pristupu, osim u digitalne repozitorije?
4. S kojim se sve izazovima knjižnice susreću pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu?
5. Na koji način informacijski izvori u otvorenom pristupu imaju utjecaj na upravljanje knjižničnim zbirka?

Uz istraživačka pitanja postavljene su i tri hipoteze:

1. Knjižnice ne planiraju izgradnju knjižničnih zbirki u odnosu na otvoreni pristup.
2. U smjernicama za izgradnju knjižničnih zbirki ne postoje upute kako se zbirka gradi u odnosu na otvoreni pristup.
3. Izvori u otvorenom pristupu (monografske i serijske publikacije) nemaju utjecaja na nabavnu politiku.

5.2. Metodologija

U ovom istraživanju koristile su se dvije metode: polustrukturirani intervju i anketa. Svaka od metoda koristila se zasebnoj fazi istraživanja.

5.2.1. Polustrukturirani intervju

Polustrukturirani intervju predstavlja prvu fazu istraživanja. Ovaj instrument je izabran kako bi se dobio uvid u stavove i mišljenja ispitanika, te kako bi se ispitala postojeća praksa. Rezultati analize intervju korištena je i za razradu upitnika. Instrument se sastojao od 12 pitanja (Prilog 1.), a pitanja iz instrumenta grupirana su unutar pet tematskih cjelina: 1) općenito o nabavnoj politici knjižnice i smjernicama za nabavu, 2) općenito o institucijskom repozitoriju, 3) promocija i vidljivost institucijskog repozitorija i izvora u otvorenom pristupu, 4) izvori u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka i 5) upravljanje i organizacija izvora u otvorenom pristupu. U prvoj tematskoj cjelini ispitanike se pitalo o općenitoj nabavnoj politici knjižnice i o dokumentima koji se tiču izgradnje knjižničnih zbirki. Zatim ih se pitalo o institucijskim repozitorijima matične ustanove te o njihovim stavovima o repozitorijima kao knjižničnim zbirkama. Sljedeća tematska cjelina obuhvaća pitanja vezana za promoviranje i postizanje vidljivosti izvora u otvorenom pristupu. Četvrta tematska cjelina, ujedno i najveća cjelina, dotiče se izvora u otvorenom pristupu kao dijelom knjižnične zbirke, a ispitanike se pitalo mišljenje o izvorima u odnosu na knjižnične zbirke o katalogizaciji izvora i kriterijima za uvrštavanje izvora u knjižnične kataloge i mrežne stranice/sjedišta knjižnice. Tematska cjelina je završila pitanjem o utjecaju izvora u otvorenom pristupu na nabavnu politiku knjižnice. Posljednja tematska cjelina nastojala je ispitati odluke vezane za organizaciju pojedinih izvora u otvorenom pristupu, o vrijednosti navođenja pojedinih izvora u otvorenom pristupu te o poteškoćama s kojima se knjižničari susreću pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu. Protokol intervju sadržavao je i pitanje o tome što ispitanici misle o zagovaranju otvorenog pristupa od strane knjižnica.

U intervjuima je sudjelovalo pet ispitanika, a održani su u periodu između 22.1.2021. i 1.2.2021. godine na platformi *Skype*, dok je jedan od intervju održan na platformi *Zoom*. Za intervju su odabrani knjižničari - stručnjaci koji su eksperti iz područja otvorenog pristupa i upravljanjem i izgradnjom knjižničnih zbirki. Riječ je o namjernom uzorku ispitanika koji rade u sljedećim ustanovama: Knjižnica Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Knjižnica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, Centar za znanstvene informacije Instituta Ruđer Bošković i Knjižnica Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nakon održavanja intervju napravljena je transkripcija intervju, a zatim tematska analiza.

5.2.2. Anketa

Drugu metodu i istraživačku fazu predstavlja anketni upitnik. Anketni upitnik se sastojao od 30 pitanja, od kojih su 27 pitanja zatvorenog tipa i 3 otvorenog tipa (Prilog 2.) a proveden je uz pomoć LimeSurvey alata. Pitanja iz instrumenta grupirana su unutar sedam tematskih cjelina: 1) općenito o nabavnoj politici knjižnice i smjernicama, 2) općenito o institucijskom repozitoriju, 3) izvori u otvorenom pristupu na mrežnim stranicama knjižnice i u knjižničnom katalogu, 4) traženje i vrednovanje izvora u otvorenom pristupu, 5) kontrola i poteškoće pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu, 6) promoviranje izvora u otvorenom pristupu i 7) izvoru u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka. Tematske cjeline su po sadržaju vrlo slične onima iz intervjua, no pomoću anketnog upitnika omogućila se granularnija izvedba cjelina. Anketni upitnik sadržava više pitanja od intervjua i ispituje konkretne prakse.

Za uzorak odabrane su visokoškolske i sveučilišne knjižnice koje djeluju u sustavu visokog obrazovanja Republike Hrvatske. Anketni je upitnik poslan na e-mail adrese navedene u *Adresaru sveučilišnih, visokoškolskih i znanstvenih knjižnica za 2019. godinu* koji se nalazi na Portalu matične djelatnosti knjižnica u Republici Hrvatskoj. Nakon što su iz adresara uklonjene znanstvene i veleučilišne knjižnice i knjižnice visokih učilišta, upitnik je poslan na 82 e-mail adrese. Anketni upitnik je prvi put poslan 11.2.2021. godine, a poziv na ispunjavanje ponovljen je 17.2.2021. godine. Anketu je u potpunosti ispunilo 48 od 82 ispitanika (58,54%), a na pojedinim pitanjima su uključeni odgovori četiri ispitanika koji nisu u potpunosti riješili anketni upitnik, ali je razina popunjenosti dovoljna da bi se odgovori uključili u analizu.

6. Rezultati

6.1. Intervju

U Prilogu 3. nalazi se popis ustanova i ispitanika s dodijeljenim šiframa.

6.1.1. Prva tematska cjelina: općenito o nabavnoj politici knjižnice i smjernicama

U prvoj tematskoj cjelini ispitanici su govorili općenito o nabavnoj politici knjižnice i o dokumentima koji se odnose na izgradnju knjižničnih zbirki s naglaskom na smjernicama za izgradnju knjižničnih zbirki. Većina ispitanika (4 od 5) odgovara kako nemaju službene dokumente koji se tiču nabavne politike, ali navode kako imaju druge dokumente koji se

odnose na nabavnu politiku, kao što su godišnji planovi, pravilnik o radu knjižnice ili drugi interni dokumenti. Samo jedna od knjižnica, UST2, ima napisane i javno objavljene smjernice. U njihovim *Smjernicama* objavljenima 2019. godine nema eksplicitnog opisa rukovanja izvorima u otvorenom pristupu, međutim spominje se kako knjižnica nabavlja svu vrstu građe bez obzira na materijalne karakteristike ili oblik sadržaja. Iz takve izjave ne možemo zaključiti odnosi li se ta izjava i na izvore u otvorenom pristupu. Također, drugi ispitanik (u nastavku teksta ISP2) navodi kako knjižnica ima i interni dokument kojim je pobliže definirana kupnja građe i sustav kriterija s obzirom na sredstva kojima knjižnica raspolaže. Uz to, navodi kako se u tom internom dokumentu spominje uključivanje izvora u otvorenom pristupu, odnosno kriterij selekcije izvora sa stalnim poveznicama. Prvi od ispitanika (u nastavku teksta ISP1) govori kako se u godišnjim planovima knjižnice dotiču nabave tiskanih izvora, no nemaju smjernice:

„(...) bilo bi dobro imati recimo, u idealnom slučaju, pisane smjernice o tome koje otvorene izvore mi uvrštavamo recimo u naše kataloge, popise baza i kataloge elektroničkih izvora. Takve smjernice mi isto nemamo. Imamo nekakvu ustaljenu praksu, ali nema nikakvih strogih kriterija za to. Ali, zapravo bi bilo poželjno da takvo nešto postoji. Drugo je pitanje da li bi to trebalo biti u istom dokumentu, odnosno u istim Smjernicama kao što i nabava elektroničkih izvora koji se pretplaćuju. (...) jednostavno zato što jedno povlači za sobom nekakav financijski plan, odnosno financijske posljedice. A nabava, odnosno izbor otvorenih izvora nema takvu posljedicu (...).“

„ (...) s obzirom da se u zadnje vrijeme postoji niz izvora koji jesu u otvorenom pristupu, koji se ne moraju platiti, ali potiču knjižnice recimo da sudjeluju u nekakvoj njihovoj izgradnji, financiranju (...) bilo bi poželjno (...) da mi [...] definiramo koji su to izvori, odnosno projekti koje bismo željeli financijski pomoći.“

ISP1 smatra kako bi bilo dobro izraditi smjernice i u njima navesti koje izvore u otvorenom pristupu Knjižnica selektira. Do sada se uključivanje izvora u otvorenom pristupu u toj knjižnici provodi putem „*ustaljene prakse*“. Ispitanik navodi kako se tu onda postavlja pitanje, uključiti izvore u otvorenom pristupu s ostalom vrstom građe ili ih izdvojiti u drugi dokument? ISP1 također smatra kako bi se trebalo navesti koje projekte i izvore u otvorenom pristupu knjižnica financira i/ili pomaže u njihovom nastajanju. ISP1 se osvrće kako je pomalo problematično uskladiti nabavnu politiku fakulteta s onom od sveučilišta, pa naknadno i s

nacionalnom, konzorcijskom nabavom izvora. Smatra kako je zbog toga teško raditi sustavnu nabavu elektroničkih izvora, pa s time i definirati nabavnu politiku unutar ustanove

O tome gdje navesti izvore u otvorenom pristupu knjižnice odlučuju na temelju postojećih praksa, no možda će krajnjem korisniku i financijeru biti jednostavnije i najrazumljivije ako se sve nalazi unutar jednog dokumenta. Međutim, ako knjižnice izrađuju više različitih dokumenta, bilo bi dobro da su ti dokumenti smisleno okupljeni i međusobno povezani.

Treći ispitanik (u nastavku teksta ISP3) ističe kako se odnos prema otvorenom pristupu i izvorima u otvorenom pristupu vidi u poslovanju na više razina, tj. u samoj sastavnici kroz strateške i ostale dokumente te na razini matičnog sveučilišta. Knjižnica također nema smjernice, a u *Pravilniku o radu knjižnice* iz 2020. godine navedeno je kako knjižnična djelatnost obuhvaća „kreiranje i upravljanje digitalnim bazama podataka (institucijski repozitoriji)“, te kako „Knjižnica pored tiskane građe nabavlja i osigurava pristup elektroničkoj i mrežnoj građi.“ Iz takve izjave se također ne može zaključiti odnosi li se i na izvore u otvorenom pristupu. Ispitanik navodi:

„(...) teško mi je zapravo govoriti o otvorenom pristupu s jedne strane jer on vam je jednostavno toliko uključen u [...] čitavo knjižnično poslovanje.“

Kod nekih institucija primjetno je kako je odnos prema otvorenom pristupu i izvorima u otvorenom pristupu naglašeniji nego kod drugih, te da je uključen u više razina poslovanja. Takvu praksu bi trebala biti i vidljiva u knjižničnom poslovanju i njenim strateškim dokumentima. Međutim, knjižnice bi trebale jasno definirati kakav odnos imaju prema izvorima u otvorenom pristupu i navesti kako postupaju prema izvorima u otvorenom pristupu u kontekstu izgradnje knjižničnih zbirki ili ih uopće ne uključuju u zbirku ili ih uopće ne smatraju izvorom koji sudjeluju u izgradnji zbirke.

Četvrti ispitanik (u nastavku teksta ISP4) kaže da nemaju formirani dokument, te da nabavna politika više pripada internom procesu, a s obzirom na to da izvori u otvorenom pristupu ne prolaze nabavu i financijski trošak, ne spominju se. ISP4 govori:

„Ako koristimo neke izvore koji su u otvorenom pristupu onda to ne ide preko nikakve nabave nego jednostavno ih mi ponekad [...] uključimo [...] u neku zbirku obradom nekog izvora ili [...] organizacijom tih izvora [...] na našim web stranicama ili nešto slično.“

Posljednji, peti, ispitanik (u nastavku teksta ISP5) govori kako nemaju smjernice, ali imaju politiku nabave koja im je vodilja pri nabavi knjižne građe. Nabavlja se obavezna ispitna literatura te ostale publikacije koje su napisali profesori ili suradnici fakulteta. Što se tiče izvora u otvorenom pristupu, tu nema definirane ni objavljene politike.

Na temelju odgovora ispitanika možemo zaključiti da knjižnice nemaju smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki, dok je nabavna politika djelomično prisutna u drugim dokumentima knjižnice i ustaljenim praksama. Iako nemaju dokumente, kroz analizu rezultata intervjua pokazat će se kako knjižnice aktivno vrednuju i rade na selekciji i uključivanju izvora u otvorenom pristupu u knjižnične zbirke.

6.1.2. Druga tematska cjelina: općenito o institucijskom repozitoriju

U sljedećoj tematskoj cjelini s ispitanicima se razgovaralo o institucijskim repozitorijima matične ustanove te o njihovim stavovima o repozitorijima kao sastavnim dijelovima knjižničnih zbirki. Svi ispitanici imaju pozitivno mišljenje o institucijskim repozitorijima. Ističu da je njihova važnost u tome što su oni ogledalo ustanove, omogućavaju veću vidljivost fakulteta/ustanove i dostupnost radova djelatnika ustanova. ISP1 navodi kako izgradnja repozitorija postaje jedna od važnijih uloga knjižnice. ISP1 i ISP2 smatraju kako je vrijedno okupljati ocjenske radove jedne institucije, no oboje se osvrću na to da nije postignuta potpuna funkcionalnost institucijskih repozitorija, s obzirom na to da nije usustavljeno redovito unošenje i ostalih vrsta radova. Također, problem se javlja i kod zaključavanja radova, o čemu pak odlučuje svaka institucija za sebe. ISP2 se posebno osvrće na to govoreći:

„ (...) to je politika pojedine ustanove da jednostavno ni ne pitaju autore da [...] daju nešto u otvoreni pristup. To je nešto što meni osobno, i nekome tko se bavi izgradnjom zbirki, smeta. Jer u biti ne mogu korisniku dati nikad jednoznačnu informaciju.“

O tome hoće li objekti unutar institucijskog repozitorija biti u otvorenom ili ograničenom pristupu odlučuje se na više razina. Autor može biti taj koji će odrediti hoće li njegov rad biti u otvorenom pristupu ili zatvorenom, ili će to za njega odrediti institucija, ili pak izdavač koji može staviti embargo ili ograničenje na pohranjeni rad.

Svi ispitanici smatraju institucijske repozitorije vrijednim izvorima informacija i, u jednu ruku, vrijednom zbirkom informacija. ISP4 navodi:

„Iako se rijetko referiramo na njega kao na zbirku, nego više kao neku odvojenu bazu podataka koju imamo, još jednu dodatnu. Ali zapravo to jesu, jesu u neku ruku zbirke samo ne u onom klasičnom smislu kao jel', zbirka fizičke građe. Al' da su i nama u poslu vrijedni izvori informacija, jesu (...) Dakle to je zapravo dio zbirke naše samo u drugom formatu nekom i drukčije organiziran i nije sad klasično uklopljen u katalog, zapravo nije ni prošlo nabavu, nego to živi nekakvim vlastitim životom.“

ISP4 repozitorije smatra vrijednim izvorom informacija, no navodi kako se na repozitorij rijetko odnose kao na „zbirku“, jer se u njihovoj praksi „zbirka“ odnosi na „zbirku tiskane građe.“ No, kasnije ipak navodi kako je repozitorij dio „zbirke“ iako je organiziran na drugačiji način.

ISP5 navodi:

„Tako da nam je s jedne strane repozitorij malo i dopunio našu zbirku. Međutim, ipak smatram da repozitorij više služi kao jedno ogledalo, rad i promocija rada, outputa fakulteta, a ne toliko kao [...] važan dio zbirke, knjižnične. Mislim da je važno da ga svaka knjižnica ima, ali da on sam ne utječe toliko na izgradnju knjižnične zbirke.“

ISP5 smatra kako repozitorij više služi kao ogledalo znanstvene produkcije institucije, što zapravo i je jedan od glavnih značajki institucijskih repozitorija. Iako je djelomično i popunio zbirku, ne promišljaju o njemu kao knjižničnoj zbirci.

Nadalje, ISP1 navodi kako je:

„(...) našim studentima je repozitorij jedan od važnih informacija gdje će pronaći i druge diplomske radove, ali i radove svojih profesora. Tako da definitivno i velim [...] da se nabava elektroničkih izvora uglavnom odvija izvan pojedinačne knjižnice, znači radi se o toj konzorcijskoj razini. Ono u čemu bi onda knjižnice pojedinačne trebale više nastojati je [...] da ono što nastaje unutar ustanove oblikuju u nekakve smislene zbirke i onda je tu repozitorij definitivno važan.“

S obzirom na teško usklađivanje nabavne elektroničkih izvora između fakultetske, sveučilišne i nacionalne razine, ISP1 navodi kako bi knjižnice trebale aktivnije sudjelovati u izgradnji repozitorija, preuzeti kontrolu i brinuti se o građi koja nastaje na fakultetima tako što ih pravilno opisuju i organiziraju u kvalitetne zbirke.

6.1.3. Treća tematska cjelina: promocija i vidljivost institucijskog repozitorija i izvora u otvorenom pristupu

Treća tematska cjelina okuplja odgovore o načinima promoviranja i postizanja vidljivosti različitih izvora u otvorenom pristupu. Što se tiče promocije i vidljivosti izvora u otvorenom pristupu knjižnice poduzimaju različite strategije. Uz biltene prinova, mailing liste i promoviranje na društvenim mrežama institucijski repozitorij i ostali izvori u otvorenom pristupu najčešće se promoviraju kroz radionice, kolokvije, edukacijske seminare, nastavu ili direktno korisnicima, a jedna posebnost je korištenje nagrada za promoviranje institucijskog repozitorija. Tako se u UST4 od znanstvenika traži da pohrane sve svoje radove unutar institucijskog repozitorija ako se žele prijaviti na nagradu koju dodjeljuje ustanova. Nešto slično je praksa i u UST1 gdje se znanstveno-nastavno osoblje, koji su dobitnici nagrada, pita može li se u repozitorij pohraniti njihovi radovi. Nagrade predstavljaju zanimljiv i nekonvencionalni način promocije institucijskog repozitorija i na ovakav način se dodatno naglašava i potiče trud znanstvenika i stručnjaka.

Svi ispitanici navode veliku važnost i ulogu knjižnice u edukaciji korisnika o pitanjima institucijskih repozitorija, ali i otvorenog pristupa općenito. ISP2, ISP3 i ISP5 navode kako njihove knjižnice aktivno sudjeluju u nastavi i kreiraju programe informacijskog opismenjavanja, gdje studente podučavaju vrednovanju izvora, ali i otvorenom pristupu općenito. U UST5 arhiviranje ocjenskih radova u otvorenom pristupu koristi i kao način podučavanja o akademskoj čestitosti i etici. Educiranje znanstveno-nastavno osoblja i djelatnika najčešće se provodi kroz različite radionice, seminare i kolokvije gdje se djelatnicima nastoji i objasniti razloge i važnost arhiviranja radova u institucijski repozitorij, ali i način pohrane. Vidljivost izvora u otvorenom pristupu se postiže slično kao i promocija izvora, s time da se dodatno naglašava opisom u katalogu ili kratkom anotacijom ako je izvor uvršten u katalog elektroničkih izvora ili popis elektroničkih izvora na mrežnim stranicama knjižnice. ISP5 napominje važnost interoperabilnosti i pravilnog metapodatkovnog opisa digitalnih objekata unutar repozitorija kako bi se rezultati uvijek pokazali u rezultatima tražilica:

„ jer zapravo naše iskustvo je, da koliko god mi pričali o stranicama, stranicama knjižnica, katalogima i slično prosječni korisnik će uglavnom ipak otići prvo na Google pa onda od toga krenuti.“

Važno je da knjižnice promišljaju u svojim korisnicima u kontekstu knjižničnih zbirki, ne samo u kontekstu građe koju knjižnica ima i daje u pristup, nego i o tome koje su navike korisnika pri pretraživanju informacija.

Knjižnice na različite načine vrše promociju izvora u otvorenom pristupu i prihvaćaju veliku ulogu koje knjižnice imaju u edukaciji korisnika i o institucijskim repozitorijima te važnosti objave u otvorenom pristupu, bilo da se radi o studentima ili djelatnicima ustanova.

6.1.4. Četvrta tematska cjelina: izvori u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka

Četvrta tematska cjelina, ujedno i najveća cjelina, odnosi se na stav knjižničara prema izvorima u otvorenom pristupu kao dijelom knjižnične zbirke, o katalogizaciji izvora i kriterijima za uvrštavanje izvora u knjižnične kataloge i mrežne stranice/sjedišta knjižnice.

Kad se ispitanike pitalo smatraju li izvore u otvorenom pristupu dijelom njihove knjižnične zbirke ispitanici nisu davali jednoznačne odgovore. Skoro svi ispitanici (4 od 5) smatraju institucijski repozitorij dijelom zbirke. ISP2 navodi kako njihovu zbirku predstavlja katalog i institucijski repozitorij, a ISP3 spominje i „virtualne usluge“ i „virtualne zbirke“ koje je knjižnica stvorila. U nastavku teksta iznosi se dio odgovora ISP1, koji, po mišljenju autorice ovog rada, dobro prikazuje problematiku ove teme:

„(...) pa ja osobno smatram, mislim meni se čini da je to važan dio knjižnične zbirke. E sad to, da li oko toga postoji konsenzus (...) svih kolega u knjižnici to nisam sigurna.“

„E sad, izvori koji nisu dio naše, koji nisu institucijski, tu je već odgovor malo onako (...) Mi ne možemo recimo znati koliko se oni koriste od strane naših korisnika (...) recimo ako uzmemo primjer Hrčka (...) ako moramo navesti zbirke koje su nam dostupne našim korisnicima onda ćemo ga recimo navesti. Međutim, to nije nešto što smo mi napravili, neki poseban trud, nismo ga financirali, nemamo kontrolu oko toga kako se koristi i koliko (...) mislim nije sasvim odgovor jednoznačan, ali recimo da na neki način ipak smatramo da su izvori koje smo odabrali i koje smo recimo uvrstili u taj popis odabranih baza podataka i uvrstili u naš katalog elektroničkih časopisa da oni jesu dijelom našeg fonda. (...)“

„(...) Tako da u principu je odgovor bio više da nego ne.“

Teško je odlučiti što je dio zbirke, a što nije, bez postojećeg konsenzusa od strane stručnjaka ili na razini ustanove. Ako institucijski repozitorij smatramo nadziranom zbirkom i

s time izvore unutar repozitorija dijelom knjižnične zbirke, onda je manjak „kontrola“ nad ostalim izvorima u otvorenom pristupu dio odluke o tome što pripada zbirci ili ne pripada. Više o ovome nalazi se unutar rasprave.

Na trošenje resursa i opravdanost truda uključivanja izvora osvrće se i ISP2:

„ (...) mislim pitanje opravdanosti tog truda se može javiti i kod ovih plaćenih baza, ne samo kod [...] nečega što je u otvorenom pristupu. A isto vas košta. Jako, jako puno vremena dok nešto nabavite, da podesite pristup, dok provjeravate pa dok vidite statistiku onda se razočarate (...). Kad vidite da se koriste samo ona dva ili tri naslova koja ste vi i zaista trebali kupiti (...)“

Knjižnice su se i prije selekcije izvora u otvorenom pristupu susretale s problemom utrošenog vremena i novčanih sredstava naspram vrijednosti koje su dobile od komercijalnih izvora. Nažalost, knjižnice često nemaju kontrolu nad time što sve dolazi u paketu pretplaćenih izvora.

Dobiveni odgovori se ne mogu generalizirati i ne može se zaključiti te da svi ispitanici smatraju sve selektirane izvore u otvorenom pristupu dijelom knjižnične zbirke, ali to pitanje bilo je postavljeno i u upitniku gdje će se s većom sigurnošću moći potvrditi ili opovrgnuti tvrdnja.

Na pitanje opisuju li izvore u otvorenom pristupu u knjižničnom katalogu samo je ISP5 odgovorio negativno, međutim objašnjava da kada bi opisivali, opisali bi one „provjerene“ izvore. Isti ispitanik navodi kako su za medicinu zapravo najvažniji izvori informacija časopisi i kako ne bi imalo smisla opisivati sve najvažnije časopise jer to predstavlja trošenje resursa. Također ističe specifičnost područja medicine, a to je da većina pretraživanja informacijskih izvora kreće s PubMed-a, to jest da je to korisnicima polazišna točka kod pretraživanja jer su svi najvažniji časopisi iz medicine indeksirani u toj bazi. Na specifičnost predmetnog područja osvrće se i ISP3 i navodi kako pravo nema časopise i knjige kao isključive primarne izvore informacija, nego i zakone i sudsku praksu. ISP3 govori:

„I uvijek svaka informacija koja je vezana za zakone mora biti u potpuno otvorenom pristupu.“

Na pitanje koje izvore u otvorenom pristupu uključuju u knjižnični kataloga ISP1 odgovara kako povremeno na zapise tiskanih časopisa i knjiga stavljaju poveznice na

eventualno dostupne verzije u otvorenom pristupu te kako „*vrlo sporadično*“ opisuju neku knjigu u otvorenom pristupu. ISP2 odgovara kako su u katalogu opisivali ono to nije bilo obuhvaćeno, odnosno indeksirano u njihovom objedinjenom pretraživaču. ISP4, slično kao i ISP1, navodi kako se kod tiskanih monografija stavljaju poveznice na one u otvorenom pristupu. ISP2 navodi kako katalogizacija izvora u otvorenom pristupu ima dvije ključne uloge: prva je da se korisnicima omogući izravan i brz pristup informacijskih izvorima, a druga uloga je zaštita knjižnične građe, jer ako je izvoru omogućen pristup kroz katalog ta publikacija ne izlazi iz spremišta. ISP3 i ISP2 navode kako rade zasebne zapise za izvore u otvorenom pristupu, ISP2 to objašnjava:

„ (...) više je razloga zašto u stvari radimo novi zapis. Jedan je kontrola, jer (...) kroz program možemo izvući (...) sve te zapise koja su za mrežna izdanja. Moramo povremeno provjeriti [...] valjaju li linkovi (...) radi toga najviše, jer ako imate to na tiskanoj građi onda je puno teže izvući iz Crolista, pa to je cijela priča (...) „

Također, ISP2 smatra da bi UST2, kao središnja knjižnica, trebala raditi katalogizaciju izvora jer su fakultetske knjižnice „*one-man show*“ i njihovi zaposlenici nemaju vremena.

Kada se ispitanike pitalo na temelju kojih kriterija se knjižnice odlučuju što od izvora u otvorenom pristupu uvrstiti u katalog ili na mrežne stranice naveli su različite kriterije. ISP1 navodi kako se trenutno uključuju samo oni izvori u otvorenom pristupu koji postoje prvenstveno u tiskanoj inačici, no namjera je u budućnosti uključivati izvore koji se poklapaju s predmetnim područjima koja se studiraju na UST1 gdje bi predmetni knjižničari odlučivali koji će se izvori selektirati. ISP2 iz navodi kako se izvori selektiraju prvenstveno prema sadržajnom kriteriju sukladno generalnoj nabavnoj politici te kako im je važno da je fond primjeren korisniku, naravno, imajući u vidu poslanje, misiju ustanove i potrebe korisnika. Nadalje, navodi kako im je vrlo važno da svi izvori koji žele uvrstiti imaju stabilne mrežne adrese, jer su na vlastitom primjeru naučili što znači brisati velik broj zapisa za koje su uložili dosta vremena. Slične kriterije navodi i ISP3, a od tog ispitanika vrijedi izdvojiti i sljedeće izjave:

„Kako u kakofoniji zvukova na internetu prepoznati onaj pravi? (...) I stvar je u tome da morate stalno komunicirati sa svojim nastavnicima, oslušivati što njima treba, to je jedan od glavnih kriterija, a druga stvar vam je specifičnost znanstvenog područja. “

„Sad tek dolazi snaga knjižničara, baš u tom kontekstu kakofonije malog miliona različitih knjiga, izvora, publikacija na netu i u otvorenom i u zatvorenom pristupu. Ne mora nužno značiti i da je neka baza podataka koja se mora platiti ujedno najkvalitetnija, jel' tako? Mislim, to je uloga knjižničara. Prepoznati kvalitetu, ali u komunikaciji sa svojim korisnicima.“

Ispitanik navodi kako je osluškivanje korisnika vrlo važan kriterij te spominje važnost specifičnosti znanstvenog područja. Uz to, navodi i veliku važnost koju knjižnice imaju u selekciji informacijskih izvora, u trenutku kada postoji veliki broj informacijskih izvora koji iz dana u dan sve više raste. Postupkom selekcije izvora i uvrštavanjem u postojeće zbirke knjižnice ukazuju na kvalitetu i vrijednost izvora. Također, izjavljuje kako se unutar knjižničkog odbora svake godine analiziraju podaci o potencijalnim izvorima, uspoređuju i vrednuju te odlučuju koji će se izvori uključiti u zbirke, bilo da se radi o tiskanim publikacijama ili onima koji su otvorenom pristupu.

Posljednja dva ispitanika, ISP4 i ISP5, navode kako su mrežne stranice knjižnice u procesu redizajna. ISP4 smatra kako su se izvori na stranicama mogli bolje selektirati, te kako na mrežnim stranicama postoje izvori informacija, kao što je PERO (Pretraživač elektroničkih izvora online), koji nisu odavno ažurirani, no u njemu su i uključeni i izvori u otvorenom pristupu. Nadalje, na stanice se uključuju veći servisi, agregatori izvora, časopisi u otvorenom pristupu ili baze podataka, za koje se smatra da bi mogli biti korišteni i bitni. S obzirom na to da ispitanik tijekom intervjua nije mogao odgovoriti na pojedina pitanja naknadno je putem e-maila poslao odgovore. Što se tiče *discovery* servisa, u popratnom mailu ispitanik odgovara kako „iskreno ne zna“ jesu li izvori u otvorenom pristupu uključeni. ISP5 također navodi kako su mrežne stranice u fazi redizajna te izjavljuje kako su popisi s izvorima u otvorenom pristupu i njihov način organizacije na stranicama zastarjeli. ISP5 odgovara:

„ (...) budući da je sad otvoreni pristup na toliko mogućih načina, odnosno na puno načina je moguć, pa onda ne idemo tako daleko da bi radili nekakve popise jer u istom časopisu...od istog izdavača neki časopisi su otvoreni, neki zatvoreni, neki hibridni i tako dalje.“

ISP5 navodi kako se na stranicama ističu provjereni, nekomercijalni izvori u otvorenom pristupu, no da nema potrebe raditi dodatne popise jer danas izvori u otvorenom pristupu pojavljuju na puno načina, samostalno, kao dio paketa ili pak samo na razini pojedinih radova unutar časopisa (hibridni časopisi). Također, navodi kako bi zapravo bilo dobro da se na

nacionalnoj razini u obliku nekakvog portala ili *discovery* servisa selektiraju i obrade časopisi i knjige u otvorenom pristupu:

„ (...) a ne sad da svaka knjižnica za isti izvor, za isti časopis recimo, ili za istu knjigu u otvorenom pristupu radi sve te provjere, promjene linkova il' sve već što je potrebno. Barem kada se radi o hrvatskim izvorima. Mislim da bi bilo dobro da je to nekako centralizirano.“

Na korisnost objedinjenog pretraživača kao jedne pristupne točke osvrće se i ISP2 iz UST2 te navodi:

„Dakle, mi smo imali godinu i nešto pripremne radnje da bismo prvi put u discovery service uključili uz pretraživanje baza određenih koje smo mi rekli i naš katalog. To je dug posao i u biti ja razumijem u potpunosti zašto se nitko ne želi toga prihvatiti, to je gomila posla da bi ste vi uredili eksport podataka onako kako to traži discovery servis, nije to malo.“

Te kasnije također:

„Ali mislim da izbjegavanje uvrštavanja [...] građe koja je dostupna u otvorenom pristupu u katalog nije rješenje tog problema. Ne mislim da je to rješenje. Mislim, više sam sklona raznoraznim pretraživačima, platformama koji bi uključili više toga, koji bi pobrali više toga, ovaj, nego da moramo kuckati svaki zapis, ali to je već jedna stvar koja je na nacionalnoj razini gdje ja mogu vrlo malo.“

Iako je *discovery* servis vrlo koristan alat za upravljanje i organizaciju zapisa zahtjeva ulaganje puno vremena kako bi se omogućila pretraga svih relevantnih izvora iz jedne točke. Zato knjižnice i preferiraju odabir platformi koje već unaprijed agregiraju velik broj izvora. Izradom jedinstvene platforme gdje bi se selektirali kvalitetni i vrijedne izvori koju su od interesa hrvatske znanstvene i akademske zajednice uštedjelo bi se vrijeme knjižničara.

ISP2 i ISP3 navode kako rade provjeru poveznica izvora u otvorenom pristupu. Prvi ispitanik kaže da se provjera odvija u veljači, a drugi svakih par mjesec, po potrebi. ISP2 i ISP5 govore kako bi pri selekciji izvora u otvorenom pristupu trebalo komunicirati sa stručnjacima iz određenog predmetnog područja jer će oni kao stručnjaci najbolje procijeniti da li je neki izvor prikladan ili nije. Važnost komunikacije sa znanstveno-nastavnim osobljem i osluškivanje potreba korisnika spominje i ISP3.

Tematska cjelina izvori u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka završava pitanjem o utjecaju izvora u otvorenom pristupu na nabavnu politiku. Svi ispitanici osim ISP5 navode kako u jednu ruku ili gotovo sigurno jesu, a ponajviše govore o časopisima i ukidanju pretplata. Dva ispitanika, ISP2 i ISP3 govore kako je to najviše primjetno kod domaćih časopisa, a ISP1 kod stranih. ISP1 iz UST1 navodi kako utjecaj nije vidljiv u odnosu na nabavu knjiga. Samo ISP5 iz UST5 navodi kako izvori nisu utjecali na nabavnu politiku i da knjižnica nije otkazala niti jednu pretplatu zbog drugog izvora koji je u otvorenom pristupu. ISP2 navodi kako su se izvori u otvorenom pristupu pokazali važnima jer je njihovo Sveučilište sada dio jedne europske obrazovne mreže unutar koje se izvode zajednički kolegiji na šest europskih sveučilišta. Slično tome, ISP3 govori kako se vrijednost izvora u otvorenom pristupu pokazala za vrijeme krize uzrokovane virusom COVID-19 jer su korisnici imali osigurani pristup građi koju trebaju.

Zanimljivo je za primijetiti kako uključivanja izvora u otvorenom pristupu u knjižnične zbirke, nešto što većinom nije navedeno u dokumentima vezanima za poslovanje knjižnice, nabavu i izgradnju zbirki ipak se na neki način pokazalo važnim, ponajviše zbog mogućeg utjecaja na nabavnu politiku knjižnice u obliku otkazivanja pretplate na domaće i inozemne časopise.

6.1.5. Peta tematska cjelina: upravljanje i organizacija izvora u otvorenom pristupu

Peta tematska cjelina nastojala je ispitati odluke vezane za organizaciju pojedinih izvora u otvorenom pristupu, zatim o tome vrijedi li navoditi izvore koje je lako pronaći pretragom mrežnih tražilica te o poteškoćama s kojima se knjižničari susreću pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu.

Kao najveće prepreke pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu ispitanici navode količinu izvora, nestabilnost poveznica i problem u procjenjivanju kvalitete pojedinih izvora. ISP1 govori:

„Prvi impuls je nekako dodati sve što bi moglo biti korisno na taj popis baza, međutim to je opet kontraproduktivno jer [...] ako ga nakrcamo sa previše izvora onda on prestaje biti pregledan i pogotovo studentima kada se suoče sa tim [...] dođe to toga da zapravo ne znaju što bi im bilo vrijedno i korisno pogledati.“

ISP1 navodi kako se knjižničari trebaju oduprijeti dodavanju velikog broja potencijalno relevantnih izvora jer to može kataloge i popise činiti nepreglednima, jer korisnicima takvi popisi onda više odmažu, nego pomažu. Također se dotiče i *discovery* servisa i navodi kako izvori u otvorenom pristupu često nemaju metapodatke u kvalitetnom i standardiziranom obliku te da zbog toga rezultati pretraživanja budu neuredni i nepregledni. ISP2 govori kako selekcija i upravljanje takvim izvorima oduzima i dosta vremena te se osvrće na problem nestabilnih poveznica:

„Jer sami sebi inače siječemo granu na kojoj sjedimo, ukoliko korisnik pet puta klikne na link i ne radi mu pet puta [...] on će katalog ocijeniti kao nepouzdan izvor informacija.“

Nestabilnost poveznica može se odraziti na negativno korisničko iskustvo, a posljedica se može odraziti u prestanku korištenja knjižničnih usluga od strane korisnika.

ISP3, iz UST3, napominje ponovno kako je područje znanosti - pravo, specifično predmetno područje te da tu prepreku predstavlja odabir pravog mrežnog mjesta na koji treba staviti poveznicu.

Zatim, ispitanici navode kako određene izvore vrijedi navoditi iako su lako pretraživi putem tražilica. ISP1 odgovara da ako je nešto vrijedno i kvalitetno da treba navesti, a smatra da možda nije potrebno za:

„ (...) pojedinačne stranice dostupnih časopisa (...) ne znam, treba naći neku mjeru, ali nisam sigurna.“

ISP2 navodi kako knjižnica treba procijeniti što treba uključiti i selektirati ono što će dugoročno pomoći katalogu, u skladu s vremenom koji zaposlenici mogu utrošiti. ISP5 navodi kako vrijedi uključiti kvalitetne izvore koje nije lako pronaći, ali i:

„S druge strane ako je nešto odličan izvor i odlično je indeksiran, pa nećemo ga zbog toga zanemariti jer ga Google nađe.“

Iz odgovora ispitanika može se zaključiti kako kvaliteta i vrijednost izvora u otvorenom pristupu treba biti presudna kada se odlučuje što će se uvrstiti na mrežne stranice ili u katalog, ali da je na knjižnicama odluka o tome što preporučiti, a što ne. ISP2 iz UST2 navodi kako izvore u otvorenom pristupu namjerno grupiraju s ostalim komercijalnim izvorima zbog mišljenja kako će ih korisnici možda izbjegavati jer su „besplatni“ i s time manje kvalitete. Isti ispitanik i ISP1 iz UST1 navode kako korisnicima u krajnjoj liniji nije ni bitno o kakvim je izvorima riječ, radi li se o komercijalnim izvorima ili onima u otvorenom pristupu, samo žele doći do informacija koje su im potrebne.

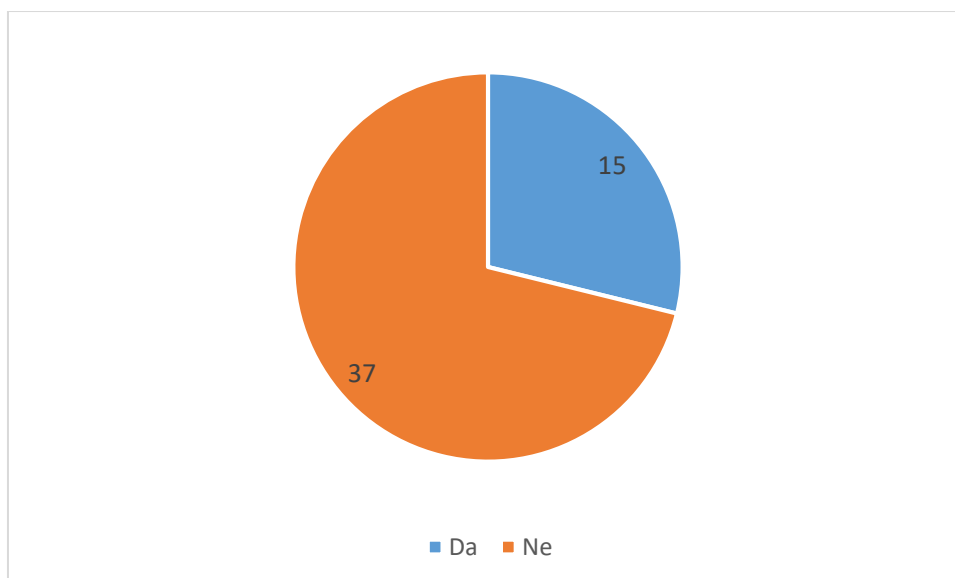
Može se zaključiti da selekcija izvora u otvorenom pristupu prvenstveno ovisi o potrebama korisnika iz određenog područja znanosti te postojećoj nabavnoj politici. Knjižnice na raznolike načine organiziraju i opisuju izvore u otvorenom pristupu. Smatraju kako izvore u otvorenom pristupu treba i vrijedi navoditi, ali da mora postojati jasan proces selekcije i utvrđivanja kvalitete. Svaka od knjižnica treba uključivati one izvore koji su u skladu s misijom i vizijom ustanove te koji odgovaraju potrebama njihovih primarnih korisnika. U upravljanju i organizaciji izvora u otvorenom pristupu dolazi do prepreka, a najčešće prepreke koje spominju ispitanici su količina izvora, nestabilnost poveznica i nemogućnost određivanja kvalitete.

6.2. Anketa

Anketu je poslana na 82 e-mail adrese. U potpunosti upitnik je ispunilo 48 ispitanika (58,54%), a uključeni su odgovori još 4 ispitanika koji nisu u potpunosti riješili anketni upitnik.

6.2.1. Prva tematska cjelina: općenito o nabavnoj politici knjižnice i smjernicama

U prvoj tematskoj cjelini ispitanike se pitalo imaju li njihove knjižnice pisane smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki te o uključivanju elektroničkih izvora i izvora u otvorenom pristupu u smjernice. Nadalje, pitalo se o sredstvima za nabavu publikacija i kriterijima za selekciju publikacija.

Slika 2. Broj knjižnica s pisanim smjernicama

Na Slici 2. vidljivo je kako od 52 ispitanika samo 15 (29%) odgovara kako njihova knjižnica ima pisane smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki.

Uključuju li Vaše Smjernice nabavu elektroničkih izvora?		
	Broj odgovora	Postotak
Da	12	23,08%
Ne	20	38,46%
Ne odnosi se na našu knjižnicu	19	36,54%
Bez odgovora	1	1,92%

Tablica 1. Uključivanje elektroničkih izvora u smjernice

U Tablici 1. prikazani su odgovori ispitanika na pitanje o uključivanju elektroničkih izvora u smjernice (N=51), gdje 12 ispitanika (23%) odgovara pozitivno, što znači da gotovo sve knjižnice, od njih 15, uključuje elektroničke izvore unutar smjernica.

Uključuju li Vaše Smjernice odnos prema izvorima u otvorenom pristupu?		
	Broj odgovora	Postotak
Da	8	15,38%
Ne	23	44,23%
Ne odnosi se na našu knjižnicu	20	38,46%
Bez odgovora	1	1,92%

Tablica 2. Smjernice i odnos prema izvorima u otvorenom pristupu

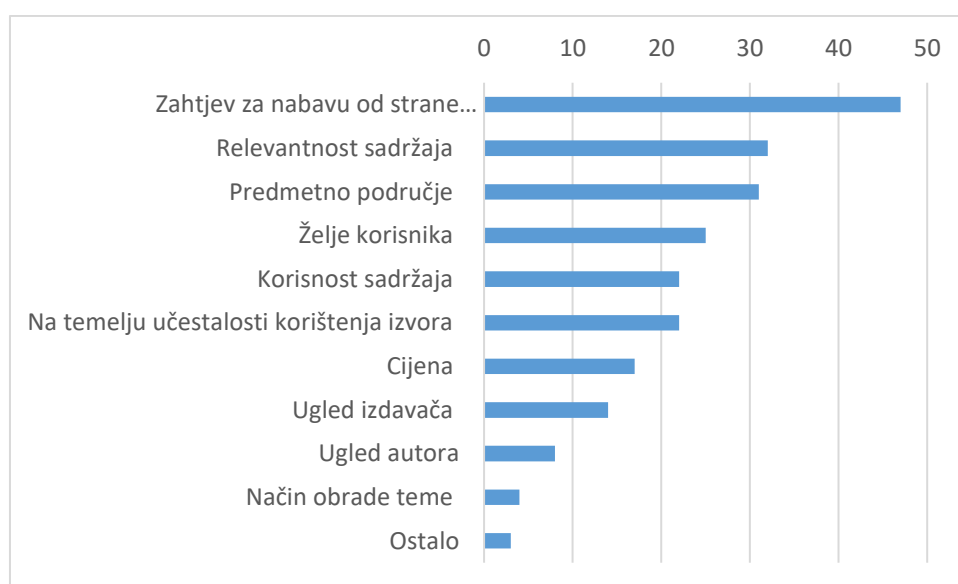
U Tablici 2. prikazani su odgovori na pitanje uključuju li smjernice odnos prema izvorima u otvorenom pristupu (N=51). Osam ispitanika (15%), od prethodnih 12 koji su naznačili da su u smjernice uključeni elektronički izvori, odgovara pozitivno.

Uključuju li Smjernice uključivanje i upravljanje Otvorenih izvora u fond knjižnice?		
	Broj odgovora	Postotak
Da	8	15,38%
Ne	23	44,23%
Ne odnosi se na našu knjižnicu	21	40,38%

Tablica 3. Smjernice i uključivanje i upravljanje otvorenih izvora u fond knjižnice

U Tablici 3. prikazani su odgovori na pitanje uključuju li smjernice uključivanje i upravljanje otvorenih izvora u fond knjižnice (N=52). Jednako kao i u prošlom pitanju osam ispitanika (15%), od prethodnih 12 koji su naznačili da su u smjernice uključeni elektronički izvori, odgovara pozitivno.

Ispitanike se pitalo da li njihove knjižnice imaju osigurana sredstva za nabavu elektroničkih izvora van sveučilišne i/ili nacionalne pretplate, gdje 35 ispitanika (67%) od 52 odgovara kako nemaju osigurana sredstva za nabavu.

Slika 3. Kriteriji za selekciju publikacija za nabavu

Na Slici 3. prikazani su odgovori ispitanika na pitanje o kriterijima za selekciju publikacija (N=52). Većina kriterija za selekciju formirana su na temelju Tadić (1994) i odgovora ispitanika iz intervjua, dok je kriterij „Na temelju učestalosti korištenja izvora“ produkt promišljanja autorice ovog rada. Primarni kriterij za nabavu je zahtjev znanstveno-nastavnog osoblja koji odabire čak 47 (90) ispitanika. Ostali kriteriji koji su se istaknuli su: relevantnost sadržaja 32 (62%), predmetno područje 31 (60%), želje korisnika 25 (48%), korisnost sadržaja 22 (42%) i na temelju učestalosti korištenja izvora 22 (42%). Najmanje važnosti pridodaje se kriteriju način obrade teme 4 (8%). Kao dodatne kriterije ispitanici navode obvezni primjerak, obveznu i izbornu literaturu po kolegijima i kurikulumu i pripadnost autora ustanovi. Od 52 ispitanika većina njih, 49 (94%), odgovara kako prije nabave provjerava da li je neki izvor dostupan u otvorenom pristupu.

Knjižnice u velikom broju nemaju pisane smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki, a od onih 15 knjižnica čije smjernice uključuju elektroničke izvore, više od polovice, njih 8, odgovara kako su u njihove smjernice uključeni izvori u otvorenom pristupu. Gotovo dvije trećine knjižnica (67%) nema osigurana sredstva za nabavu elektroničkih izvora van sveučilišne i/ili nacionalne pretplate. Kao glavni kriterij za selekciju građe za nabavu ističe se zahtjev za nabavu od znanstveno-nastavnog osoblja te relevantnost sadržaja i predmetno područje.

6.2.2. Druga tematska cjelina: općenito o institucijskom repozitoriju

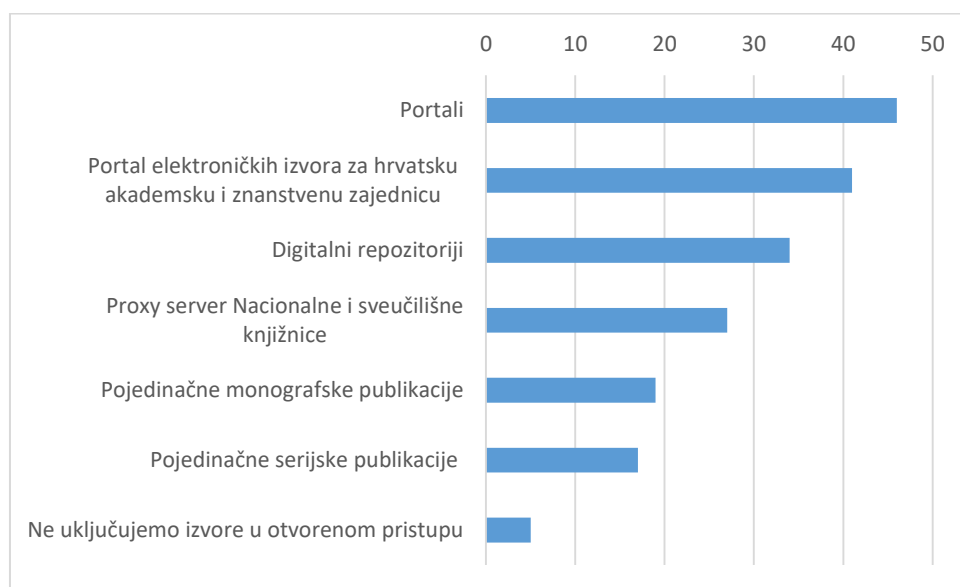
U drugoj tematskoj cjelini ispitanike se pitalo da li njihova institucija ima institucijski repozitorij te da označe koje poslove obavljaju za institucijski repozitorij.

Od 52 ispitanika samo njih 3 (6%) odgovorili su kako njihova institucija nema institucijski repozitorij. Ostali ispitanici kao najčešće poslove pri organizaciji i održavanju institucijskog repozitorija izabrali su: unos radova 40 (77%), administracija 40 (63%), savjetovanje znanstveno-nastavnog osoblja o autorsko-pravnim pitanjima 18 (35%), aktivno zagovaranje arhiviranja znanstvenih i stručnih radova 23 (44%), dok njih 10 (19%) naznačuje kako poslovi oko institucijskog repozitorija ne pripadaju njihovoj nadležnosti. Jedan od ispitanika u rubrici „Ostalo“ navodi kako je njihov posao definiranje politike repozitorija i pohrane.

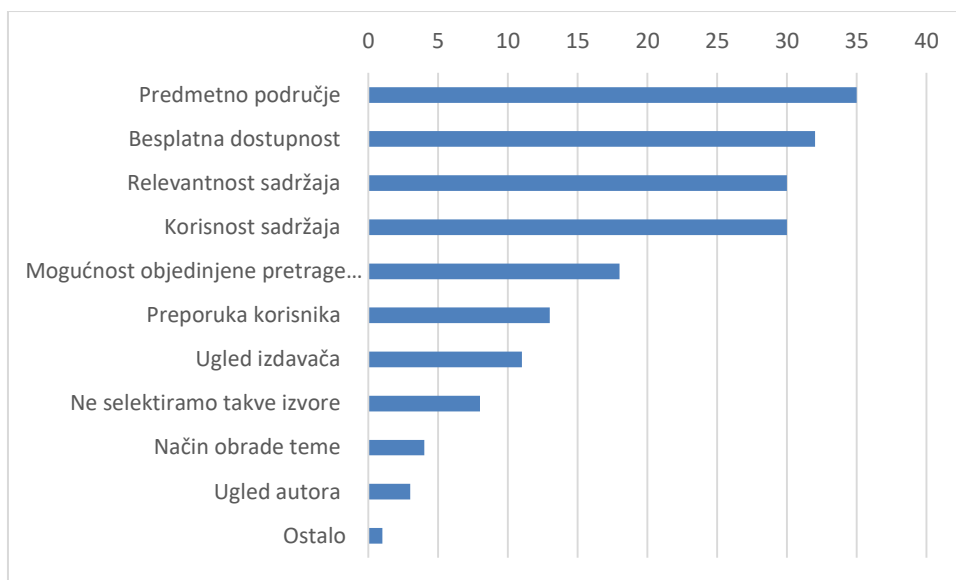
6.2.3. Treća tematska cjelina: izvori u otvorenom pristupu na mrežnim stranicama knjižnice i u knjižničnom katalogu

U trećoj tematskoj cjelini nastojalo se saznati koje sve izvore u otvorenom pristupu knjižnice uključuju na mrežne stranice/sjedišta knjižnice i katalog, na temelju kojih kriterija selektiraju izvore te razloge zašto se knjižnice ne odlučuju na uključivanje određenih izvora u otvorenom pristupu na mrežne stranice/sjedišta i katalog. Posljednjim pitanjem u cjelini nastoji se saznati svi načini na koje knjižnice organiziraju izvore u otvorenom pristupu.

Kod pitanja o uključivanju izvora u mrežne stranice/sjedišta bilo je ponuđeno sedam odgovora. Pored odgovora „Portali“ navedeno je kako ta kategorija podrazumijeva portal Hrčak i druge koji se tako nazivaju, a kod „Digitalni repozitoriji“ bilo je navedeno kako se ta kategorija ne odnosi na institucijski repozitorij. Na Slici 4. prikazani su izvori u otvorenom pristupu koje knjižnice uključuju na mrežne stranice/sjedišta (N=52). Najviše se uključuju: portali 46 (88%), Portal elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu 41 (79%) i digitalni repozitoriji 34 (65%). Pet ispitanika (10%) navodi kako njihova knjižnica ne uključuje izvore u otvorenom pristupu na mrežne stranice/sjedišta

Slika 4. Izvori u otvorenom pristupu koje knjižnice uključuju na mrežne stranice/sjedišta

Slika 5. Kriteriji na temelju kojih knjižnice selektiraju izvore u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja na mrežne stranice/sjedišta

Na Slici 5. prikazani su kriteriji za selekciju izvora na mrežne stranice/sjedišta (N=52). Kriteriji za selekciju formirani su na temelju Tadić (1994) i odgovora ispitanika iz intervjua. Ističu se: predmetno područje 35 (67%), besplatna dostupnost 32 (62%), relevantnost sadržaja 30 (58%), korisnost sadržaja 30 (58%) i mogućnost objedinjene pretrage višestrukih izvora s jedne pristupne točke 18 (35%). Kriteriji od najmanje važnosti su ugled autora 3 (6%) i način obrade teme 4 (8%). Jedan od ispitanika pod „Ostalo“ navodi matična izdanja ustanove. Na ovom pitanju je 8 knjižničara (15,38%) naznačilo kako knjižnica ne selektira takve izvore, dok je na prošlom pitanju 5 knjižničara (10%) navelo kako na mrežnim stranicama/sjedištima nisu uključeni izvori u otvorenom pristupu.

Kao glavni razlozi zašto knjižnice ne uključuju izvore na mrežne stranice/sjedišta (N=50) ističu se: laka pretraživost izvora na mrežnim tražilicama 15 (29%), nedostatak vremena za obradu 12 (23%), količina izvora 10 (19%) i izvori nisu dovoljno relevantni 9 (17%), dok 9 ispitanika (17%) ne može odrediti točan razlog. Samo dvoje ispitanika (4%) navodi kako nisu sigurni kako te izvore treba opisati.

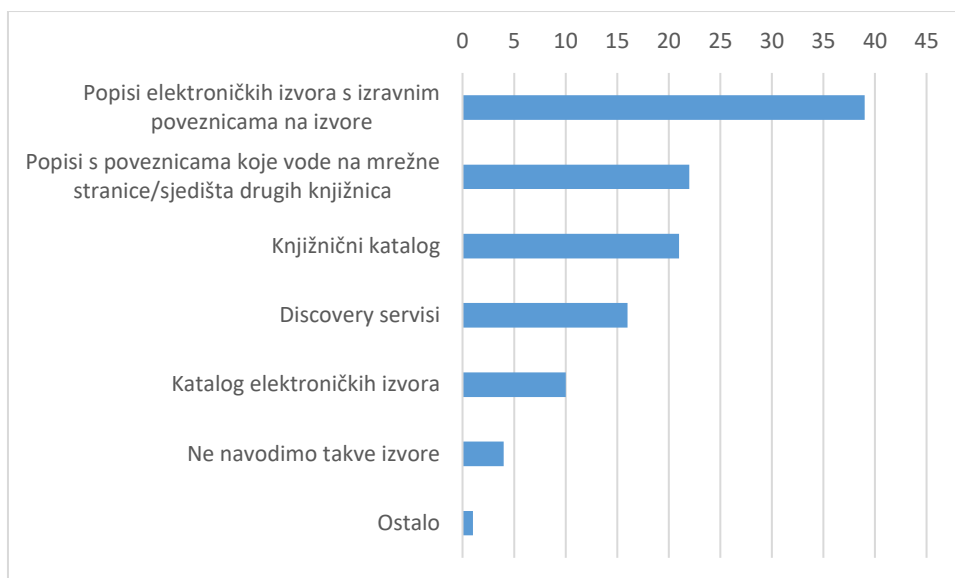
Od 52 ispitanika njih 34 (65%) naznačuje kako se izvori u otvorenom pristupu (serijske i monografske publikacije) ne opisuju u knjižničnom katalogu.

Slika 6. Kriteriji za selekciju izvora u otvorenom pristupu u svrhu opisa istih u knjižničnom katalogu

Na Slici 6. prikazani su glavni kriteriji za selekciju izvora u otvorenom pristupu za opis istih u knjižničnom katalogu (N=50). Kriteriji za selekciju formirani su na temelju Tadić (1994) i odgovora ispitanika iz intervjua. Kriteriji koji se ističu su: razlog da tiskana inačica te publikacije već postoji u katalogu 16 (31%), predmetno područje 16 (31%), besplatna dostupnost 12 (23%) te relevantnost sadržaja i korisnost sadržaja s jednakim brojem odabira 13 (25%). Kriteriji od najmanje važnosti su način obrade teme, kriterij koji ni jedan od ispitanika nije odabrao, te ugled autora 2 (4%). Kao dodatne kriterije ispitanici navode nakladničku produkciju fakulteta i autora kao djelatnika ustanove. Za razliku od prošlog pitanja gdje je 34 ispitanika označilo kako se izvori u otvorenom pristupu ne opisuju u knjižničnom katalogu, na ovom pitanju je 25 ispitanika (48%) označilo da se ne vrši selekcija izvora u otvorenom pristupu u svrhu opisa u knjižničnom katalogu.

Glavni razlozi za ne uključivanje izvora u knjižnični katalog (N=51) su: nedostatak vremena za obradu izvora 20 (38%), laka pretraživost izvora na mrežnim tražilicama 19 (37%) i količina izvora 10 (19%). Deset ispitanika (19%) navodi kako nije sigurno u razloge, a njih pet (10%) kako nije sigurno kako te izvore opisati. Jedan od ispitanika dodatno navodi problem s ispravnošću poveznica kao jedan od razloga ne uključivanja.

Slika 7. Načini na koje knjižnice organiziraju izvore u otvorenom pristupu

Na Slici 7. prikazani su načini na koje knjižnice organiziraju izvore u otvorenom pristupu. Najviše knjižnica organizira izvore u otvorenom pristupu (N=52) u popise elektroničkih izvora s izravnim poveznicama na izvore 39 (75%), u popise s poveznicama koje vode na mrežne stranice/sjedišta drugih knjižnica 22 (42%) i knjižnični katalog 21 (40%), a zatim slijede *discovery* servisi 16 (31%) i katalog elektroničkih izvora 10 (19%).

Broj ispitanika koji na ovom pitanju naznačuju kako organiziraju izvore u otvorenom pristupu unutar knjižničnog kataloga 21 (40%) ne odgovara prethodnom pitanju u kojem se ispitanike pitalo da li katalogiziraju serijske i monografske publikacije u otvorenom pristupu, gdje ih je 18 odgovorilo pozitivno (35%). Također, brojka od četiri ispitanika (8%) koji ne organiziraju izvore u otvorenom pristupu ne odgovara prijašnjim rezultatima o neuključivanju izvora na mrežne stranice/sjedišta 5 (10%) i u knjižnični katalog 34 (5,38%). Zbog nepoklapanja pojedinih rezultata stječe se dojam da pojedini ispitanici nisu razumjeli terminologiju korištenu u upitniku ili nisu upoznati s problematikom o kojoj se govorilo u upitniku.

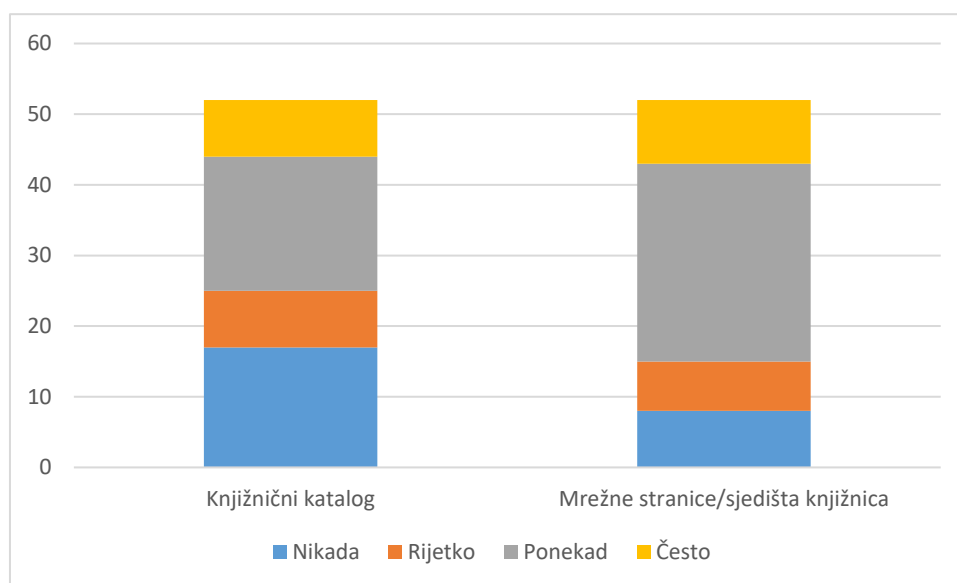
Knjižnice na mrežnim stranicama/sjedištima uključuju različite vrste izvora u otvorenom pristupu. Glavni kriterij za selekciju izvora u otvorenom pristupu je predmetno područje, a zatim besplatna dostupnost, te relevantnost i korisnost sadržaja. Laka pretraživost izvora na mrežnim tražilicama predstavlja glavni razlog zašto knjižnice ne uključuju izvore u otvorenom pristupu na mrežne stranice knjižnice. Više od polovice knjižnica ne opisuje izvore u otvorenom pristupu u knjižničnom katalogu. Glavni kriterij za selekciju izvora predstavlja

postojanje tiskane inačice publikacije unutar kataloga, a nakon toga slijede predmetno područje te relevantnost i korisnost sadržaja. Glavni razlog za neuključivanje izvora u katalog je nedostatak vremena za obradu i laka pretraživost izvora na mrežnim tražilicama. Knjižnice općenito organiziraju izvore na različite načine, a najviše ih organizira u popise elektroničkih izvora s izravnim poveznicama na izvore ili izravnim poveznicama na mrežne stranice/sjedišta drugih knjižnica i knjižnični katalog.

6.2.4. Četvrta tematska cjelina: traženje i vrednovanje izvora u otvorenom pristupu

U sljedećoj tematskoj cjelini ispitanike se pitalo koliko često traže i vrednuju izvore u otvorenom pristupu kako bi ih uključili na mrežne stranice/središta i knjižnični katalog.

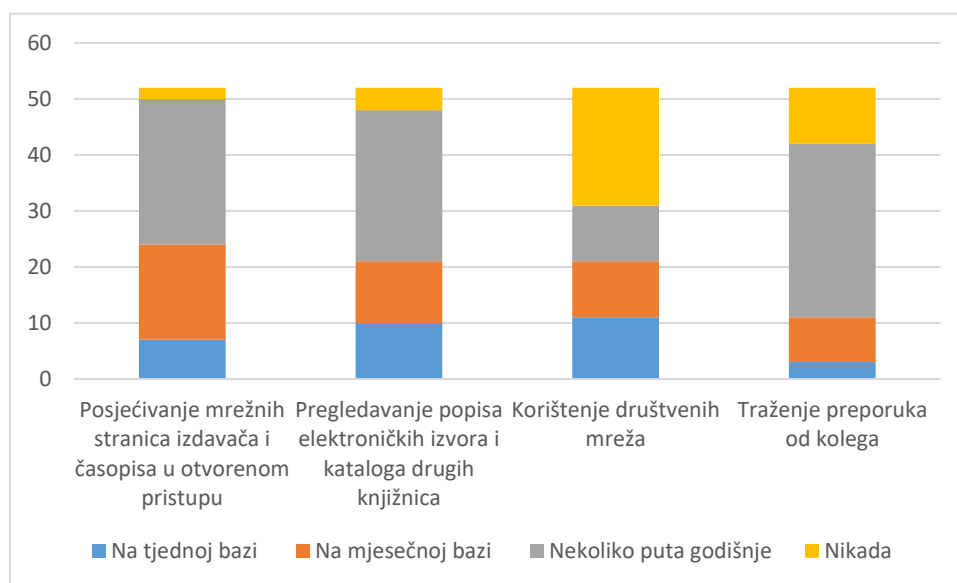
Ponudeno im je nekoliko različitih načina traženja i vrednovanja informacija: posjećivanje mrežnih stranica izdavača i časopisa u otvorenom pristupu, pregledavanje popisa elektroničkih izvora i kataloga drugih knjižnica, korištenje društvenih mreža i traženje preporuka od kolega.

Slika 8. Učestalost traženja i vrednovanja izvora u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja istih u knjižnični katalog i mrežne stranice/sjedišta knjižnice

Na Slici 8. prikazana je učestalost traženja i vrednovanja izvora u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja istih u knjižnični katalog i mrežne stranice/sjedišta knjižnice. Što se tiče traženja i vrednovanja izvora u svrhu uključivanja istih u katalog (N=52) većina ispitanika naznačuje kako to radi ponekad 19 (37%) ili nikada 17 (33%). Podjednaki broj ispitanika, njih

8 (15%), odabire opcije rijetko i često. Kod traženja i vrednovanja izvora u svrhu uključivanja na mrežne stranice/sjedišta (N=52) većina ispitanika naznačuje ponekad 28 (54%) ili često 9 (17%). Manji broj ispitanika odabire odgovore nikada 8 (15%), a najmanje rijetko 7 (13%).

Slika 9. Učestalost korištenja četiri načina traženja i vrednovanja izvora u otvorenom pristupu

Na Slici 9. prikazana je učestalost korištenja četiri načina traženja i vrednovanja izvora u otvorenom pristupu. Prvi ponuđeni način traženja i vrednovanja bio je „Posjećivanje mrežnih stranica izdavača i časopisa u otvorenom pristupu“ (N=52), gdje većina ispitanika naznačuje kako to radi nekoliko puta godišnje 26 (50%) i na mjesečnoj bazi 17 (33%). Drugi navedeni način bio je „Pregledavanje popisa elektroničkih izvora i kataloga drugih knjižnica“ (N=52) gdje, također, ispitanici navode kako to rade nekoliko puta godišnje 27 (52%), na mjesečnoj bazi 11 (21%) te na tjednoj bazi 10 (19%). Za način „Korištenje društvenih mreža“ (N=52) najviše ispitanika, njih 21 (40%), navodi kako to ne radi nikada, dok dio njih to radi na tjednoj bazi 11 (21%) te na mjesečnoj bazi i nekoliko puta godišnje s jednakom stopom odabira od 10 (19%). Posljednji ponuđen način je „Traženje preporuka od kolega“ (N=52) gdje većina ispitanika naznačuje kako to radi nekoliko puta godišnje 31 (60%) i na tjednoj bazi 8 (15%) ili nikada 10 (19%).

Knjižničari češće vrednuju i traže izvore u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja na mrežne stranice, nego u knjižnični katalog. Takav rezultat odgovara prijašnjim analizama gdje se pokazalo da knjižnice najviše organiziraju izvore u otvorenom pristupu unutar popisa s poveznicama koji se nalaze na mrežnim stranicama/sjedištima, nego što ih opisuje u

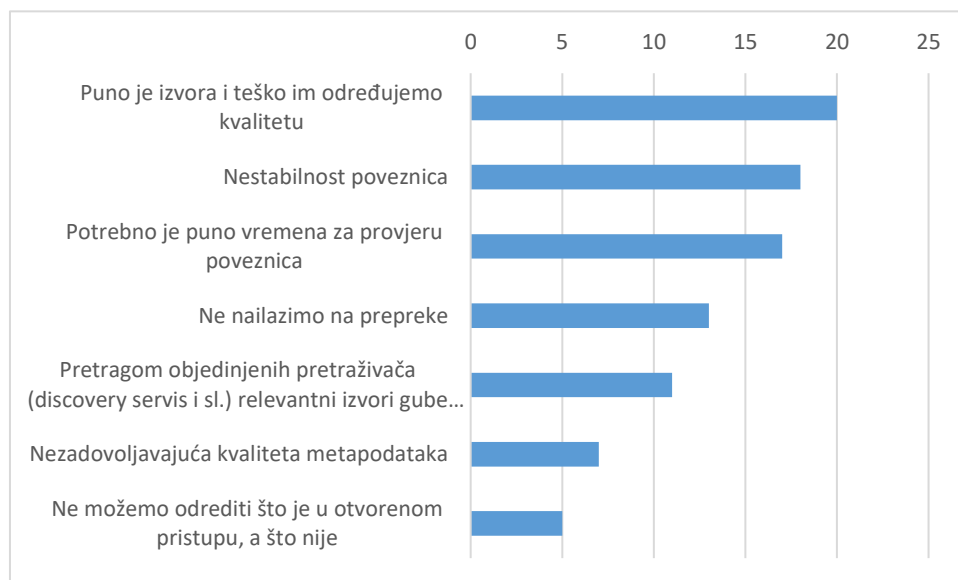
knjižničnom katalogu. Gotovo polovica (40%) knjižničara nikada ne traži izvore u otvorenom pristupu koristeći društvene mreže, a što se tiče ostalih načina, knjižničari najčešće vrednuju i traže informacije na mjesečnoj bazi ili nekoliko puta godišnje.

6.2.5. Peta tematska cjelina: kontrola i poteškoće pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu

U ovoj tematskoj cjelini od ispitanika se nastojalo saznati koliko često vrše provjeru valjanosti poveznica na izvore u otvorenom pristupu te na koje prepreke nailaze pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu.

Od 52 ispitanika, njih 28 (54%) odgovara kako ponekad provjeravaju valjanost poveznica na izvore. Rijetko provjerava 10 (19%) ispitanika, a često njih 8 (15%).

Jedan od ispitanika naznačuje kako se provjera odvija u jasno određenom periodu, a drugi dodatno navodi kako provjeru rade jednom godišnje. Samo četiri ispitanika (8%) naznačuje kako nikada ne rade provjeru poveznica.

Slika 10. Prepreke na koje knjižničari nailaze pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu

Na Slici 10. prikazane su prepreke na koje knjižničari nailaze pri upravljanju izborima u otvorenom pristupu (N=52). Najčešća prepreka je količina izvora i poteškoća pri određivanju njihove kvalitete 20 (38%), zatim slijedi nestabilnost poveznica 18 (35%) i vrijeme koje je potrebno za provjeru poveznica 17 (33%). Manje poteškoća predstavlja gubljenje relevantnih

izvora kod pretrage objedinjenih pretraživača 11 (21%) i nezadovoljavajuća kvaliteta metapodataka 7 (13%). Pet ispitanika (9,62%) odgovara kako im je teško odrediti što je u otvorenom pristupu, a što nije. Od svih ispitanika, njih 13 (25%) odgovara kako ne nailazi na prepreke pri upravljanju.

Polovina ispitanika (54%) tek ponekad radi provjeru poveznica na izvore u otvorenom pristupu, a tek manjih broj ih provjerava često. Kad govorimo o poteškoćama pri upravljanju izvora u otvorenom pristupu, najčešće poteškoće su sama količina izvora u otvorenom pristupu i određivanje njihove kvalitete te nestabilnost poveznica i vrijeme utrošeno u njihovu provjeru.

6.2.6. Šesta tematska cjelina: promoviranje izvora u otvorenom pristupu

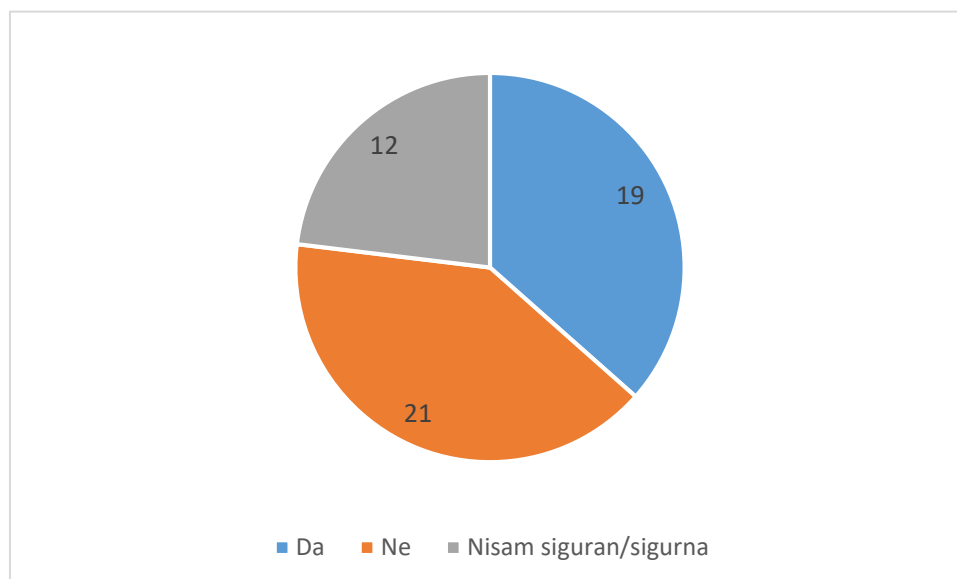
U šestoj tematskoj cjelini od ispitanika se nastojalo saznati vrši li se i na koji način promociju izvora u otvorenom pristupu. Od 52 ispitanika njih 44 (85%) odgovara kako promoviraju institucijske repozitorije svojim korisnicima. Ispitanici najčešće promoviraju institucijski repozitorij (N=52) osobno korisnicima 39 (75%), putem obavijesti na mrežnim stranicama/sjedištima knjižnice 38 (73%), tijekom edukacijskih programa 27 (52%), na društvenim mrežama 19 (37%) te putem mailing lista 16 (31%). Institucijski repozitorij se najmanje promovira preko biltena prinova 4 (8%). Na ovom pitanju 9 ispitanika (17%) odgovorilo je da ne provodi promociju repozitorija

Što se tiče promocije ostalih mrežno dostupnih izvora u otvorenom pristupu (N=52), 47 ispitanika (90%) odgovara kako provode promociju tih izvora. Ispitanici najčešće promoviraju ostale mrežno dostupne izvore u otvorenom pristupu (N=52) osobno korisnicima 43 (83%), putem obavijesti na mrežnim stranicama/sjedištima 39 (75%), tijekom edukacijskih programa 34 (65%), na društvenim mrežama 20 (38%) te putem mailing lista 18 (35%). Jednako kao i kod promocije institucijskog repozitorija, za promoviranje ostalih izvora u otvorenom pristupu najmanje se koriste bilteni prinova 3 (6%).

Knjižničari koriste različite načine promoviranja institucijskog repozitorija i ostalih mrežno dostupnih izvora u otvorenom pristupu, a najčešće se promovira osobno korisnicima, putem obavijesti na mrežnim stranicama/sjedištima i tijekom edukacijskih programa.

6.2.7. Sedma tematska cjelina: izvoru u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka

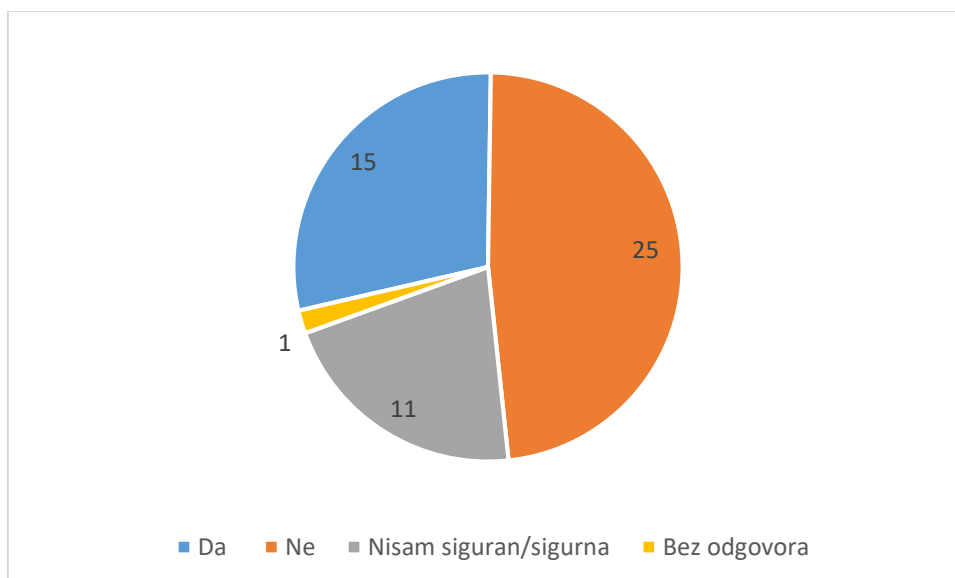
U posljednjoj tematskoj cjelini od ispitanika se nastojalo saznati da li smatraju izvore u otvorenom pristupu dijelom knjižničnih zbirki te jesu li i na koji način utjecali na nabavnu politiku knjižnice. U posljednjem pitanju od ispitanika se tražilo da navedu, prema vlastitom mišljenju, prednosti i mane izvora u otvorenom pristupu.

Slika 11. Jesu li, prema mišljenju knjižničara, izvori u otvorenom pristupu dio knjižnične zbirke?

Na Slici 11. prikazano je kako od 52 ispitanika njih 19 (37%) smatra izvore u otvorenom pristupu dijelom knjižničnih zbirki, njih 21 (40%) ih ne smatra dijelom zbirki, a 12 (23%) ispitanika nije sigurno. Ispitanicima je također dana mogućnost pojašnjenja odgovora na ovo pitanje. Deset ispitanika je odlučilo odgovoriti na ovo pitanje, a dva odgovora su neupotrebljiva jer su ispitanici naveli „q“ i „...“. Neki od ispitanika navode kako ih ne smatraju dijelom zbirki zbog manjka kontrole nad njima i zbog njihove promjenjive prirode a jedan ispitanik ih smatra uslugom, dok drugi navode kako smatraju dijelom zbirke one izvore koji su organizirani unutar institucijskog repozitorija ili knjižničnog kataloga. Jedan od ispitanika odgovorio je:

„Izvori u otvorenom pristupu mogu ili ne moraju se svrstati u knjižničnu zbirku, to nije niti bitno. Oni su važni i potrebno je edukaciju pretraživanja izvora u otvorenom pristupu svrstati u knjižničnu uslugu! (...) Važno je da ta tema ostane u domeni knjižnice.“

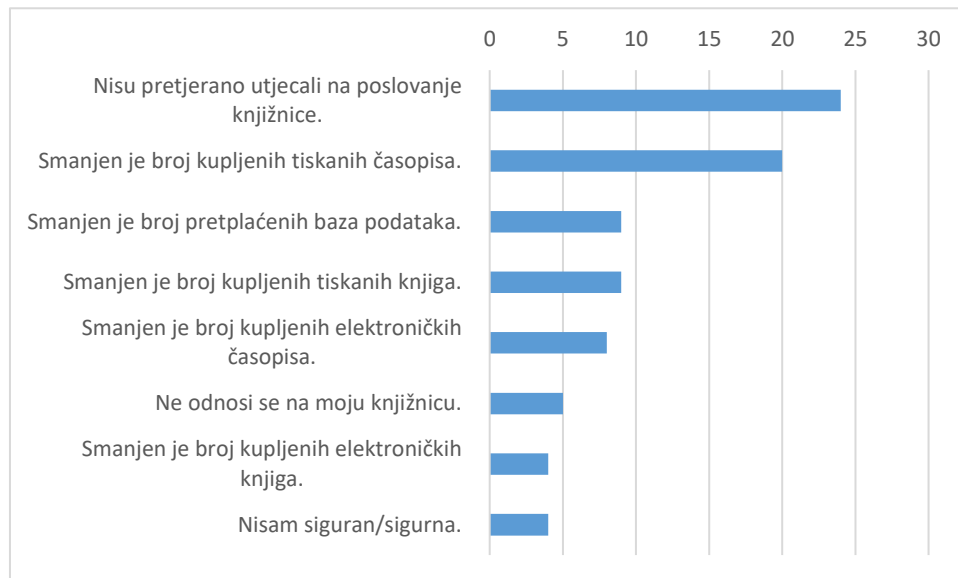
Slika 12. Jesu li, prema mišljenju knjižničara, izvori u otvorenom pristupu direktno utjecali na nabavnu politiku knjižnice?

Nadalje, na Slici 12. prikazani su odgovori ispitanika na pitanje jesu li, prema njihovom mišljenju, izvori u otvorenom pristupu direktno utjecali na nabavnu politiku knjižnice (N=51). Gotovo polovica ispitanika, njih 25 (48%), smatra kako izvori u otvorenom pristupu nisu direktno utjecali na nabavnu politiku knjižnice, dok 15 ispitanika (29%) smatra da jesu. Jedanaest ispitanika (21%) nije sigurno, a jedan nije odgovorio na ovo pitanje. Također, ispitanici su dodatno mogli pojasniti odgovor na ovo pitanje. Od svih ispitanika, njih 12 je odlučilo pojasniti svoje odgovore, s tim da dva odgovora nisu upotrebljiva jer su ispitanici naveli „q“ i „...“. Ispitanici uglavnom navode kako se utjecaj očituje u smanjenom interesu za tiskane časopise. Jedan od ispitanika odgovara kako su izvori u otvorenom pristupu utjecali na razmjenu časopisa, na način da svoj časopis, koji je sada dostupan na Hrčku, ne mogu razmijeniti za drugog. Nadalje, ispitanici navode kako se zbog smanjivanja pretplata na pojedine tiskane publikacije koje su sada dostupni u otvorenom pristupu omogućila nabava nekih drugih izvora, poput baza podataka i sl. Jedan ispitanik odgovara kako je:

„U otvorenom pristupu je relativno malo onoga što nastavnici i studenti traže. Naši korisnici preferiraju tiskana izdanja čak i kad imaju elektronička.“

Vrijedi istaknuti odgovor još jednog ispitanika koji ističe problematiku nabave građe unutar specijaliziranih područja :

„U našoj knjižnici nabava se isključivo temelji na prijedlozima stručnjaka/profesora, i to iz dva razloga - jedan je da Knjižnica kao takva nema budžet, a drugi je da je to jedina smisljena metoda, budući da su jako usko specijalizirana područja u pitanju (...) i jedino oni mogu kvalitetno procijeniti koja literatura je potrebna. No, izvori u otvorenom pristupu su utjecali možda na stručnjela (op.a. stručnjaka), jer imaju bolji pristup i uvid u recentnu građu iz svog polja. Tako da je konačni odgovor - izvori u otvorenom pristupu indirektno utječu na nabavnu politiku naše knjižnice.“

Slika 13. Izjave o upravljanju izvorima u otvorenom pristupu za koje ispitanici smatraju da se najviše odnose na njihovu knjižnicu

U pretposljednem pitanju anketnog upitnika ispitanicima je bilo ponuđeno 8 izjava o upravljanju izvorima u otvorenom od kojih su ispitanici trebali odabrati one koje se najviše odnose na njihovu knjižnicu. Na Slici 13. prikazano je kako je od 52 ispitanika njih 24 (46%) odgovorilo kako izvori nisu pretjerano utjecali na poslovanje knjižnice, a zatim njih 20 (39%) odgovara kako se upravljanje izvorima u otvorenom pristupu očituje u smanjenu broja kupljenih tiskanih časopisa. Jednak broj ispitanika, njih 9 (17%), odabire opcije smanjenje broja pretplaćenih baza podataka i smanjenje broja kupljenih tiskanih knjiga. Smanjenje broja kupljenih elektroničkih časopisa odabire 8 ispitanika (15%), a 4 (8%) odabire smanjenje broja kupljenih elektroničkih knjiga.

Posljednje pitanje u upitniku bilo je pitanje otvorenog tipa, gdje se od ispitanika tražilo da iznesu vlastito mišljenje o prednostima i manama izvora u otvorenom pristupu. Na to pitanje odgovara 49 ispitanika od kojih je 3 odgovora neupotrebljivo, jer su ispitanici naveli „-“, „,“ i „....“ Veliki broj ispitanika navodi dostupnost sadržaja kao jednu od glavnih prednosti izvora

u otvorenom pristupu. Nadalje, ispitanici ističu besplatnu dostupnost za krajnjeg korisnika i dobrobit otvorenog pristupa za razvoj znanosti i društva općenito. Kao najčešće nedostatke ispitanici navode nestabilnost poveznica, veliki broj izvora i utrošak vremena za vrednovanje izvora te pitanje relevantnosti sadržaja. Nekoliko ispitanika spominje nedostatke vezane uz pitanje autorskih prava u različitim kontekstima (npr. neupućenost znanstveno-nastavnog osoblja u to koju verziju rada smiju pohraniti u repozitorij, plagiranje i sl.). Također, nekoliko ispitanika se osvrće na nedostatak objedinjenog pretraživača izvora u otvorenom pristupu. Par ispitanika navodi kako je broj kvalitetnih izvora u otvorenom pristupu vrlo mali u specifičnim, uskim područjima znanosti. Jedan od ispitanika navodi kako je nedostatak to što je „percepcija korisnika da je knjižnica sve manje potrebna“. Uz prethodni odgovor, može se izdvojiti i odgovor:

„(...) Problem je jedino što dosta korisnika još uvijek smatra da je nešto što je besplatno nužno manje kvaliteta, to treba mijenjati edukacijom i u većoj mjeri promovirati OA.“

Vrijedno je istaknuti kako je nekoliko ispitanika kao odgovor na pitanje navelo „ne znam“, što ukazuje na to da neki ispitanici možda nisu upućeni u ovu temu ili pak do sada nisu razmišljali o pitanjima prednosti i nedostataka izvora u otvorenom pristupu.

7. Rasprava

Rezultati istraživanja utjecaja izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirkama potvrđuju drugu hipotezu koja navodi kako u smjernicama knjižnica obuhvaćenih istraživanjem ne postoje upute kako se zbirka gradi u odnosu na otvoreni pristup, dok se djelomično opovrgavaju prva i treća hipoteza koje pretpostavljaju da knjižnice ne planiraju izgradnju zbirki u odnosu na izvore u otvorenom pristupu te da izvori u otvorenom pristupu nemaju utjecaja na nabavnu politiku knjižnice. U daljnjem tekstu rasprava je raspisana prema hipotezama i istraživačkim pitanjima.

Na temelju anketnog upitnika potvrđuje se postavljena hipoteza „H2: U smjernicama za izgradnju knjižničnih zbirki ne postoje upute kako se zbirka gradi u odnosu na otvoreni pristup“. Čak 37 ispitanika (71%) odgovara kako njihove knjižnice nemaju pisane smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki. Intervjuirani ispitanici također su govorili o tome da njihove knjižnice nemaju pisane smjernice, a samo jedan od ispitanika navodi kako njegova knjižnica

ima dokument, u kojem pak nema spominjanja izvora u otvorenom pristupu. Potrebno je istaknuti da bi knjižnice trebale sustavno planirati i provoditi postupke izgradnje i upravljanja knjižničnim zbirkama, a to se postiže izradom i konzultiranjem smjernica. Autori koje smatramo ključnim za područje izgradnje zbirke, Johnson, Clayton i Gorman, Evans upravo ističu kako je izrada smjernica jedna od ključnih načina provođenja planirane izgradnje knjižničnih zbirki. Clayton i Gorman (2001, 22-26) navode kako se u smjernicama treba definirati poslovanje knjižnice u odnosu na misiju ustanove te navesti koja je svrha tog dokumenta. U dokumentu se zatim objašnjava tko je glavna korisnička skupina i kakve su njihove potrebe, na kakav sve način korisnici mogu pristupiti knjižničnoj građi i od koje sve vrste građe se sastoji knjižnični fond te s kakvim financijskim sredstvima raspolaže knjižnica. Također, u dokumentu bi se trebali definirati kriteriji za selekciju publikacija, zatim koja vrsta građe nije od interesa knjižnice, na koji način se vrednuje knjižnični fond te postupci revizije i otpisa. Johnson (2018, 148) smatra kako odluku o uključivanju izvora u otvorenom pristupu knjižnice trebaju napraviti u skladu s postojećom politikom izgradnje knjižničnih zbirki, misijom ustanove te u odnosu na korisničke skupine. Slično tome, Bruner i Bromelia (2020, 237) navode kako općenita politika izgradnje i upravljanja knjižničnim zbirkama treba biti ogledana u politici odnosa prema izvorima u otvorenom pristupu. Knjižnice bi trebale, u postojeće smjernice ili u zaseban dokument, jasno definirati na temelju kojih kriterija selektiraju izvore u otvorenom pristupu i obrazložiti razloge selekcije, zatim kakvu vrstu izvora u otvorenom pristupu odabiru, da li se radi o pojedinačnim serijskim ili monografskim publikacijama, agregatorima izvora i slično, zatim obrazložiti na koji način ih organiziraju u postojeću zbirku i gdje ih korisnici mogu pronaći, bilo da se radi o knjižničnom katalogu, katalogu elektroničkih izvora, popisu elektroničkih izvora i baza podataka i sl.

Dio ispitanika kojih imaju smjernice, njih 12 (23%) u anketnom upitniku odgovara kako smjernice uključuju elektroničke izvore. Nadalje, 8 (15%) ispitanika u anketnom upitniku odgovara kako je u njihovim smjernicama naveden odnos prema izvorima u otvorenom pristupu te uključivanje i upravljanje izvora u otvorenom pristupu. S obzirom na to da se u anketnom upitniku od ispitanika nije tražilo objašnjenje na koji način njihove smjernice definiraju uključivanje i upravljanje izvorima u otvorenom pristupu, teško je zaključiti u kakvoj su mjeri prisutni u smjernicama. Rezultati intervjua pokazuju kako je nabavna politika knjižnice djelomično ogledana u drugim dokumentima knjižnica, kao što su pravilnici o radu knjižnice, godišnji planovi i slično. Zanimljivo je za primijetiti kako, iako knjižnice u dokumentima vezanima za nabavnu politiku ili izgradnju knjižničnih zbirki ne navode izvore

u otvorenom pristupu ili pak nemaju dokumente, neke od njih zapravo aktivno vrednuju i rade na uključivanju izvora u otvorenom pristupu u knjižnične zbirke. Kroz rezultate intervju a i anketnog upitnika pokazalo se kako knjižnice uključuju i organiziraju izvore u otvorenom pristupu u različite informacijske servise te kako se njihovo uključivanje u dijelove zbirke odrazilo na nabavnu politiku pojedinih knjižnica.

Analiza ovog dijela istraživanja potvrđuje teze drugih autora koji navode kako visokoškolske i sveučilišne knjižnice ne planiraju izgradnju knjižničnih zbirki (Peleš 1990; Dragija i Aparac-Jelušić 2000, Škorić i Markulin 2011). Na temelju rezultata anketnog istraživanja, pokazalo se kako velik broj knjižnica nema osigurana sredstva za nabavu elektroničkih izvora van sveučilišne i/ili nacionalne konzorcijske pretplate. S obzirom da visokoškolske knjižnice imaju ograničen budžet za nabavu, usmjeravanje na izvore u otvorenom pristupu je dobra alternativa. Međutim, mora se istaknuti da postupanje s izvorima u otvorenom pristupu nije besplatno. Vrednovanje izvora i provjera njihovih poveznica troši druge vrijedne resurse, a to je vrijeme zaposlenika. Ispitanici iz intervju a su se nekoliko puta osvrnuli na to kako je vrednovanje i uključivanje resursa u otvorenom pristupu dugotrajno, a jedan navodi kako fakultetske knjižnice imaju mali broj zaposlenika. Analiza stanja sveučilišnih, visokoškolskih, znanstvenih i specijalnih knjižnica u Republici Hrvatskoj za 2019. godinu prikazuje kako 30,4% visokoškolskih knjižnica ima jednog zaposlenika, a 37,0% visokoškolskih knjižnica ima dva zaposlenika (Pikić 2020, 13). S obzirom na navedene rezultate istraživanja i postotak broj zaposlenika u visokoškolskim knjižnicama pretpostavlja se kako je djelatnicima visokoškolskih knjižnica, u odnosu na zaposlenike sveučilišnih knjižnica, izazovnije upravljati izvorima u otvorenom pristupu.

U nastavku teksta slijedi rasprava prema istraživačkom pitanju „*IP1: Na temelju kojih kriterija knjižnice uvrstavaju izvore u otvorenom pristupu u knjižnični katalog i/ili popise i kataloge mrežnih izvora?*“. U analizi anketnog upitnika pokazalo se kako kod opće nabavne politike najvažniji kriterij za selekciju publikacija predstavlja zahtjev za nabavu publikacija od strane znanstveno-nastavnog osoblja, zatim slijede sadržajni i predmetni kriteriji. Kod selekcije izvora u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja na mrežne stranice/sjedišta knjižnice glavni kriterij predstavlja predmetno područje, a nakon toga očekivano slijedi, besplatna dostupnost te relevantnost i korisnost sadržaja. Kod selekcije izvora u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja u knjižnični katalog glavni kriterij predstavlja postojanje tiskane inačice publikacije unutar kataloga, što navodi i jedan ispitanik iz intervju a. Ostali važni kriteriji su predmetno područje te relevantnost i korisnost sadržaja. Zanimljivo je za primijetiti kako ovdje

kriterij besplatne dostupnosti ima manje značaja nego kod uključivanja izvora na mrežne stranice/sjedišta knjižnice. Očekivalo se kako će sadržajni kriteriji i kriterij predmetnog područja biti od velike važnosti, s obzirom na to da su takve kriterije naveli i ispitanici iz intervjua. Uz to, ti ispitanici su kao druge kriterije naveli potrebe korisnika, poslanje ustanove i opću nabavnu politiku. U rezultatima ankete kao glavni razlozi za neuključivanje izvora u otvorenom pristupu na mrežne stranice/sjedišta knjižnice i knjižnični katalog ističu se laka pretraživost izvora na mrežnim tražilicama, nedostatak vremena za obradu i količina izvora. No, ispitanici iz intervjua navode kako razlog, da je nešto lako pronaći, ne bi trebao biti glavni kriterij u odluci da li nešto uključiti na mrežne stranice/sjedišta i/ili knjižnični katalog. Smatraju da je kvaliteta izvora najvažniji kriterij te da je na knjižnicama odluka što preporučiti korisniku, a što ne. Zahtjevi za nabavu od strane znanstveno-nastavnog osoblja važan su dio izgradnje jer su profesori ujedno i stručnjaci u svom području i najbolje mogu procijeniti kvalitetu i korisnost pojedine publikacije. Ali, knjižnice bi trebale graditi zbirke i van samih zahtjeva, tako što su u stalnoj komunikaciji s korisnicima i unaprijed prepoznaju i pretpostave njihove potrebe te na temelju toga rade selekciju građe i izgrađuju fond knjižnice, bez obzira na vrstu sadržaja.

Na istraživačko pitanje „*IP2:Promoviraju li knjižnice i na koji način informacijske izvore u otvorenom pristupu?*“ putem rezultata analize intervjua i anketnog upitnika može se zaključiti kako knjižnice na različite načine vrše promociju izvora u otvorenom pristupu. Institucijski repozitorij i ostali mrežno dostupni izvori u otvorenom pristupu najčešće se promoviraju osobno korisnicima, putem obavijesti na mrežnim stranicama/sjedištima knjižnice, tijekom edukacijskih programa, na društvenim mrežama te preko mailing lista. Kroz rezultate intervjua i anketnog upitnika pokazalo se kako je knjižničarima edukacija korisnika vrlo važna, te kako ona predstavlja jedan od važnih načina promoviranja izvora u otvorenom pristupu. Knjižnice prihvaćaju svoju ulogu u edukaciji korisnika i senzibilizaciji prema institucijskim repozitorijima i važnosti objave u otvorenom pristupu, bilo da se radi o studentima ili djelatnicima ustanova. Iako postoji vrlo mala razlika u broju ispitanika, iz rezultata ankete može se iščitati kako knjižnično osoblje više promovira ostale mrežno dostupne izvore nego institucijske repozitorije. Pretpostavka je da se institucijski repozitorij manje promovira ako u njemu nije moguća pohrana ostalih vrsta radova, kao što su znanstveni i stručni radovi i istraživački podaci.

Iz analize odgovora intervjua može se zaključiti kako ispitanici imaju pozitivno mišljenje o institucijskim repozitorijima. Ispitanici ih smatraju o ogledalima institucije prema van i kao sjajan alat za promoviranje znanstvenog rada djelatnika ustanova. Uz to, knjižnicama

služe kao dodatni vrijedni izvori informacija. No, ispitanici iz intervjua smatraju kako će institucijski repozitoriji u potpunosti profunkcionirati tek kada bude usustavljeno unošenje različitih vrsta radova, a ne samo ocjenskih radova. Jedan od ispitanika iz intervjua smatra kako je velik problem institucijskih repozitorija zaključavanje radova, što je protivno originalnoj ideji institucijskih repozitorija kao jednih od glavnih načina i/ili infrastruktura za postizanje otvorenog pristupa znanstvenim informacijama. Pri hrvatskim visokoškolskim ustanovama postoje velike razlike u mjeri koliko su neki od repozitorija otvoreni ili zatvoreni. Postoji nekoliko razina unutar kojih se odlučuje dostupnost radova u institucijskim repozitorijima. Prva razina je sam sustav Dabar koji omogućuje pohranu različitih vrsta digitalnih objekata, no sustav ne određuje razinu otvorenosti ili zatvorenosti objekta. Sustav pak definira tri glavna načina pristupa: 1) objekti koji su u potpunosti u otvorenom pristupu, 2) objekti koji su dostupni samo pripadnicima te iste institucije i 3) zatvoreni, „zaključani“ objekti. Sljedeću razinu predstavlja autor koji može odrediti hoće li njegov rad biti u otvorenom pristupu ili zatvorenom, ili će to za njega odrediti institucija sukladno svojoj politici, ili pak izdavač koji može staviti embargo ili ograničenje na pohranjeni rad sukladno autorskom ugovoru. Također, postoje opravdani razlozi zaključavanja radova, kao što je registracija patenta, radovi s osjetljivim podacima i sl. Uz postojeće politike upravljanja institucijskim repozitorijem, pretpostavlja se da do problema zaključavanja radova dolazi zbog neupućenosti knjižničara u važnost institucijskih repozitorija i otvorenog pristupa ili zbog nedostatka vještina upravljanja repozitorijima. Iz rezultata anketnog upitnika primjetno je kako su knjižničari najčešće ti koji unose radove u institucijske repozitorije. Jedan od mogućih razloga je taj što djelatnici ustanove nisu dovoljno upućeni u autorsko-pravna pitanja i pravilno opisivanje digitalnih objekata. Nepoznavanje autorsko-pravnih odnosa i odabira verzije radova za pohranu spominje i jedan ispitanik iz anketnog upitnika. Moguća rješenja ovakvih problema predstavlja redefiniranje zakonskih okvira koji se odnose na pohranu radova u institucijske repozitorije i donošenje obveze samoarhiviranja na razini države, edukacija knjižničnog osoblja koji kasnije to znanje mogu prenijeti na svoje korisnike te izrada plana upravljanja institucijskim repozitorijem na razini ustanove.

U nastavku teksta slijedi rasprava u odnosu na istraživačko pitanje „*IP3: Kako knjižnice organiziraju informacijske izvore u otvorenom pristupu, osim u digitalne repozitorije?*“ Rezultati anketnog upitnika pokazuju kako knjižnice organiziraju izvore u otvorenom pristupu na različite načine, a najčešće organiziraju izvore u popise elektroničkih izvora s izravnim poveznicama na izvore ili izravnim poveznicama na mrežne stranice/sjedišta drugih knjižnica,

zatim slijedi knjižnični katalog i *discovery* servisi. Načini organizacije izvora sličan je kao i kod rezultata istraživanja koji su proveli Bullock, Hosburgh i Mann (2015). Prema rezultatima anketnog upitnika knjižnice na mrežnim stranicama/sjedištima uključuju različite vrste izvora u otvorenom pristupu. Na stranicama se često nalazi portal Hrčak, što je očekivano, jer je to platforma na kojoj su okupljeni hrvatski časopisi u otvorenom pristupu čije su poveznice stabilne i izvori provjereni. Zatim slijede Portal elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu i Proxy server Nacionalne i sveučilišne knjižnice, što je također bilo za očekivati, jer se velik broj elektroničkih izvora nabavlja putem konzorcijske nabave na razini države. Među paketima pretplaćenih komercijalnih izvora nalaze i ostali koji su u otvorenom pristupu, kao što su časopisi, hibridni časopisi te e-knjige, a na Portalu su navedene i baze s cjelovitim tekstom u otvorenom pristupu. Zbog visokog postotka odabira, pretpostavlja se da pojedine knjižnice na stranicama ne navode poveznice na različite elektroničke izvore, nego da samo uključuju poveznice na Portal i Proxy server. Nadalje, na stranicama su uključeni ostali izvori kao što su digitalni repozitoriji i pojedinačne serijske i monografske publikacije. Ispitanici su tijekom intervjua naveli kako na stranice najčešće uključuju one koje se mogu smatrati provjerenim izvorima. Analiza rezultata anketnog upitnika pokazala je kako mali broj knjižnica ne navodi izvore u otvorenom pristupu na mrežne stranicama/sjedištima. Knjižnice puno manje organiziraju izvore unutar knjižničkog kataloga, nego na mrežnim stranicama/sjedištima. U analizi se već pokazalo kako knjižničari preferiraju uključivanje onih izvora u otvorenom pristupu koji već postoje u tiskanom obliku unutar fonda. Rezultati istraživanja pokazuju i kako knjižničari češće vrednuju i traže izvore u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja na mrežne stranice, nego u knjižnični katalog. Pretpostavlja se da je knjižničarima jednostavnije uključiti izvore u otvorenom pristupu unutar popisa izvora s poveznicama i kratkim opisom na mrežnim stranicama/sjedištima nego što je utrošiti vrijeme u kataložni opis. Također, tijekom obje faze istraživanja, ispitanici su se više puta dotaknuli teme objedinjenih pretraživača. Pretpostavlja se da mnogi preferiraju provjerene agregatore izvora u otvorenom pristupu zato što oni već unaprijed selektiraju i organiziraju izvore u otvorenom pristupu te je na takav način knjižničarima posao olakšan. Ali, Bruner i Bromelia (2020, 236) napominju da, iako pomoću tih agregatora knjižnice mogu identificirati relevantne izvore, knjižnice se ne bi se trebale oslanjati isključivo na njih. Vrijedni agregatori izvora su i *discovery* servisi, koji omogućuju pretragu različitih silosa izvora informacija s jedne pristupne točke. Jedan od ispitanika iz anketnog upitnika navodi kako je jedan od nedostataka izvora u otvorenom pristupu upravo to što ne postoji objedinjeni pretraživač. Nije jasno na kakvu točno vrstu objedinjenog pretraživača ispitanik misli, tj. da li se radi o nekomercijalnim agregatima

poput DOAJ-a, ili OpenDOAR-a, ili pak o *discovery* servisu. Tijekom intervjua jedan od ispitanika iznosi vrlo zanimljivu ideju o tome kako bi se na nacionalnoj razini u obliku portala ili *discovery* servisa mogli selektirati i obraditi izvori u otvorenom pristupu, ili barem oni hrvatski izvori. Na takav način knjižnice ne bi trebale za iste izvore raditi provjeru poveznica i opisivati ih. Taj objedinjeni pretraživač ili portal bi bio od velike vrijednosti ne samo zbog uštede resursa, nego i zbog toga što bi izvori mogli biti selektirani od strane različitih knjižničara, informacijskih stručnjaka, koji mogu vrednovati i selektirati one izvore koje smatraju najkvalitetnijima i najrelevantnijima.

U nastavku teksta slijedi rasprava u odnosu na istraživačko pitanje „*IP4: S kojim se sve izazovima knjižnice susreću pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu?*“. Rezultati anketnog upitnika i intervjua pokazuju kako su najčešće prepreke pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu sama količina izvora i poteškoće pri određivanju kvalitete, te nestabilnost poveznica i vrijeme utrošeno u njihovu provjeru. Nadalje, jedan od ispitanika u intervjuu spominje loše metapodatke i gubljenje relevantnih izvora kod pretrage objedinjenih pretraživača. Slične prepreke pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu navode i Bullock, Hosburgh i Mann (2015). Također, ispitanici u anketnom upitniku navode kako je broj kvalitetnih izvora u otvorenom pristupu vrlo mali u specifičnim, uskim područjima znanosti. U istraživanju provedenom za potrebe ovog rada pokazalo se da pojedini knjižničari u anketnom upitniku odgovaraju kako ne nailaze na prepreke pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu. Iz rezultata istraživanja nije moguće zaključiti radi li se o knjižnicama koje uopće ne upravljaju izvorima u otvorenom pristupu, ili pak o knjižnicama koje zaista ne nailaze na nikakve probleme. U slučaju druge opcije, bilo bi vrijedno saznati na kakav način te knjižnice upravljaju izvorima.

Posljednje istraživačko pitanje „*IP5: Na koji način informacijski izvori u otvorenom pristupu imaju utjecaj na upravljanje knjižničnim zbirkama?*“ analizirano je u nastavku teksta. Skoro polovica ispitanika (40%) iz anketnog upitnika odgovara kako izvore u otvorenom pristupu ne smatraju dijelom knjižničnih zbirki, dok više od četvrtine ispitanika (23%) nije sigurno u odgovor. Slično tome ispitanici iz intervjua ne daju jednoznačne odgovore, a pojedini se osvrću na izvore unutar institucijskih repozitorija i knjižničkog kataloga. Iz dobivene analize teško je zaključiti da li ispitanici smatraju sve selektirane izvore u otvorenom pristupu dijelom knjižnične zbirke. U istraživanju koji su proveli Bullock, Hosburgh i Mann (2015) više od dvije trećine ispitanika (71%) odgovara kako izvore u otvorenom pristupu smatraju dijelom knjižnične zbirke, no knjižničari imaju poteškoće s uključivanjem izvora u druge dijelove

zbirke. Rezultat tog istraživanja može se primijeniti i na istraživanje provedeno za potrebe ovog rada, a to je da knjižničarima nije jasno na kakav način trebaju postupati prema izvorima u otvorenom pristupu, niti kakva je njihova uloga u odnosu na ostatak zbirke. Nedoumice o tome da li je nešto što je u otvorenom pristupu dio zbirke je možda i dio razloga zašto se izvori u otvorenom pristupu manje opisuju unutar knjižničnog kataloga, jer tradicionalno shvaćanje zbirke podrazumijeva samo one izvore koje knjižnica posjeduje. Jedan od faktora odluke o tome što je dio knjižnične zbirke možda je i kontrola nad izvorima, što navodi jedan ispitanik iz intervjua. Problem kod ostalih izvora u otvorenom pristupu, koji nisu dio velikih komercijalnih baza i u čijem stvaranju knjižnica nije sudjelovala, je to što mogu bez ikakvog upozorenja biti uklonjeni, nestati zbog manjka financijske potpore ili zbog neodržavanja platformi i sadržaja. Ako knjižnica selektira izvore u otvorenom pristupu, nad kojima nema direktnu kontrolu, knjižničari troše druge resurse kao što je vrijeme, u pronalazak, vrednovanje i uključivanje izvora unutar postojećih zbirki. Stoga se može postaviti pitanje, da li sami proces selekcije određuje što je dio zbirke, a što nije? Iako knjižnice nemaju kontrolu nad samim sadržajem izvora u otvorenom pristupu, imaju pak kontrolu nad načinom na koji se izvor uključuje unutar zbirke i na koji način ga prezentiraju korisnicima i kako osiguravaju vidljivost sadržaja. Odgovori prikupljeni intervjuom i upitnikom nameću zaključak da je za jasno objašnjenje ove problematike bilo potrebno prvo dobiti od ispitanika informaciju što njima predstavlja pojam „knjižnična zbirka“. O tome što je zapravo pojam „knjižnična zbirka“ i što on zapravo predstavlja knjižničarima u praksi, je nešto što zahtjeva daljnja istraživanja i analize.

Utjecaj izvora na nabavnu politiku knjižnice nije moguće jednoznačno definirati. Iako gotovo polovica ispitanika (48%) u anketnom upitniku navodi kako izvori nisu direktno utjecali, rezultati pak pokazuju kako se upravljanje izvorima djelomično i odrazilo na nabavu i knjižnično poslovanje. Rezultati intervjua i ankete pokazuju kako se upravljanje izvorima najviše odrazilo u smanjenu pretplate na tiskane časopise, kako domaće tako i strane. Neki od ispitanika su naveli kako su ta „ušteđena“ sredstva preusmjerena u nabavu nekih drugih izvora. Ovakvi rezultati također se podudaraju se s rezultatima istraživanja koje su proveli Bullock, Hosburgh i Mann 2015. godine. Zanimljivo je za primijetiti kako nešto što se ne odražava u dokumentima za upravljanje i izgradnju knjižničnih zbirki, ili pak takvi dokumenti uopće ne postoje, ipak na neki način utječe na nabavnu politiku nekih knjižnica i njihovo poslovanje. Upravo zbog toga bilo bi važno eksplicitno navesti kakav je odnos knjižnice prema izvorima u otvorenom pristupu te kako knjižnica postupa s njima. U odnosu na rezultate ovog istraživanja

djelomično se opovrgavaju prva i treća hipoteza, koje pretpostavljaju da knjižnice ne planiraju izgradnju zbirke u odnosu na izvore u otvorenom pristupu te da izvori u otvorenom pristupu nemaju utjecaja na nabavnu politiku knjižnice.

Rezultati ovog istraživanja pokazali su kako knjižnice djelomično upravljaju izvorima u otvorenom pristupu. Pretpostavlja se kako je knjižnicama otežano upravljati izvorima iz razloga što veliki broj knjižnica nema jasno definiranu politiku upravljanja i izgradnje knjižničnih zbirki, a samim time definiranu politiku prema selekciji i upravljanju izvorima u otvorenom pristupu. U svakodnevnom poslovanju i u slučaju poteškoća i izazova, knjižnice nemaju mogućnost konzultiranja i donošenja odluka na temelju postojećih kriterija i smjernica. Stoga se postavlja pitanje, uz postojeću praksu, na temelju čega knjižnice donose odluke vezane za izgradnju i upravljanje knjižničnih zbirki? Bez novog Standarda za visokoškolske knjižnice, koji će odraziti poslovanje suvremenih knjižnica, bez nacionalne strategije otvorenog pristupa i bez smjernica, knjižnicama nedostaju formalni i legislativni okviri unutar kojih posluju. No, to ne znači da knjižnice ne mogu sudjelovati u kreiranju politika na razini knjižnica i institucija kojoj pripadaju, te sudjelovati u kreiranju onih na nacionalnoj razini. Jedan od potencijalnih uzroka poteškoća je i nedostatak novčanih sredstava kojima knjižnice raspolažu, a i jedan od ispitanika iz intervjua osvrnuo se na to kako je teško usklađivati nabavu građe na fakultetskoj razini u odnosu na sveučilišnu i nacionalnu razinu. No, istraživanje je pokazalo kako knjižnice vrednuju i traže izvore u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja istih na mrežne stranice/sjedišta knjižnice i knjižnični katalog. Ako su knjižnice prepoznale izvore u otvorenom pristupu kao izvore koje vrijedi uključivati u zbirku, bilo bi poželjno da onda i definiraju način i razloge uključivanja te postupke upravljanja. Također, krovna knjižničarska organizacija IFLA u suradnji s važnim dionicima u domeni otvorenog pristupa poput OpenAIRE-a i SPARC-a, može putem uputa i savjeta pomoći knjižničarima u kreiranju politike odnosa prema izvorima u otvorenom pristupu. Uz nestalnost poveznica, količinu izvora i poteškoće u procjeni kvalitete sadržaja, problemi pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu očituju se u vremenu koje zaposlenici trebaju utrošiti u vrednovanje i uključivanje izvora, te mali broj zaposlenika u visokoškolskim knjižnicama. Koje sve izvore u otvorenom pristupu knjižnice uključuju u svoje zbirke ovisi o knjižnicama, odnosno predmetnom području kojem pripada njihova institucijama. Idealno bi bilo da knjižnice uključuju izvore u otvorenom pristupu koji će odgovoriti na potrebe njihovih korisnika. No knjižničari trebaju pronaći ravnotežu između vrijednosti tih izvora te vremena koje su utrošili na njihovo vrednovanje i uključivanje u ostatak zbirke. Također, knjižnice bi trebale organizirati izvore u otvorenom pristupu na način koji

odgovara postojećim praksama unutar ustanove, bilo da će ih organizirati zajedno s komercijalnim izvorima ili odvajati u zasebne popise i/ili kataloge. No, knjižničari trebaju razmišljati o tome kako se korisnik ponaša pri pretraživanju informacija. Ako knjižnice organiziraju informacijske izvore u puno različitih nepovezanih silosa, može se dogoditi da korisnik neće moći naći ono što mu treba te kako će mu iskustvo pretraživanja informacija biti zbunjujuće i otežano. Rezultati istraživanja pokazuju kako su izvori u otvorenom pristupu djelomično utjecali na nabavnu politiku knjižnica, što se očituje u otkazivanju pretplata na serijske publikacije. Trenutno, na temelju rezultata ovog istraživanja, nije moguće konkretnije utvrditi na koje još načine izvori u otvorenom pristupu utječu na upravljanje knjižničnim zbirkama. Vrijedilo bi detaljnije istražiti hoće li se njihovo uključivanje odraziti na redefiniranje pojma „knjižnična zbirka“ te pojma „nabave“ kao i postupaka koje ona uključuje, ali i postupke izgradnje knjižničnih zbirki.

Daljnja istraživanja ove teme mogla bi se usmjeriti prema analizi sadržaja mrežnih stranica/sjedišta visokoškolskih i sveučilišnih knjižnica, pomoću koje bi se bilježili svi izvori u otvorenom pristupu koje knjižnice uključuju te način njihove organizacije. Također, vrijedilo bi istražiti na kakav način knjižnice opisuju izvore u otvorenom pristupu unutar knjižničkog kataloga. Nedostatci ovog istraživanja očituju se u pitanju da li ispitanici smatraju izvore u otvorenom pristupu dijelom knjižničnih zbirki. Ispitanike se možda trebalo prvo pitati da definiraju što je po njima knjižnična zbirka, koje sve vrste izvora smatraju dijelom zbirke pa tek onda postaviti pitanje u odnosu na izvore u otvorenom pristupu. Također, nedostatci se očituju i u nepodudaranju pojedinih rezultata unutar anketnog upitnika, što možda ukazuje na to da se u anketnom upitniku nalazi terminologija koju ispitanici nisu razumjeli ili pak da ispitanici nisu razumjeli problematiku o kojoj ih se ispitalo.

8. Zaključak

Visokoškolske i sveučilišne knjižnice, kao temeljna informacijska središta matičnih institucija i sustava visokog obrazovanja, u svakodnevnom poslovanju suočavaju se s novim izazovima, ali i prilikama. Knjižnice, kao dionici procesa znanstvene komunikacije, potpora su u radu znanstveno-nastavnog osoblja i u obrazovanju studenata. Kako bi uspješno odgovorila na potrebe svojih korisnika, knjižnice trebaju sustavno i planski provoditi procese upravljanja i izgradnje knjižničnih zbirki. Jedna od glavnih značajki planirane izgradnje zbirki je i izrada smjernica za izgradnju knjižničnih zbirki. Smjernice odražavaju misiju ustanove i potrebe

korisnika, te se na temelju toga izrađuju kriteriji za selekciju građe, određuje na kakav način građa pristiže u knjižnicu i vrsta građe koja se nabavlja. Znanstvena produkcija je iz svakog dana sve veća, a financijska moć knjižnica je sve manja. Iz velike količine izvora, koji dolaze u različitim vrstama i formatima, knjižnice trebaju selektirati one koje će najbolje odgovoriti na informacijske potrebe njihovih korisnika. Uz to, knjižnice trebaju balansirati između nabave tiskane i elektroničke građe u okvirima fiskalnih mogućnosti ustanove. Sredstva za nabavu izvora nisu velika, a cijena komercijalnih baza podataka sve više raste. Promjena načina znanstvene komunikacije dolazi u okviru inicijative otvorenog pristupa. Otvoreni pristup predstavlja slobodan i neometan pristup mrežno dostupnim informacijskih izvorima, a od krajnjeg korisnika ne zahtijeva novčanu naknadu. Informacijski izvori u otvorenom pristupu knjižnicama daju priliku graditi knjižnične zbirke relevantnim izvorima informacija bez financijskog troška, no zahtijevaju ulaganje vremena zaposlenika u njihov pronalazak, vrednovanje i uključivanje u ostatak zbirke. Knjižnice su prepoznale važnost izvora u otvorenom pristupu. Istraživanje provedeno za potrebe ovog rada pokazuje kako knjižnice aktivno sudjeluju u izgradnji i upravljanju institucijskih repozitorija ustanova, te kako selektiraju i uključuju izvore u otvorenom pristupu na mrežne stranice/sjedišta i u knjižnični katalog. S obzirom na to da većina knjižnica nema definiranu politiku izgradnje knjižničnih zbirki te u smjernicama ne iznose način odnosa prema izvorima u otvorenom pristupu, knjižnice otežano upravljaju izvorima u otvorenom pristupu. No, unatoč tome, analiza rezultata pokazuje kako se upravljanje izvorima u otvorenom pristupu djelomično i odrazilo na nabavnu politiku pojedinih knjižnica. Vrijedno je izdvojiti kako knjižnice prihvaćaju obrazovnu ulogu knjižnica, te da redovito i na različite načine educiraju svoje korisnike o pitanjima otvorenog pristupa i izvora u otvorenom pristupu. Iako je upravljati izvorima u otvorenom pristupu izazovno, knjižnice koriste i prilike koje je ta nova praksa donijela, u obliku uključivanja izvora u otvorenom pristupu unutar postojećih zbirki i upravljanja institucijskim repozitorijima. Također, prilike se očituju u preispitivanju ustaljene prakse knjižničnog poslovanja i redefiniranju pojmova kao što su „knjižnična zbirka“ te „upravljanje i izgradnja fonda“. Selekcijom, vrednovanjem i uključivanjem izvora u otvorenom pristupu knjižnice ističu njihovu kvalitetu i važnost korisnicima. Knjižnice koje djeluju pri visokom obrazovanju trebaju nastaviti sa zagovaranjem otvorenog pristupa i izvora u otvorenom pristupu svojim korisnicima, široj javnosti ali i prema upravi matičnih institucija i zakonodavcima te zauzeti svoje mjesto među važnim dionicima u definiranju formalnih i legislativnih okvira unutar kojih posluju.

9. Popis literature:

1. ACRL Scholarly Communications Committee. 2003. „Principles and strategies for the reform of scholarly communication 1“. Pristupljeno: 19. kolovoza 2020.
<http://www.ala.org/acrl/publications/whitepapers/principlesstrategies>
2. Albert K. M. 2006. „Open access: implications for scholarly publishing and medical libraries“. *Journal of the Medical Library Association : JMLA*, br. 3: 253–262.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1525322/#i1536-5050-094-03-0253-b1>
3. Balaji, B. Preedip i Dhanamjaya, M. 2019. „Preprints in scholarly communication: re-imagining metrics and infrastructures.“ *Publications* 7, br.1:6.
<https://doi.org/10.3390/publications7010006>
4. Beall's list of potential predatory journals and publishers. Pristupljeno: 28. kolovoza 2020. : <https://beallslist.net/>
5. Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. 2003. Pristupljeno: 24. kolovoza 2020.
https://openaccess.mpg.de/67605/berlin_declaration_engl.pdf
6. Bethesda Statement on Open Access. 2003. Pristupljeno: 24. kolovoza 2020.
<http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm#>
7. Budapest Open Access Initiative. 2002. Pristupljeno: 24. kolovoza 2020.
<https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>
8. Bulock, Chris, Nathan Hosburgh i Sanjeet Mann. 2015. „OA in the library collection: the challenges of identifying and maintaining open access resources.“ *The Serials Librarian* 68, br. 1-4: 79-86. <https://doi.org/10.1080/0361526X.2015.1023690>
9. Bruner, Rhiannon i Danielle Bromelia. 2020. „Managing open content resources from discovery to delivery.“ *The Serials Librarian* 78, br. 1-4: 234 – 238.
<https://doi.org/10.1080/0361526X.2020.1722893>
10. California Digital Library. 2019. „Open access resources at the UC Libraries: policies and procedures for shared cataloging, linking, and management.“ Pristupljeno: 01. prosinca 2020. <https://cdlib.org/services/collections/licensed/policy/open-access-resources-at-the-uc-libraries/>
11. Clayton, P.; Gorman, G.E. 2001. *Managing information resources in libraries: collection management in theory and practice*. London: Library Association Publishing.
12. Corral, Sheila. 2012. „The concept of collection development in the digital world.“ U *Collection development in the digital age*, uredile Maggie Fieldhouse i Audrey Marshall, 3-25. London: Facet.
13. CreativeCommons.org. „What We Do.“ Pristupljeno: 27. kolovoza 2020.
<https://creativecommons.org/about/>
14. Cullen, Rowena i Brenda Chawner. 2011. „Institutional repositories, open access, and scholarly communication: a study of conflicting paradigms.“ *The Journal of Academic Librarianship* 37, br. 6: 460-470.
<https://doi.org/10.1016/j.acalib.2011.07.002>
15. Čadovska, Ivana i Ivona Milanović. 2019. „Spremnost visokih učilišta za javnu objavu ocjenskih radova u repozitorijima sustava Dabar – analiza dokumenata

- dostupnih na mrežnim stranicama visokih učilišta“ U *Knjižnice: kamo i kako dalje? : položaj knjižničarske zajednice u sustavu kulture, visokog obrazovanja i znanosti : knjižnica kao posrednik znanstvenih i stručnih informacija : knjižnice, solidarnost, društvo : zbornik radova. 15. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*. Uredile Mašina, Dina i Kalanj, Kristina. 17.-20. svibnja 2017. Lovran, Hrvatska. 25 – 36. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
16. Davis, Phil. 2012. „Libraries receiving a shrinking piece of the university pie“ Objavljeno: 15. veljače 2012. Pristupljeno: 13. studenog 2020. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2012/02/15/a-shrinking-piece-of-the-university-pie/>
 17. Dragija, Martina; Aparac-Jelušić, Tatjana. 2000. „Pristup i metodologija istraživanja o kvaliteti zbirki u knjižnicama visokih učilišta.“ *Glasnik Društva bibliotekara Split*, br. 7: 162-188.
 18. Frigo – Haltrich, Irena. 2007. „Izgradnja fonda Knjižnice Fakulteta političkih znanosti.“ U *Nove strategije u specijalnim knjižnicama: zagovaranje i prikupljanje financijskih sredstava : zbornik radova. 8. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*. Uredile Martek, Alisa i Pilaš, Irena. 7.-29. travnja 2006. Opatija, Hrvatska. 79 – 85. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
 19. Grujić, Tea. 2014. „Nabava literature za potrebe Sveučilišta u Puli - možemo i bolje!“ U *Knjižnice: kamo i kako dalje? : članstvo u EU- knjižničari gdje smo? : produktivnost znanstvene zajednice : obrazovanje korisnika : knjižnice u vremenu recesije - kako preživjeti? : zbornik radova. 13. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*: Uredile Hebrang Grgić, Ivana i Špac, Vesna. 15.-18. svibnja 2013. Opatija, Hrvatska. 309 – 318. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
 20. Hebrang Grgić, Ivana. 2010. „Otvoreno dostupni digitalni repozitoriji – Imaju li budućnost u Hrvatskoj?“ U *Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnice i očuvanje kulturne baštine, knjižnice bez granica: digitalni repozitoriji, knjižnični softver : zbornik radova. 11. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*. Uredile Krajna, Tamara i Martek, Alisa. 01.-04. travnja 2009. Opatija, Hrvatska. 111-118. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
 21. Hebrang Grgić, Ivana. 2016. *Časopisi i znanstvena komunikacija*. Zagreb: Ljevak.
 22. Hebrang Grgić, Ivana. 2018. „Važnost otvorenosti za razvoj znanosti i visokog obrazovanja.“ U *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju*, uredila Ivana Hebrang Grgić, 7-8. Zagreb: Školska knjiga.
 23. Hebrang-Grgić, Ivana. 2003. „Križa izdavaštva znanstvenih časopisa.“ *Vjesnik bibliotekara hrvatske* 47, br. 1-2: 87-94. URL: https://www.researchgate.net/publication/28802910_Križa_izdavaštva_znanstvenih_časopisa
 24. Holub, Karolina i Ljiljana Jertec. 2018. "Interoperabilnost zapisa ocjenskih radova u Dabru." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 61, br. 1: 489-508. <https://doi.org/10.30754/vbh.61.1.632>
 25. Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu. 2012. Pristupljeno: 19. kolovoza 2020. http://www.uaos.unios.hr/artos/Hrvatska_deklaracija_o_otvorenom_pristupu.pdf
 26. IFLA Section on Acquisition and Collection Development. 2001. „Guidelines for a collection development policy using the Conspectus Model.“ Pristupljeno: 06.

- studentog 2020. <https://www.ifla.org/publications/guidelines-for-a-collection-development-policy-using-the-conspectus-model>
27. IFLA Statement on Open Access. 2011. URL: <https://www.ifla.org/publications/node/8890> (28. 08. 2020.)
 28. J. Willard Marriott Library (University of Utah). „Digital resources policy: open access and free materials (Policy).“ Pristupljeno: 01. prosinca 2020. <https://lib.utah.edu/pdf/Free-Digital-Resources.pdf>
 29. Jisc. 2019. „An introduction to open access“. Pristupljeno: 27. kolovoza 2020. <https://www.jisc.ac.uk/guides/an-introduction-to-open-access>
 30. Johnson, Peggy. 2013. *Developing and managing electronic collections: the essentials*. Chicago: American Library Association.
 31. Johnson, Peggy. 2018. *Fundamentals of collection development and management*. London: Facet Publishing.
 32. Johnson, Sharon , Ole Gunnar Evensen, Julia Gelfand, Glenda Lammers, Lynn Sipe i Nadia Zilper. 2012. „Key issues for e-resource collection development: A guide for libraries.“ Pristupljeno: 06. studenog 2020. <https://www.ifla.org/files/assets/acquisition-collection-development/publications/electronic-resource-guide-en.pdf>
 33. Krajna, Tamara, Helena Markulin i Andrija Levanić. 2008. "Repozitorij ustanove Fakulteta strojarstva i brodogradnje." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 51, br. 1/4: 36-46. <https://hrcak.srce.hr/85649>
 34. Krajna, Tamara. Markulin, Helena. 2011. „Nabava knjižnične građe u visokoškolskim knjižnicama.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, br. 3: 21-42. <https://hrcak.srce.hr/80101>
 35. Lachenmayer, Dana. 2019. „Let it flow: the monopolization of academic content providers and how it threatens the democratization of information.“ *The Serials Librarian* 75, br. 1-4: 70-80. <https://doi.org/10.1080/0361526X.2018.1556189>
 36. Lešić, Jelica i Zagorka Majstorović. 2010. „Conspectus model IFLA-e: prikaz načela i njihove primjene u praksi“. U *Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnice i očuvanje kulturne baštine, knjižnice bez granica: digitalni repozitoriji, knjižnični softver : zbornik radova. 1. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*. Uredile Krajna, Tamara i Martek, Alisa. 288-297. 01.-04. travnja 2009. Opatija, Hrvatska. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
 37. Lynch, Clifford. 2017. „Updating the agenda for academic libraries and scholarly communications.“ *College & Research Libraries* 78, br. 2: 126 - 130. <https://doi.org/10.5860/crl.78.2.126>
 38. Macan, Bojan. 2017. „Važnost obveze samoarhiviranja radova u otvorenom pristupu za uspješnost digitalnih repozitorija.“ U *Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnične zbirke i usluge : knjižnice i istraživački podatci : pozicioniranje knjižnica i knjižničara: zbornik radova. 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*. Uredile Mašina, Dina i Kalanj, Kristina. 13.-16. svibnja 2015. Lovran, Hrvatska. 153-168. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
 39. Macan, Bojan. 2018. „Osiguravanje otvorenog pristupa znanstvenim publikacijama: tko, što i kako?“ U *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju*, uredila Ivana Hebrang Grgić, 59-79. Zagreb: Školska knjiga.

40. Majstorović, Zagorka i Kata Ivić. 2011 "Izgradnja zbirke u sveučilišnom knjižničnom sustavu: model." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, br. 3: 43-67.
<https://hrcak.srce.hr/80102>
41. Majstorović, Dunja. 2016. "Stavovi studenata korisnika Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu o plagiranju i javnoj objavi ocjenskih radova." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59, br. 3-4: 131-152. <https://hrcak.srce.hr/187613>
42. Martek, Alisa. 2011. "Konzorcijska nabava u Hrvatskoj : stanje i perspektiva." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 54, br. 3: 79-94. <https://hrcak.srce.hr/80104>
43. Matheson, Scott. 2002. „Access versus ownership.“ *Legal Reference Services Quarterly* 21, br. 2-3: 153-176.
https://www.researchgate.net/publication/254372550_Access_versus_Ownership
44. Melinščak Zlodi, Iva. 2014. „Otvoreno dostupne knjige u humanističkim i društvenim znanostima.“ U *Slobodan pristup informacijama: 13. i 14. okrugli stol*. Uredile Grašić – Kvesić, Tea i Hebrang Grgić, Ivana. 10. prosinca 2013. i 2014. Zagreb, Hrvatska. 72-90. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
45. Melinščak Zlodi, Iva. 2018. „Razvoj otvorenog pristupa u Hrvatskoj.“ U *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju*, uredila Ivana Hebrang Grgić, 43-58. Zagreb: Školska knjiga.
46. Mihalić, Mirjana i Alen Vodopijevec. 2010. „Na tragu digitalnog repozitorija Instituta Ruđer Bošković.“ U *Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnice i očuvanje kulturne baštine, knjižnice bez granica: digitalni repozitoriji, knjižnični softver : zbornik radova. 11. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*. Uredile Krajna, Tamara i Martek, Alisa. 01.-04. travnja 2009. Opatija, Hrvatska. 138-148. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
47. Mornar, Vedran, Mirta Baranović, Damir Kalpić i Ognjen Orel. 2018. „Idejno rješenje Informacijskog sustava o hrvatskoj znanstvenoj djelatnosti - CroRIS.“ Pristupljeno: 20. kolovoza 2020.
<https://www.srce.unizg.hr/files/srce/docs/ISVU/CroRIS/idejnorjesenjecroriskonacno.pdf>
48. Nemec, Dragutin. 2016. "Institucijski repozitoriji: čije obveze i čija prava?." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59, br. 3-4: 301-324. <https://hrcak.srce.hr/187621>
49. Peleš, Gajo. 1990. „Nabavna politika kao pokazatelj odnosa između sveučilišnih (fakultetskih) biblioteka i Nacionalne i sveučilišne biblioteke.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 33, br. 1/4: 53-56.
50. Pikić, Aleksandra. 2020. „Analiza stanja sveučilišnih, visokoškolskih, znanstvenih i specijalnih knjižnica u Republici Hrvatskoj za 2019. godinu.“ Pristupljeno: 10. veljače 2021. <http://maticna.nsk.hr/statistika/hrvatske-knjiznice-u-brojkama/analiza-stanja-knjiznica/>
51. Pravilnik o radu Knjižnice Pravnog fakulteta u Rijeci. 2020. Pristupljeno: 6. veljače 2021. <https://pravri.uniri.hr/files/Knjiznica/Pravilnikknjiznica.pdf>
52. Roosendaal, H. E. i Geurts, P. A. T. M. (1997). „Forces and functions in scientific communication: an analysis of their interplay.“ Rad predstavljen na konferenciji *Co-operative research in information systems in physics*. 1-3 rujna 1997. Oldenburg, Njemačka. 1-32.
https://www.researchgate.net/publication/237407169_Forces_and_functions_in_scientific_communication_an_analysis_of_their_interplay

53. Rossmann, Doralyn i Kenning Arlitsch. 2015. „From acquisitions to access: the changing nature of library budgeting.“ *Journal of Library Administration* 55 br. 5: 394-404 . <https://doi.org/10.1080/01930826.2015.1047279>
54. Shelton, Trey, Steven Carrico, Ann Lindell, i Tara T. Cataldo. 2015. „Managing, marketing, and measuring open resources“. U *Proceedings of the Charleston Library Conference*. 341 - 346.
<https://docs.lib.purdue.edu/charleston/2015/collectiondevelopment/40/>
55. Smjernice za izgradnju fonda Sveučilišne Knjižnice Rijeka. 2019. Pristupljeno: 6. veljače 2021. https://svkri.uniri.hr/images/Smjernice_za_izgradnju_fonda_2019.pdf
56. Smjernice za nabavu Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica. 2015. Pristupljeno: 18. kolovoza 2020. http://www.knjiznica-koprivnica.hr/knjiznica/dokumenti/Smjernice_za_nabavu_Knjiznice_Koprivnica.doc
57. Smjernice za nabavu knjižnične građe Gradske knjižnice “Ivan Goran Kovačić”. 2017. Pristupljeno: 18. kolovoza 2020. http://www.gkka.hr/wp-content/uploads/2015/01/Smjernice_za_nabavu_knjiznicne_gradje_Gradske_knjiznice_Ivan_Goran_Kovacic.pdf
58. Smjernice za nabavu knjižnične građe u Gradskoj knjižnici Zadar. 2016. Pristupljeno: 18. kolovoza 2020.
https://www.gkzd.hr/sites/default/files/sluzbene_informacije/Smjernice_za_nabavu_knjiznicne_gradje_Gradske_knjiznice_Zadar_2016.pdf
59. Stojanovski, Jadranka. 2013. „Visokoškolske i znanstvene knjižnice: zašto ih trebamo više nego ikada?“ *Kemija u industriji* 62, br. 11-12: 452 - 455.
<https://hrcak.srce.hr/110411>
60. Sveučilišni računski centar (Srce), Sveučilište u Zagrebu. 2015. „Pravilnik sustava Dabar – Digitalni akademski arhivi i repozitoriji.“ Pristupljeno: 24. kolovoza 2020.
<https://dabar.srce.hr/files/dabar-pravilnik-v1.0-20150817.pdf>
61. Sveučilišni računski centar (Srce), Sveučilište u Zagrebu. 2020. „DABAR: statistika pohrane objekata [skup podataka].“ Pristupljeno: 19. studenog 2020.
<https://dabar.srce.hr/stats/objects>
62. Swan, Alma. 2012. *Policy guidelines for the development and promotion of open access*. Paris: UNESCO. <https://en.unesco.org/open-access/sites/open-access/files/215863e.pdf>
63. Škorić, Lea i Helena Markulin. 2018. „Otvoreni repozitoriji: repozitorij Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.“ U *Otvorenost u znanosti i visokom obrazovanju*, uredila Ivana Hebrang Grgić, 237-253. Zagreb: Školska knjiga.
64. Štimac, Annemari Zrinka i Banić Tomišić. 2017. „Intelektualno vlasništvo u znanosti i visokom obrazovanju – autori, otvoreni pristup i digitalni repozitoriji.“ U *Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnične zbirke i usluge : knjižnice i istraživački podatci : pozicioniranje knjižnica i knjižničara: zbornik radova. 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*. Uredile Mašina, Dina i Kalanj, Kristina. 13.-16. svibnja 2015. Lovran, Hrvatska. 345-366. Hrvatsko knjižničarsko društvo.
65. Tadić, Katica. 1994. *Rad u knjižnici*. Naklada Benja.
<http://dzs.ffzg.unizg.hr/text/pog2.htm>
66. University Libraries (University of Northern Texas). 2020. „Collection development policy for open access and born-digital resources.“ Pristupljeno: 01. prosinca 2020.
<https://library.unt.edu/policies/oa-collection-development/>

67. Vitković, Zrinka. 2012. "Portal digitalna zbirka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 55, br. 2: 121-136.
<https://hrcak.srce.hr/106557>
68. Vrana, Radovan i Jasna Kovačević. "Razvoj knjižničnih zbirki kao preduvjet i mjera razvoja knjižnice." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, br. 1: 79-102.
<https://hrcak.srce.hr/189113>
69. Vrana, Radovan. 2016. „Digitalni repozitoriji znanstvenih informacija knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu.“ *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 59, br. 3/4: 265-300. <https://hrcak.srce.hr/187620>
70. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (NN 94/2013). Pristupljeno: 19. studenog 2020. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_07_94_2132.html
71. Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/2019). Pristupljeno: 18. kolovoza 2020. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_02_17_356.html
72. Zubac, Andreja. 2017. „Institucijski repozitoriji i stav zaposlenika visokoškolskih knjižnica sastavnica Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku o njima“ U *Knjižnice: kamo i kako dalje? : knjižnične zbirke i usluge : knjižnice i istraživački podatci : pozicioniranje knjižnica i knjižničara: zbornik radova. 14. dani specijalnih i visokoškolskih knjižnica*. Uredile Mašina, Dina i Kalanj, Kristina. 13.-16. svibnja 2015. Lovran, Hrvatska. 226-245. Hrvatsko knjižničarsko društvo.

The impact of open access resources on collection management: the case of Croatian academic libraries

Abstract:

In order to successfully meet their users' needs, libraries need to plan and systematically implement the processes of collection development and collection management. With the development of digital technologies, there was a shift in the understanding of library collections only as materials that are found physically in the library. There was an emergence of electronic information resources. These resources require a subscription in order for libraries to make them findable and accessible to their users. From the large number of resources, which come in different types and formats, libraries need to choose the ones that will best meet the information needs of their users. Libraries have limited funds and the prices of relevant resources are increasing, so libraries are not able to acquire necessary information resources. Open access represents free and unobstructed access to online information resources, and does not require a fee from the end user. Open access resources provide libraries with the opportunity to build library collections with relevant resources with no financial cost, however, finding, evaluating and including these resources in the library collection is time consuming. The aim of this paper is to investigate the impact of open access resources on collection management practices in academic libraries and to examine the opinions of academic librarians on the management of open access resources within existing collections. The results of the research show that libraries select, include and organize open access resources on their web pages and in the library catalog, but they encounter difficulties in managing those resources. Also, the research shows that the management of open access resources has partially affected the acquisition practices of individual libraries.

Keywords: collection development; collection management; open access; open access resources; academic libraries.

10. Prilozi

Prilog 1. Protokol intervjua

1. Da li imate definiranu, pismeno zabilježenu i javno objavljenu nabavnu politiku?
 - a. Da li se nabavna politika i *Smjernice* dotiču elektroničkih izvora?
 - b. Smatrate li da treba navoditi izvore u otvorenom pristupu unutar *Smjernica*?
2. Koji je vaš stav o institucijskim repozitorijima, s gledišta jedne knjižnične zbirke?
 - a. Koja je Vaša uloga/posao pri IR?
3. Promovirate li izvore u otvorenom pristupu i institucijski repozitorij znanstveno-nastavnom osoblju?
 - a. Zašto i na koji način?
4. Poduzimate li neke konkretne marketinške aktivnosti za promociju izvora koji se nalaze na mrežnim stranicama/sjedištima?
5. Smatrate li Vi izvore u otvorenom pristupu koje navodite na svojim stranicama, katalogu i vaš vlastiti institucijski repozitorij dijelom vaše knjižnične zbirke?
6. Opisujete li izvore u otvorenom pristupu (serijske i monografske publikacije) u knjižničnom katalogu? Zašto?
7. Kako se odlučujete što uvrstiti od izvora u otvorenom pristupu na mrežne stranice i knjižnični katalog?
8. Biste li vi rekli da su ti izvori u otvorenom pristupu, znači serijske i monografske publikacije direktno utjecali na vašu nabavnu politiku?
 - a. Na koji način?
9. Nailazite li vi na neke prepreke pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu?
10. Na koji način Vi osiguravate vidljivost sadržaja u otvorenom pristupu na stranicama knjižnice?
 - a. Da li ih odvajate, drugačije naznačujete, bojate?
11. Smatrate li da ako su izvori u otvorenom pristupu lako pretraživi, vrijedi li uopće navoditi?
12. Smatrate li to zato što ih ne odvajate od drugih izvora im daje dodatni neki pečat kvalitete jer su jednaki kao oni što ih pretplaćujete i kupujete?
13. Mislite li da knjižnice u Hrvatskoj dovoljno zagovaraju otvoreni pristup?

Prilog 2. Anketni upitnik

Upitnik o utjecaju izvora u otvorenom pristupu na upravljanje knjižničnim zbirkama

1. Ima li Vaša knjižnica pisane Smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki?
 - a. Da
 - b. Ne
2. Uključuju li Vaše Smjernice nabavu elektroničkih izvora?
 - a. Da
 - b. Ne
 - c. Ne odnosi se na moju knjižnicu
3. Uključuju li Vaše Smjernice odnos prema izvorima u otvorenom pristupu?
 - a. Da
 - b. Ne
 - c. Ne odnosi se na moju knjižnicu
4. Uključuju li Smjernice uključivanje i upravljanje otvorenih izvora u fond knjižnice?
 - a. Da
 - b. Ne
 - c. Ne odnosi se na moju knjižnicu
5. Ima li Vaša knjižnica osigurana sredstva za nabavu elektroničkih izvora van sveučilišne i nacionalne pretplate? (*Za sveučilišne knjižnice vrijedi pojam „van nacionalne“, dok za ostale visokoškolske oba.)
 - a. Da
 - b. Ne
6. Na temelju kojih kriterija selektirate publikacije za nabavu?
 - a. Ugled autora
 - b. Predmetno područje
 - c. Način obrade teme
 - d. Relevantnost sadržaja
 - e. Korisnost sadržaja
 - f. Ugled izdavača
 - g. Cijena
 - h. Zahtjev za nabavu od strane znanstveno-nastavnog osoblja
 - i. Želje korisnika
 - j. Na temelju učestalosti korištenja izvora
 - k. Ostalo: _____
7. Provjeravate li prije nabave jesu li određeni izvori dostupni u otvorenom pristupu?
 - a. Da
 - b. Ne
8. Ima li vaš fakultet/sveučilište institucijski repozitorij?
 - a. Da
 - b. Ne
9. Označite Vaše poslove pri organizaciji i održavanju institucijskog repozitorija vaše ustanove:
 - a. Administracija
 - b. Unos radova
 - c. Savjetujem znanstveno-nastavno osoblje o autorsko-pravnim pitanjima (ako repozitorij omogućava arhiviranje drugih vrsta radova)

- d. Aktivno zagovaram arhiviranje verzije znanstvenog i stručnog rada znanstveno-nastavnom osoblju (ako repozitorij omogućava arhiviranje drugih vrsta radova)
 - e. Ne pripada mojoj nadležnosti
 - f. Ostalo: _____
10. Molimo Vas, naznačite koje od navedenih izvora u otvorenom pristupu uključujete na mrežne stranice Vaše knjižnice:
- a. Pojedinačne serijske publikacije
 - b. Pojedinačne monografske publikacije
 - c. Portali (npr. Hrčak, Portal digitalizirane hrvatske pisane zadarsko-šibenskog područja i sl.)
 - d. Digitalni repozitoriji (ne odnosi se na institucijski repozitorij)
 - e. Portal elektroničkih izvora za hrvatsku akademsku i znanstvenu zajednicu
 - f. Proxy server Nacionalne i sveučilišne knjižnice
 - g. Ne uključujemo izvore u otvorenom pristupu
 - h. Ostalo: _____
11. Na temelju kojih kriterija selektirate izvore u otvorenom pristupu koje uključujete na mrežne stranice Vaše knjižnice? (*pitanje se ne odnosi na institucijski repozitorij)
- a. Ugled autora
 - b. Predmetno područje
 - c. Način obrade teme
 - d. Relevantnost sadržaja
 - e. Korisnost sadržaja
 - f. Ugled izdavača
 - g. Besplatna dostupnost
 - h. Preporuka korisnika
 - i. Mogućnost objedinjene pretrage višestrukih izvora s jedne pristupne točke
 - j. Ne selektiramo takve izvore
 - k. Ostalo: _____
12. Molimo Vas, naznačite razloge zašto ne uključujete izvore u otvorenom pristupu na mrežne stranice knjižnice:
- a. Ne smatramo ih dovoljno relevantnima
 - b. Nezadovoljavajuća kvaliteta metapodataka
 - c. Obrada nam je oduzimala previše vremena (knjižnica je prije navodila izvore)
 - d. Nedostatak vremena za obradu (nisu se prije navodili, ni trenutno)
 - e. Teško nam je odrediti kvalitetu pojedinih izvora u otvorenom pristupu
 - f. Previše ih je
 - g. Lako su pretraživi na tražilicama (Google, Google Scholar itd.) pa ih ne vrijedi navoditi
 - h. Organiziramo ih i opisujemo na drugačiji način
 - i. Nismo sigurni/sigurne kako ih točno opisati
 - j. Nisam siguran/sigurna
 - k. Ostalo: _____
13. Opisujete li izvore u otvorenom pristupu (serijske i monografske publikacije) u knjižničnom katalogu?
- a. Da
 - b. Ne
14. Na temelju kojih kriterija selektirate izvore u otvorenom pristupu u svrhu opisa istih u knjižničnom katalogu Vaše knjižnice?
- a. Ugled autora
 - b. Predmetno područje
 - c. Način obrade teme

- d. Relevantnost sadržaja
 - e. Korisnost sadržaja
 - f. Ugled izdavača
 - g. Besplatna dostupnost
 - h. Preporuka korisnika
 - i. Tiskana inačica te publikacije već postoji u katalogu
 - j. Ne selektiramo takve izvore
 - k. Ostalo: _____
15. Molimo Vas, naznačite razloge zašto ne opisujete izvore u otvorenom pristupu u knjižničnom katalogu:
- a. Ne smatramo ih dovoljno relevantnima
 - b. Nezadovoljavajuća kvaliteta metapodataka
 - c. Obrada nam je oduzimala previše vremena (knjižnica je prije opisivala izvore)
 - d. Nedostatak vremena za obradu (nisu se prije opisivali, ni trenutno)
 - e. Teško nam je odrediti kvalitetu pojedinih izvora u otvorenom pristupu
 - f. Previše ih je
 - g. Lako su pretraživi na tražilicama (Google, Google Scholar itd.) pa ih ne vrijedi navoditi
 - h. Organiziramo ih i opisujemo na drugačiji način
 - i. Nismo sigurni/sigurne kako ih točno opisati
 - j. Nisam siguran/sigurna
 - k. Ostalo: _____
16. Molimo Vas, naznačite sve načine na koje organizirate izvore u otvorenom pristupu?
- a. Knjižnični katalog
 - b. Discovery servisi
 - c. Katalog elektroničkih izvora
 - d. Popisi elektroničkih izvora s izravnim poveznicama na izvore
 - e. Popisi s poveznicama koje vode na mrežne stranice/sjedišta drugih knjižnica
 - f. Ne navodimo takve izvore
 - g. Ostalo: _____
17. Tražite li i vrednujete li aktivno izvore u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja istih na mrežna sjedišta/stranice i u knjižnični katalog? (*Npr. posjećujete mrežne stranice izdavača i časopisa, pregledavate popise e-izvora i katalog drugih knjižnica, korištenjem društvenih mreža, u razgovoru s kolegama itd.)

	Nikada	Rijetko	Ponekad	Često
Knjižnični katalog				
Mrežne stranice /sjedišta knjižnice				

18. Molimo Vas, naznačite učestalost korištenja različitih načina na koje tražite i vrednujete izvore u otvorenom pristupu:

	Na tjednoj bazi	Na mjesečnoj bazi	Nekoliko puta godišnje	Nikada
Posjećivanje mrežnih stranica izdavača i časopisa u otvorenom pristupu				
Pregledavanje popisa elektroničkih izvora i kataloga				

drugih knjižnica				
Korištenje društvenih mreža				
Traženje preporuka od kolega				

19. Koliko često provjeravate valjanost poveznica na izvore u otvorenom pristupu?

- a. Nikada
- b. Rijetko
- c. Ponekad
- d. Često
- e. Imamo jasno određen period
- f. Ostalo: _____

20. Na koje prepreke nailazite pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu?

- a. Ne nailazimo na prepreke
- b. Nezadovoljavajuća kvaliteta metapodataka
- c. Puno je izvora i teško im određujemo kvalitetu
- d. Ne možemo odrediti što je u otvorenom pristupu, a što nije
- e. Nestabilnost poveznica
- f. Potrebno je puno vremena za provjeru poveznica
- g. Pretragom objedinjenih pretraživača (discovery servis i sl.) relevantni izvori gube se u prevelikom setu rezultata
- h. Ostalo: _____

21. Promovirate li institucijski repozitorij Vaše ustanove svojim korisnicima?

- a. Da
- b. Ne

22. Molimo Vas, naznačite konkretne načine promoviranja institucijskog repozitorija:

- a. Obavijesti na mrežnim stranicama/sjedištima knjižnice
- b. Mailing liste
- c. Bilteni prinova
- d. Na društvenim mrežama
- e. Tijekom edukacijskih programa
- f. Osobno korisnicima
- g. Letci i ostali sitni tisak
- h. Ne vršimo promociju institucijskog repozitorija
- i. Ostalo: _____

23. Promovirate li ostale* mrežno dostupne izvore u otvorenom pristupu svojim korisnicima?

(*serijske i monografske publikacije, portale, digitalne repozitorije i sl.)

- a. Da
- b. Ne

24. Molimo Vas, naznačite konkretne načine promoviranja ostalih mrežno dostupnih izvora u otvorenom pristupu:

- a. Obavijesti na mrežnim stranicama/sjedištima knjižnice
- b. Mailing liste
- c. Bilteni prinova
- d. Na društvenim mrežama
- e. Tijekom edukacijskih programa
- f. Osobno korisnicima
- g. Letci i ostali sitni tisak
- h. Ne vršimo promociju tih izvora
- i. Ostalo: _____

25. Smatrate li izvore u otvorenom pristupu dijelom vaše knjižnične zbirke?

- a. Da

- b. Ne
- c. Nisam siguran/sigurna

26. Ako želite, pojasnite odgovor na prethodno pitanje:

27. Jesu li, prema Vašem mišljenju, izvori u otvorenom pristupu direktno utjecali na nabavnu politiku Vaše knjižnice?

- a. Da
- b. Ne
- c. Nisam siguran/sigurna

28. Ako želite, pojasnite odgovor na prethodno pitanje:

29. Molimo Vas, odaberite izjave koje se odnose na Vašu knjižnicu.

Otkada knjižnica upravlja izvorima u otvorenom pristupu:

- a. Smanjen je broj pretplaćenih baza podataka.
- b. Smanjen je broj kupljenih tiskanih časopisa.
- c. Smanjen je broj kupljenih elektroničkih časopisa.
- d. Smanjen je broj kupljenih tiskanih knjiga.
- e. Smanjen je broj kupljenih elektroničkih knjiga.
- f. Nisu pretjerano utjecali na poslovanje knjižnice.
- g. Ne odnosi se na moju knjižnicu.
- h. Nisam siguran/sigurna.
- i. Ostalo: _____

30. Koje su prema Vašem mišljenju prednosti, a koji nedostaci izvora u otvorenom pristupu?

Prilog 3. Kodiranje

1. Šifriranje ispitanika i ustanova

Ustanove		Ispitanici
UST1	Knjižnica Filozofskog fakulteta u Zagrebu	ISP1
UST2	Sveučilišna knjižnica Rijeka	ISP2
UST3	Knjižnica Pravnog fakulteta u Rijeci	ISP3
UST4	Centar za znanstvene informacije Instituta Ruđer Bošković	ISP4
UST5	Knjižnica Medicinskog fakulteta u Zagrebu	ISP5

2. Tematske cjeline po pitanjima: [Intervju]

1. općenito o nabavnoj politici knjižnice i Smjernicama	1) Da li imate definiranu, pismeno zabilježenu i javno objavljenu nabavnu politiku? a. Da li se nabavna politika i <i>Smjernice</i> dotiču elektroničkih izvora? b. Smatrate li da treba navoditi izvore u otvorenom pristupu unutar <i>Smjernica</i>?
2. općenito o institucijskom repozitoriju	2) Koji je vaš stav o institucijskim repozitorijima, s gledišta jedne knjižnične zbirke? a. Koja je Vaša uloga/posao pri IR?
3. promocija i vidljivost institucijskog repozitorija i izvora u otvorenom pristupu	3) Promovirate li izvore u otvorenom pristupu i institucijski repozitorij znanstveno-nastavnom osoblju? a. Zašto i na koji način? 4) Poduzimate li neke konkretne marketinške aktivnosti za promociju izvora koji se nalaze na mrežnim stranicama/sjedištima? 5) Na koji način Vi osiguravate vidljivost tog sadržaja u otvorenom pristupu na stranicama knjižnice? a. Da li ih odvajate, drugačije naznačujete, bojate?
4. izvori u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka	6) Smatrate li Vi izvore u otvorenom pristupu koje navodite na svojim stranicama, katalogu i vaš vlastiti institucijski repozitorij dijelom vaše knjižnične zbirke? 7) Biste li vi rekli da su ti izvori u otvorenom pristupu, znači serijske i monografske publikacije direktno utjecali na vašu nabavnu politiku? a. Na koji način?
5. upravljanje i organizacija izvora u otvorenom pristupu	8) Opisujete li izvore u otvorenom pristupu (serijske i monografske publikacije) u knjižničnom katalogu? 9) Kako se odlučujete što uvrstiti od izvora u otvorenom pristupu na mrežne stranice i knjižnični katalog? 10) Nailazite li vi na neke prepreke pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu? 11) Smatrate li da ako su izvori u otvorenom pristupu lako pretraživi, vrijedi li uopće navoditi? 12) Smatrate li to zato što ih ne odvajate od drugih izvora im daje dodatni neki štambilj kvalitete jer su jednaki kao oni što vi pretplaćujemo i kupujemo?

3. Tematske cjeline po pitanjima [Anketni upitnik]:

1. općenito o nabavnoj politici knjižnice i Smjernicama	1. Ima li Vaša knjižnica pisane Smjernice za izgradnju knjižničnih zbirki? 2. Uključuju li Vaše Smjernice nabavu elektroničkih izvora? 3. Uključuju li Vaše Smjernice odnos prema izvorima u otvorenom pristupu? 4. Uključuju li Smjernice uključivanje i upravljanje otvorenih izvora u fond knjižnice? 5. Ima li Vaša knjižnica osigurana sredstva za nabavu elektroničkih izvora van sveučilišne i nacionalne pretplate? 6. Na temelju kojih kriterija selektirate publikacije za nabavu? 7. Provjeravate li prije nabave jesu li određeni izvori dostupni u otvorenom pristupu?
2. općenito o institucijskom repozitoriju	8. Ima li vaš fakultet/sveučilište institucijski repozitorij? 9. Označite Vaše poslove pri organizaciji i održavanju institucijskog repozitorija vaše ustanove:
3. izvori u otvorenom pristupu na mrežnim stranicama knjižnice i u knjižničnom katalogu	10. Molimo Vas, naznačite koje od navedenih izvora u otvorenom pristupu uključujete na mrežne stranice Vaše knjižnice: 11. Na temelju kojih kriterija selektirate izvore u otvorenom pristupu koje uključujete na mrežne stranice Vaše knjižnice 12. Molimo Vas, naznačite razloge zašto ne uključujete izvore u otvorenom pristupu na mrežne stranice knjižnice: 13. Opisujete li izvore u otvorenom pristupu (serijske i monografske publikacije) u knjižničnom katalogu? 14. Na temelju kojih kriterija selektirate izvore u otvorenom pristupu u svrhu opisa istih u knjižničnom katalogu Vaše knjižnice? 15. Molimo Vas, naznačite razloge zašto ne opisujete izvore u otvorenom pristupu u knjižničnom katalogu: 16. Molimo Vas, naznačite sve načine na koje organizirate izvore u otvorenom pristupu?
4. traženje i vrednovanje izvora u otvorenom pristupu	17. Tražite li i vrednujete li aktivno izvore u otvorenom pristupu u svrhu uključivanja istih na mrežna sjedišta/stranice i u knjižnični katalog? 18. Molimo Vas, naznačite učestalost korištenja različitih načina na koje tražite i vrednujete izvore u otvorenom pristupu (posjećivanje mrežnih stranica izdavača i časopisa, pregledavanje popisa e-izvora i kataloga drugih knjižnica, korištenje društvenih mreža, traženje preporuka od kolega):
5. kontrola i poteškoće pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu	19. Koliko često provjeravate valjanost poveznica na izvore u otvorenom pristupu? 20. Na koje prepreke nailazite pri upravljanju izvorima u otvorenom pristupu?
6. promoviranje izvora u otvorenom pristupu	21. Promovirate li institucijski repozitorij Vaše ustanove svojim korisnicima? 22. Molimo Vas, naznačite konkretne načine promoviranja institucijskog repozitorija: 23. Promovirate li ostale* mrežno dostupne izvore u otvorenom pristupu svojim korisnicima? 24. Molimo Vas, naznačite konkretne načine promoviranja ostalih mrežno dostupnih izvora u otvorenom pristupu:

7. izvori u otvorenom pristupu kao knjižnična zbirka	25. Smatrate li izvore u otvorenom pristupu dijelom vaše knjižnične zbirke? 26. Ako želite, pojasnite odgovor na prethodno pitanje: 27. Jesu li, prema Vašem mišljenju, izvori u otvorenom pristupu direktno utjecali na nabavnu politiku Vaše knjižnice? 28. Ako želite, pojasnite odgovor na prethodno pitanje: 29. Molimo Vas, odaberite izjave koje se odnose na Vašu knjižnicu. Otkada knjižnica upravlja izvorima u otvorenom pristupu: 30. Koje su prema Vašem mišljenju prednosti, a koji nedostaci izvora u otvorenom pristupu?